

273203

NAPLELET

FŐSZERKESZTŐ: PAÁL ÁRPÁD
SZERKESZTŐK: LIGETI ERNŐ ÉS KÁDÁR IMRE
SEGÉDSZERKESZTŐ: SZENTIMREI JENŐ

1920

I-SŐ ÉVFOLYAM

I. KÖTET (1—7 SZÁM)

CLUJ-KOLOZSVÁR
LAPKIADÓ ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1920.

TARTALOM-MUTATÓ

REGÉNYEK, NOVELLÁK, ELBESZÉ- LÉSEK, SZINDARABOK

- Bakóczi Károly
Az utolsó kálvária 326
- Bartalis János
A vörös éjszakából 311
- Bárd Oszkár
Ben Tariy bey sorsa 4
- Ben Ami
Levél háború után 336
- Bródi Sándor — Emőd Tamás
Cleopatra 161
- Csiki Endre
Appassionata 490
- Erdélyi Viktor — Donosevics
Mese a meséről 95
- Farkas Antal
A Gábor-gyerekek anyja 476
- Gyallay Domokos
Taktika 212
- Kádár Imre
A vers 237
- Karácsony Benő
A dinnyebefőtt 86
- Kiss Ida
Meghalt a kedvesem 348
- Ligeti Ernő
Az erősebb 71
- Makkai Sándor
A bíró 417
- Marót Sándor
A koporsóban 142
- Nagy Dániel
Lajcsi huszár 265
Annuska menyasszony lett 452
- Nyirő József
Földig le székely 205
Értelek világ 441

- Pálffyné Gulácsy Irén
Horgon 287
- Sipos Domokos
Régi emlék 279
- Szombathy István
Az utolsó pogány 26
- Tabéry Géza
Októberi emberek 107 171 209 303
363 496
A játék számár 439
- Vlahuta Sándor
A számadás 357
- Zsolt Béla
A vidraprémes bunda 226

VERSEK

- Aprily Lajos
A rim 25
Mély tekintet (fordítás) 347
- Bartalis János
Jöjjetek 45
Egészen kicsi apróka Mihály 441
- Bárd Oszkár
Memento mori 203
Ontogenezis 433
- Becski Andor
Az élet elé köszönök 43
- Becski Irén
Versek 91
- Berde Mária
Pókocska hess! 278
Fehér ének 450
- Cifra Géza
Halott verseim felett 359
- Endre Károly
Az ember a csillagok alatt 105
- Halász Gyula
Fehér faluban megmocanni az idő
34

- Honti Tibor
Mégfogok öregedni Evolúció 169
- Kádár Imre
Piros játékok 33
Vagyok aki vagyok 302
Halálos hajnal 401
- Ligeti Ernő
Kerülgetem a verset 238
- Nagy Emma
Beh szép! 134
- Reményik Sándor
Spectrum 24
- Szentimrei Jenő
Hidvégi koldus énekel 22
Bécs 356
A vers vagyok 463
- Székely Béla
Patience 442
- Szombati Szabó István
Versek 209
- Tompa László
A lírikus Nietzsche (fordítások) 220
A parton 443
- Zsolt Béla
Meztelen szív 20
Dalok a fekete sápon 331
- CIKKEK**
- Bartalis János
Az új művészet elé 321
- Csiki Endre
Előtanulmányok az új esztétikához 35 151 340
- Fülöp René
Bécs tilkaiból 351
- Janovics Jenő
A magyar színészet jövője Erdélyben 14
Shakespeare 193 291
- Kádár Imre
A harmadik út 65
- Kós Károly
Beszélnek Erdély kövei is 135
Kőrösfői Kriesch Aladár 273
Magyar képzőművészet Erdélyben 309
- Kemény Gábor
Rousseau redivivus 81
- Kelemen Lajos
Báró Naláczy István emlékirata 480
Levelek a kultúrközösségről Radulescu Motru, Isaac Emil 46
- Ligeti Ernő
Szabó Dezső útja 257
Az írás szociális útja 492
- Marót Károly
Hozzászólás a népköltészet peréhez 222
Apologia 464
- Murányi Győző
Somló Bódog és a természettudományos felfogás 149
- Paál Árpád
És fölkel a nap 1
A magyarság világnézete 385
- Szenlimrei Jenő
Magyar köteleesség 129
Az élő vers 359
- JEGYZETEK**
- Amon Ottó
Esperanto a világirodalomban 121
- Balázs Ernő
A magyarság szervezési alapjai 313
- Bartalis János
Pár szó egy képkiállításról 63
Nikita beteg 377
- Bálint Zoltán
Mátty's Teutsch Bukarestben 379
- Bárd Oszkár
Ligeti Ernő: Asszony 63
- Becski Andor
Szabó Dezső: Mesék a kacagó emberről 189
- Benedek László
Egy szemlélődő naplójából 120
- Elekcs Miklós
Tolsztoj és Dosztojevicszky 375
- Erdélyi Viktor
Találkozásom Gorkijjal 61
Gorkij Maxim Tolsztojról 314
- Fáskerty Tibor
Kropotkin üzent 118

Fekely Géza

Einstein 185

Járosy Dezső

A vidéki opera sorsa 313

Jocel Béla

Einstein a kultúra nézőszögéből 372

Kádár Imre

Az olaszországi szocializmus 57

A csoda 191

A politikai aktivitás problémájához
370

Vlahuța Sándor 378

Kemény Gábor

Új magyar tanítók 48

Kolozsvári Bálint

A magyarság új szervezési alapjai
244

Lakatos István Imre

Bartók-Dohnány-Vándor 318

Zenei életünk 382

Ligeti Ernő

Levél egy prágai professzorhoz 54

Az elsodort falu 116

Ahogy minket látnak 123

Ruehilde Rache steht 249

Külföldi szemle 380

Moller Károly

Kéménykongresszus 508

Murányi Győző

Iskolák Pató Páljai 115

Erdélyi kultúra és kultúrérték 263

Bibliai történet 519

Paál Árpád

Turáni álmok 126

Silbermann Jenő

Wundt Vilmos 182

Szentimrei Jenő

Futó tekintet — hátra 53

Pánturáni tudós Chohnoky 63

Kratochwill, a renegát 124

Rákosi Jenő jubileumához 187

A megszólalt harangok 250

Nagy Emma: A verseim 255

Szekély Béla

Pogány József könyve 56

Tabéry Géza

Nagyváradai festők Bukarestben 263

Weiss Sándor

Asszimiláció és fajvédelem 119

A zsidókérdéshez 246

Zágoni István

Fordított vígag 51

Pázmány és Erdély 179

A passzivitás hajóján 503

Napkelet hírei

64 127 192 256 319 384 510

Mi az igazi magyar irodalom?

(Válaszok a körkérdésre) 404 504

És fölkel a nap

Irta: Paál Árpád.

z éjszaka halkan elolvad, fölkel a nap és fölszárítja a harmatot, a sötét hidegnek ezt a megdermedett könyvezését. Fölkel a nap és szétnéz minden határ fölött, friss ragyogással, melegségeket ígérően, mosolygó bátorítással. Valahogy úgy, mintha az élettudásnak a titkairól volna sok bizonyossága. Az emberiség visszaköszön a napkeltére és új hizakodással kezd új munkába. A fűszalak megkönnyebbednek a harmattól és egyenes növéské emelkednek. A virágok belefogóznak a napsugárba és új színeket gyűjtenek belőle. A föld legfelsőbb kérgi is meleggé válnak s ennek a melegnek göröngy-porlasztó, ezerféle vegyi hatásával formálják a kenyeret és egyéb gyümölcsöket. Még a sziklák is mássá válnak napkeltére, fehérebb lesz a sötétségük, kifejezőbb a dacosságuk. Mintha mondanák, hogy bennük még sürűbb az élet, csak csákány kell hozzá, csak szikraöntő, rombolva is építeni akaró elszánás és akkor kitarúl a keblük minden ő kincseivel, s életmozgató rejtelmeivel. Cluj / Central University Library Cluj

És megzendül minden muzsika, s összhanggá válik minden a nap sugarában. Az erdő dalos madarának lágy fütyörészései, a keselyű rikácsolása, a varju baljós hangja, s a milliónyi bogár ciripelése, a méhecskék döngicsélése és a pillangók suhogó röpkedése, a vad zajtól a néma mozgásig minden, de minden közös zenébe olvad. Dalol az élet. És amit az egyes élő apróságok és nagyságok ebből a dalolásból maguk kifejeznek, az önmagában véve lehet kellemes is, bántó is, de együttvéve elragad, magasságok hangulatába emel, s olyan mélységekbe ringat, honnan a magasságok hullámverésként születnek.

Nagy jelképezés a nap kelése. Ahogy egy vízcseppben is vissza tud tükröződni a vízcsepp körüli egész világ, úgy visszaadja az élet minden apró viszonya is a természet friss ébredését és magasra töréseit. Az éjszakát fölváltják a pitymallatok derengései és a hajnalok rózsás színei. Minden szenvedés mosolygásba akar átfényesedni, minden letört-ség csak a tapasztalatnak és a küzdelemnek egy változata, hogy a letört-ségből is új erő támadjon az új felszerkenésre. Az ember előtt úgy tűnik fel, hogy még napszálla is csak azért van, hogy új napkelés legyen belőle.

Im, ezzel a hittel indulnak ezek az írások, mik a „Napkelet“ közös címe alá foglalvák. Ezt a hitet érzik és ezt akarják éreztetni, s ezt akarják belső valósággá erősíteni. Magyar nyelven, magyar szivekből, magyar szíveknek. A politikai határok új rendszere az addig egy államban élő magyarságot eloszthatta négyfelé, de ezzel csak megnégyszereződött a

magyarság hivatása az emberiség szempontjából. Eddigelé csak a maga szempontjából foghatta fel az életet, most más uralmak változatai alatt el kell hagynia lusta hajlamosságait, Pató Páloskodásait és ki kell fejtenie úgy anyagi, mint szellemi téren a maga östehetségeit. Ezt kívánja a nagy élet minden néptől. A nagy elevenségek és életrealóságok jövője következik, az élet dalának valóságos viharzása, s minékünk is bele kell ragadtatódnunk ebbe a dalolásba, mert nincs a világban szükségtelen faj és hivatottság nélküli nemzet. Minékünk is részünk van a világ nagy életében, s bele kell öntenünk ebbe a nagy életbe a mi szétszaggatott életünknek is minden színét, hogy más fajok és más nemzetek életszínei összességének színpompájában ismét egyesülni tudjon minden elszakadtság és magasabb élettudattá emelkedjék minden fájdalom. Az új uralmak rendszere nem jelentheti csak a régi elnyomások megfordítását, hanem lendületté kell hogy váljon mindenütt, s ebből a lendületből az emberiség minden tagjának ki kell vennie a maga részét. A napkelés színpompájában a magyarságnak is meg kell találnia azt a ragyogást, amiért homlokára derű rajzolódik és a szemében új életcélok tüze tud kigyúlni.

Ember, aki napkelését látja, először is a maga környezete hangulatával érzi a kelő fények szétszóródását. Mi is itt Erdélyből nézvéen a világba, a magunk környezetének különösségeit bele kell hogy öleljük a nézésünkbe. Nem jelent ez vidékieskedést, csak munkamegosztást. Más tájakon más különösségekre világít rá a napragyogás. És mindig tudjuk, hogy azok a más tájak is vannak, s ez a tudomásunk nem engedi, hogy elfogultak legyünk. Hanem a magunk környezete friss látásait megmérjük, hogy vajjon bizonyos nagyobb közösségek szempontjából mi érték van bennük, s a különösségekből csak az értéket állítjuk mások meglátása elé. De nem hagyhatjuk feledetlenül, hogy a magunk táján nagy érzések, az emberiség nagy fellángolásának mély hagyományai vannak. Vallásszabadságnak, nemzeti egyenjogúságoknak, népek világbeli egymásmellettisége megértésének, közös kulturák kifejlődésének ősi talaja volt a mi környezetünk. Ilyen környezetből való beidegzésünk például az is, hogy az Ázsia keletéről Európa közepébe sodort magyarságnak egyazon sorsneműsége van a közötté élő zsidósággal. Mindketten hazát keresünk hol más nép szívében, hol a föld valamely pontján, s érzéseink és kedélyünk bőségével, s megpróbáltatásaink sokaságával kell nem szánalmat, hanem jogot szereznünk mindkettőnknek a világban való megállása. Meg kell szereznünk úgy, hogy az új államhelyzetbe osztódott népiségekben a kelő nap rivilágításával fölfedezzék az elhomályosult és elfeledett, vagy soha nem is látott őszellemet és őszanyagot. Szókincsek, muzsikák, költészetek, művészetek, iparkodások, társadalmi törvények, erkölcsök mélységei, szokások okosságai, ezek a maguk ősiségeiben kimeríthetetlen újszerűségeket hordoznak. És mind itt vannak a közvetlen környezetünkben, csak szerető szívvel és a munkatudás minden finomságával fel kell tárnuuk, hogy ime nap

kelet erre a különösen szép és gazdag tájra is nap-nap után ráragyog. Erdélynek és Erdély minden népének hivatása, hogy amiként földjének természeti kincsei iránt fölkelt a világ érdeklődése, úgy fölkeltse az érdeklődést a maga szellemi kincsei iránt is. Mi ebben a feltárársban részt akarunk venni, s elsősorban is a székelységnek és Kalotaszegnek különösen gazdag etnikumát szeretnők megvilágítani. De ismét mondjuk, hogy nem törekedhetünk különködésre. Nem a minden áron való népieskedés a célunk, hanem csak a szemünk ügyében való értékeségeknak mintegy példaadó kiemelése. Ám a közvetlen környezetén túl is, Erdély földjén túl is keressük a népek lélkének a kincseit, s keressük az átívelő, összefoglaló magaslatoakat.

Átívelő összefoglalás. Erre halad a nap keletje. Előtte nincs elfogult megkülönböztetés. Egyformán reáterül a fénye fehér útakra, fekete göröngyökre, s erdő-mező zöldjére. Küzdő világban szembenálló viaskodók egyformán részesei az élet minden zsongásának, csatakiáltásuk — az egyiké is, a másiké is — beletartozik az élet örök dalolásába. Mostanában éppen fölkavargott talán minden szenvedély az emberekben, mintha mindenkinek fájna, hogy él a másik. Roppant félreértések gyűllölködnek, s követelik maguk részére a kizárólagosságot. Követelik a máglyát kölcsönösen egymás alá. Külön-külön vad, szilaj, megfélemlítő ordítózás. Aki benne van, vele ordít, őrijtó hangzavart érez. Idegtépten sikongat más idegtéptésébe. A világnézetek leszállottak a magasból és egymásba kuszálódtak, saját magukba is belehasítanak, saját gondolataikat is üldözik. Mint valami örök átok, úgy zavarja, úgy kavargatja a megszokásokat, az elképzeléseket, az életöntudatokat, az egymásban való bizodalmat az emberiség lélkének örök elégedetlensége. Kimozdul helyéből a föld és a tenger, s ez az örök elégedetlenség csak zúg felettük, mint valami rejtelmes vihar, minek nincs eredete és nincsen vége. Legalább úgy hisszük mindnyájan, mi, a viharban kavargó apró porszemek. Pedig ez a kavargás is, ez a vad vihar is, a hangzavaroknak ez a sok örülete is, ez mind csak fordulat. Csak változat a nagy élet dalából, amelyik a napmagasságban már összhangnak, a kifejlődések diadalmas hangáradatának hallatszík. A kelő nap útján meg kell kapnunk a világnézetek összeegyezését, átívelő és kiegyenlítő közös magasságait. Küzdések felett, fájdalmak felett, tévedések és igazságok harcai felett megvan a szellemek mindent összefoglaló diadalmas haladása. Ezt a haladást keressük hívő hittel, magasságokba néző áhítattal, eszményiségekre váró lélekkel.

... És fölkél a nap.

Ben Tariy bey sorsa

(Sorsmisztérium egy felvonásban.)

Irta: Bárd Oszkár

Felhasználtatnak benne ez alkalommal:

BEN TARIY BEY, kéjzós
 SZÜDIL
 DSIJHAAR, a Szüdil nyomorék öccse
 NORBERT
 EDGAR
 VICTOR
 ACHIM
 OLAF
 SZOBAASSZONY

} városi urak

Történik napjainkban egy nagyobb város szállodájának egy szobájában

SZIN: Hotelszoba. Nagy, misztikus fotójök, furcsa, ovális tükör, ijesztő, áldozati üsthöz hasonló mosdó, a falakon képek: „Hajtóvadászat“, „Bertalan éj“, „Élő láklyák“, ezek itt mind különös színeket kapnak s a hangulatuk belengi a szobát. Délután van, már majdnem alkonyba hulló. Függöny felgördültekor Szüdil a szoba közepén levő pamplagon ül és simogatja az előtte földön kuporodó Dsijhaart: 14—15 éves, sánta, púpos, vézna gyermek.

DSIJHAAR: Mondd csak, Szüdil, hogy hívják ezt a várost?

SZÜDIL (17—18 éves leány, nagy, rajongó szemekkel, tiszta homlokkal, mosolygva): Miért?

DSIJHAAR: Csak úgy. Nem is tudom miért.

SZÜDIL: Szép város? Én csak a koci ablakán keresztül láttam ma reggel, amikor jöttünk.

DSIJHAAR: Szép, nagyon szép... Amig a mezőre értünk, sok-sok nagy templomot láttam. Hogy hívják? Amikor a Mester visszaküldött, olyan furcsa kíváncsiság fogott el és meg akartam kérdezni valakitől, de... de szégyeltem magamat Tőle...

SZÜDIL (nevetve): Bolond, hiszen egyedül jöttél.

DSIJHAAR: Igen, igen, de mégse lehetett. Néha már azt hiszem, hogy nem is kell a tenyerekbe néznie, hogy... hogy... tudod... az a sok zeg-zúgos vonal egy ponton túl meglátható már a levegőben, hogy belemegy a levegőbe és akármilyen távolságról összeszedhető... Tudod, mint egy távoli világrészről kezünkbe kerülő térkép. Én, azt hiszem...

SZÜDIL (ki mosolygva, de nagy-nagy érdeklődéssel hallgatott eddig): Te... hogyan gondoltad ki ezt?...Ezt is Ő tanította?

DSIJHAAR (szomorúan): Nem. Még nem is vagyok egészen bizonyos benne. De azt hiszem, igen, azt hiszem, hogy így tanítaná, hogy így mondaná, ha mindent elmondana nekem!... De alig mond valamit. Csak látom, látom, hogy túlterhelt néha a sok tudás, hogy nehéz lehet mindent viselni, minden ismerősén észrevenni nemesak azt, ami ismerős...

SZÜDIL: Nehéz? Hiszen ez boldogságos csoda!

DSIJHAAR : Mégis nehéz. És látod, én úgy gondolom, hogy azért utazunk annyit, hogy azért kívánczik szakadatlanul idegen helyre, mert nem akarja mindenkinek a teljes meztelenségét látni. Azt se tudom már, hogy hol voltunk tegnap és ma már itt vagyunk... Hogy hívják ezt a várost?

SZÜDIL (megcsókolja a homlokát) : Kicsi bolond, minek ez tenéked? Nekünk nincs semmi gondunk, mert mindent Ő csinál és olyan jól van így.

DSIJHAAR (dúrcásan) : Nem, én akarok tudni, mindent akarok tudni. Amikor olyan idős volt, mint én, ő már bizonytalán sokat, sokat tudott! Hogy hívják ezt a várost?

SZÜDIL (nevetve) : Megmondjam? (Feláll.) Jó. Hát — menjünk le az utcára és kérdjük meg valakitől.

DSIJHAAR (halkan) : Hát te nem tudod?!

SZÜDIL : Nem, de azért nem vágok olyan arcokat mint te. No menjünk. Kérdjük meg valakitől.

DSIJHAAR (komolyan) : Nem. Úgy inkább mégse. (Szintén feláll.)

SZÜDIL : No látod. Ha kelleni fog, majd megmondja Ő úgyis.

DSIJHAAR : Nekem az nem elég. Neked elég lehet, de én tudni akarok.

SZÜDIL (kacagva) : Lázadás?

DSIJHAAR (hirtelen alázattal) : Nem. Talán lázadnék is, ha nem félnék tőle. De félek. S ha Ő ijeszt, a csodája vonz. Szüdil, ebben a félelemben fel lehet magasztosulni s ebben a csodában el lehet kárhozni...

SZÜDIL (mosolyogva) : Csacsi vagy, Dsijhaar. Nem kell annyit gondolkozni. Még sohasem hallottam, hogy egy csodát ki lehetett volna gondolni; a csodák adatnak... (Hirtelen a szoba jobboldalának előréséhez megy az írósztal elé, melyen különböző nagytűk állanak, az asztalka fiókjából szarvasbőrt és selyempapírt vesz el és gyorsan tisztogatni kezdi a nagytűket) : Jaj, Dsijhaar, elfelejtettem kitisztogatni a nagytűket! (Kis szünet) : Dsijhaar, mért hagyta el és hol maradt?

DSIJHAAR (kissé álmodozó hangon) : A városon túlra mentünk, amíg szabad mező állt előttünk s ott hirtelen elnézett messze és nem tudom biztosan, hogy elkomorodott-e, vagy elmosolyodott, azután visszakiült hozzád. Ne haragudj Szüdil, de én jobban szerettem volna vele maradni, megkérdezve őt a nagy titkok felől, amelyek úgy omolnak el rajta, mint, mint...

SZÜDIL (áhitatos mosollyal) : Mint a napfény a kertben!

DSIJHAAR (fejét rázva) : Mint a szempillákon a könnyesepp... Amikor messziről visszaneéztem, még mindig meredten ugyanazon a helyen állott s mintha a szive ütemére ütögette volna pálcájával a földet, azután egyszerre nem láttam többet — lehet, hogy én kanyarodtam el közben, vagy ő szállt a horizont fölé — és botorkálva így kerültem vissza. S most fáradt vagyok, Szüdil, én bemegyek a másik szobába és ledülök ottan.

SZÜDIL : Igen, Dsij, menj, pihenj. De előbb gyere ide hozzám. (Magához vonja és csókolgatja) : És nem kell úgy ráncolni a homlokot és feszíteni mögötte az agyat. No menj...

DSIJHAAR (a fenékajtón el).

SZÜDIL (tovább tisztogatja a nagytűket. Kis szünet, majd a jobboldali ajtón kopogtatás, mire Szüdil feltekint).

SZOBASSZONY : Kérem szépen egy úr kíván bejönni. Beengedhetem-e?

SZÜDIL : Kérem.

SZOBASSZONY (az ajtót magamögött kinyitva, beengedi Norbertet azután el).

NORBERT : (25—30 év körüli fiatalember. Igen rokonszenves) : Bocsánatot ké-

rek... Da Quito Norbert vagyok... Ben Tariy bey Mestert keresem... Itthon van kérem?... A portás ebbe a szobába utasított.

SZÜDIL (a Norbert beléptekor feláll, igen közvetlen): Valóban itt lakunk. De Tariy bey nincs itthon. Azt hiszem, nemsokára hazatér.

NORBERT: Ha szabad kérdezni, mikor érkeztek, Nagyságos Asszonyom?

SZÜDIL: Csak ma reggel. (Mosolyogva): S ön máris tud az ittlétünkről. (Érdeklődéssel): Vagy talán ön már régebből ismeri a beyt?

NORBERT: Nem, Asszonyom, még sosem volt alkalmam szemtől-szembe bámulni csodás képességeit. Hanem a híre előtte jár s íme, sokan már egy órával a megérkezése után tudtuk, hogy körünkbe érkezett. Csodákat regél a fáma róla.

SZÜDIL (felkesedéssel): Csodákat, úgye? És mennyi, mennyi csoda!

NORBERT: Asszonyom, mondja, ilyen közelről is olyan nagy a csoda?

SZÜDIL (tág anyit szemekkel): Tessék?

NORBERT: Én... én nem hiszek már a csodákban. Pedig szeretnék hinni bennük. S mint most is, egyre keresem a lehetőségét annak, hogy igaz csodára akadjak... De talán zavarom, Asszonyom?

SZÜDIL (gyorsan): Nem, nem! Hogy mondja ön: nem hisz a csodában? Hát hogyan, hogyan lehet az?

NORBERT (halkan): Egyszer túlosan hittem valamiben, amit csodának véltem, egyszer feltettem mindent a csodában való akaratra, egyszer alaposan becsapott a csoda... (megrázkodik, majd mosolyogva szól): Bocsánat elkalandoztam.

SZÜDIL: És lehet-e csoda nélkül élni?

NORBERT: A végén talán már szinte lehetne is, de az ember mégis csak keresi. Még én is keresem. Hanem...

SZÜDIL: Hanem?

NORBERT: Asszonyom olyan jó... s ez a perc olyan különös... már évek óta nem vagyok bizalmas senkihez... és most mégis... annyi félvallomás buggyant ki belőlem... Asszonyom, legyen jó hozzám... nézze... én nem akarok többet csalódnani... bocsásson meg... az utolsó maradék hittemmel jöttem el ide... és lelkiismeretfurdalásaim vannak..., hogy mi lesz, ha ismét, ismét csak becsap egy csoda... Mondja meg Asszonyom, tud-e Tariy bey, avagy csak hiszi a tudást?...

SZÜDIL (lángolva): Tud, tud! Élet és halálnak titkai összefutnak benne, láttam imbolygó sorsok labirintján úgy eligazodni, oly biztos nyugalommal, amit csak a tökéletes tudás ad meg a szellemnek!

NORBERT: Lehet ez illúzió.

SZÜDIL: Nem, nem! Az illúzió a gyenge ember erőszakolt akaratának öröme csupán, úgye kérem, az illúzió: öröm, de én láttam őt két éven át, ezer végzet közt nyugodtan, a szeme boncol, minden mélységet feltár s ő maga, értse meg kérem: inkább szomorú talán.

NORBERT: Szomorú?

SZÜDIL: Nem, mégse szomorú. Vagy nem is tudom. Az én ujjongásom nem egészen érti azt a komoly csöndet, azt a titokzatos keserűséget, mely benne él. A tökéletes akarat öröme volna neki, de a csöndje, úgye nem lehet más, mint a tökéletes tudásé...

NORBERT: Igen, a tökéletes tudás, az mindig szomorú...

SZÜDIL: Ha látná ön is, úgy, amint én láttam. Két év óta szakadailanul csodát tépve ki magából, ha látná... De mit látnak önök? Egy percet talán, amelyben megdöbbenően tárja önök elé a múltat, a jelent s a jövőt, egy percnyi exotikus gyönyört

éreznek, azután elmennek s egyszer csak elfelejtik. De én, én az életemmel tapadok ezen a csodán. Mi az: egy élet, egy nő élete? de nekem csak egy van, végzetesen csak egy, és én ezt odaadtam a csodáért! Azt hiszi, hogy játék, azt hiszi, hogy szeszély? Nem, ez szentség, a biztos csodához felmagasztosult szentség!

NORBERT (kigyúlva): Óh, milyen drága ez, ez a tűz! Köszönöm, köszönöm, Asszonyom, egy csodát már ajándékozott nekem ez a hely!

SZÜDIL (felocsudva riadtan mosolyog): Milyen furcsa, hogy én így szónokoltam. Tudja, hogy én sohasem beszéltem még ilyet? Bocsásson meg kérem.

NORBERT: Asszonyom, ne sajnálja tőlem azt, amit adott. Talán megváltott valamit. Mert hiszen, ha csoda nincs is, az ilyen tökéletes hit abban, már hibátlan csoda. Köszönöm asszonyom. Boldogan megyek hírrül vinni egy-néhány barátomnak, hogy a mester nemsokára hazatér s talán majd fogad is bennünket.

SZÜDIL (kezet nyújtva, melyet Norbert tisztelettel csókol meg): Igen, igen, jöjjenek csak. (Az asztal felé int) Látja én a nagytőkat már készítgetem.

NORBERT (meghajolva): Viszontlátásra Asszonyom. (El.)

SZÜDIL (egy pillanatig áll, majd megsimogatja a homlokát s azután mosolyogva, gyorsan a fenékaajtóhoz megy s beszél): Dsij, Dsijhaar, mit csinálsz?

DSIJHAAR (bejön): Bámultam a levegőbe. Volt itt valaki, Szüdil?

SZÜDIL: Volt, Dsijhaar, egy ember, egy fiatalember s majd visszajön megint!

DSIJHAAR: A mestert keresi?

SZÜDIL: Igen.

DSIJHAAR: Nem mondta meg, hogy hogy hívják ezt a várost?

SZÜDIL: Nem. Alig beszélt valamit. Mindig csak én beszéltem. Úgye milyen különös, Dsijhaar. Hanem úgy nézett, úgy nézett, nem is engem nézett, hanem azt, amit mondtam.

DSIJHAAR: Miket mondtál neki?

SZÜDIL: Nem tudom, Dsijhaar. Kellett beszélni. Csak úgy, ahogy jöttek a szavak. S olyan jó lesz, ha visszajön!

DSIJHAAR: Miért?

SZÜDIL: Mert... mert... Nem tudom, csak örülök neki. Bizonyosan azért, hogy a bey ismét beszélni fog s megterem ismét a csoda!

DSIJHAAR (egészen közel megy Szüdilhez, aki az asztal elé ült, igen halk hangon): Szüdil, mit keresünk mi itt?

SZÜDIL (riadtan): Mi az?!...

DSIJHAAR (m. f.): Mit keresünk mi itt, mi dolgunk nekünk itten?

SZÜDIL: De Dsij, a mester...

DSIJHAAR (kicsit indulatosan): Nem a mester. Itt rólunk beszéltek. Kell magunkat is látnunk. Két év óta se apánk, se anyánk.

SZÜDIL (ijedten): Mi van veled, Dsijhaar. Még soh'sem hallottalak így...

DSIJHAAR: Pedig az utóbbi időben már kezdek gondolni erre.

SZÜDIL: Te tudod, hogy volt. A városkánkba eljött Taryi bey s amikor a tenyembe nézett, azt mondta: Te az enyém vagy. És ott voltál te is és ellúló lélegzettel lested a titkait. És el kellett jönnünk veled. És megbábhattad?

DSIJHAAR: Nem bántam meg semmit, csak a magam szemével akarok látni. És tudom, hogy így a legjobb és mégis talán csak neked a legjobb, nekem talán már sokszor fájdalom. Mit keresek én itt?

SZÜDIL: Nem értelek, Dsijhaar. A csodát, a végtelen csodát keressük mind a ketten!

DSIJHAAR (halkan): Éppen azért. Te a csodát rajta át keresed, én csak magamon keresztül kaphatom azt meg.

SZÜDIL: Miért?

DSIJHAAR: Nem tudom. Érzem.

SZÜDIL (megfogva a Dsijhaar kezét): Dsijhaar, én félek tőled. Te lázadsz. Te el akarsz menni.

DSIJHAAR: Nem Szüdil. Hiszen ha csak ennyi volna. A furcsa az, hogy talán akkor se tudnék elmenni Tőle, ha kényszerítenének erre. És mégis kínlódom. Talán (súgva), talán én gyűlölöm őt, Szüdil. Nem tudom.

SZÜDIL (izgatottan): Nem igaz, Dsijhaar, nem igaz!!

DSIJHAAR (megcsókolja Szüdilt): No jól van, Szüdil, hát nem igaz.

TARIY bey (35 év körüli ember, igen szép, komor arc, magastermetű, sűrű, fekete haj, az ajka szélén egy titokzatos, halk mosoly. Széles, puha, fekete kalap, bő gallérba burkolózva jön, alatta fekete atlasz zubbony. Szüdil és Dsijhaar alázattal jönnek elébe, az előbbi hang teljesen eltűnt): Mit csináltál, Szüdil? (Homlokon csókolja, a hang, a kiejtés kissé idegenszerű.)

SZÜDIL (mosolyogva): Beszélgettünk Dsijjel.

DSIJHAAR (szorgoskodik Tariy bey körül, elveszi annak kalapját, gallérját.)

TARIY: Nem kerestél senki?

SZÜDIL (élénken): De igen. Egy fiatalember volt itt. Egy néhány barátja nevében volt itt s majd később visszajönnek.

TARIY (leül a pamlagra): Pedig egy kissé fáradt vagyok. No nem baj. A nagyítók tiszták?

SZÜDIL: Tiszták.

TARIY (Dsijhaar felé fordítja az arcát, ki még mindig ott áll a holmikkal): Mi az, Dsij, akarsz valamit?

DSIJHAAR (halkan): Semmit, mester...

TARIY: Nem akarsz lemenni az utcára? Kószálni kicsit?

DSIJHAAR (szégyenkezve): Nem, nem kívánok lemenni. Inkább bemegyek a másik szobába. Jó ott.

TARIY: Jól van Dsijhaar.

DSIJHAAR (lassan el a fenékajtón).

SZÜDIL (Tariy bey mellé ül s a bey kezét simogatja): Merre volt az én uram? és miért olyan komor?

TARIY (szeliden): Csatangoltam, Szüdil, a városon túl, és nem vagyok komor, csak elgondolkodott.

SZÜDIL: Min töpreng az én uram?

TARIY: Gyermek vagy ehhez, Szüdil, de én elmondhatom neked. Sok ember kószált az utcákon szanaszét. Apró gondjaik teljesen elfoglalták őket, de mindenikük szívében ott ég egy riadt kérdőjel: az eshetőségtől való félelem, attól, amit ők véletlennek hívnak. S akármilyen történik velük, mégis készületlenül éri őket minden. Micsoda meszeség választja el őket még attól is, hogy megerősítsék magukat a „véletlenek“ ellen, hát még az igazi, a valódi tudás micsoda keserves, gigászi távolságokon bujdosol? Mikor, mikor fognak rájönni arra, hogy a véletlen, az nem is létezik, hogy az egy szó csupán, amely a fel nem ismert törvény jogait bitorolja?... Véletlen nincsen és eshetőségek sincsenek, csak eshetőség van, egyetlen egy: éppen az, ami történik. Mindenki maga a sors s a természeti törvények esalhatatlanul egyenesek. Aki minden per-

cének megcsinálja a mérlegét s a mérleg nem hibás, az kiküszöbölte életútjáról a bizonytalant...

SZÜDIL (kedvesen): Mosolyogj már, én Uram... Nézd, itt ülök melletted és csupa simogatás vagyok...

TARIY (elgondolkozva): Aki eljön hozzám, azt én megtanítom az igazságra, én nemcsak csodát mutatok, de az utat is megmutatom az állandó csoda felé. De ők csak játszani akarnak és nem segítenek e csodával máson és önmagukon se. Egy élmény lesz csupán mindaz, amit elmagyarázok nekik s kiszáradva behull a ködbe, még súlyosbítva a chaoszt, mely „véletlenektől“ remeg...

SZÜDIL: Mosolyogj már, én Uram... A te agyadat előlnti a másokért való szomorúság, és a te szemed nem néz engem, aki itt ülök felnézve reád, tele bámulással és odaadással...

TARIY (megsimogatja a Szüdil haját): Igen, te jó vagy, Szüdil... (Felkel a pamlagról, le és fel járkál, majd az asztalhoz megy s nézi a nagytókat).

SZÜDIL (mosolyogva a beyhez megy): Tudod, én uram, mit kérek tőled?

TARIY (a nagytóval a kezében félrefordítja a fejét): Nos, Szüdil?

SZÜDIL (kedvesen): Furcsa, hogy te csak egyszer olvastál a tenyeremből, egyszer, tudod két évvel ezelőtt...

TARIY: Nos?

SZÜDIL (elébe tartja tenyerét): Olvass belőle...

TARIY (kedvetlenül, de igen szívélyesen): Minek, Szüdil?

SZÜDIL (gyermekesen): Csak úgy játékból. Hogy lássuk, mit mutat?

TARIY: Gyermek vagy, bohó kis gyermek. Nézd, mindjárt jönnek azok az emberek... Kifárasztana...

SZÜDIL: Nem, nem, nézze, tegye meg a kedvemet. Két év óta soh'sem olvasott benne...

TARIY (mosolyogva a pamlaghoz megy Szüdillel, a nagytó a kezében): Minek néztem volna bele? Amit belőle kiolvasnék, azt úgyis tudom.

SZÜDIL: Mi az?

TARIY: Szeretet, béke, nyugalom.

SZÜDIL (nyújtja a tenyerét): Nézze, nézze!

TARIY: Minek?

SZÜDIL: Csak úgy. Játsszani a múlttal, a jelennel s a jövővel, játszani, játszani!

TARIY: Ez nem játék, Szüdil.

SZÜDIL (görcsösen): Nézze, nézze!

TARIY (mosollyal): Hát nézd meg, mennyire tudom, hogy mi van benne. Figyeld a tenyeredet: Béke = a csuklóvonal egyetlen vonalból áll.

SZÜDIL (nézve a tenyerét): Melyik az?

TARIY: Ami a kezet a csuklótól elválasztja.

SZÜDIL: Igen... egyetlen vonal... (Tapsol) pompás... tovább, tovább!

TARIY: Boldogságot az ors-vonal mutat, ha ez a csuklóvonaltól a középső ujj alatti dombocskára megy.

SZÜDIL (keresve): Ez... nem... nem kapom.

TARIY (leül melléje s mutatja): Nézd, ez az... No, úgye úgy van, ahogyan mondtam?

SZÜDIL (egészen átengedi a tenyerét): Tovább, tovább!

TARIY (a tenyér fölé hajolva): Ni, itt van az idealizmus: a fejjvonal a csuklóvonal közelségébe húzódik... Nini, egy belső életvonal... a napvonal... a Mercur-

domb... jól van... ni, a fej-, az élet- s a májvonal háromszöge széles... de... nem, nem!... ..nem igaz!... nem! nem!... (megdörzsöli a szemeit, a zsebkendőjével izgatottan tisztogatja a nagyítót, miközben az arca erősen eltorzul) ...egészen besötétedt már ez a szoba... (Gyorsan az asztalhoz megy s a legnagyobb nagyítótát összemarkolva visszamegy a riadt Szüdilhez s a kezét egészen durván megragadva, mind nagyobb és nagyobb nagyítókkal nézi a tenyeret): Nem!... a négyszög... a kereszt...

SZÜDIL (ijedten): En Uram...

TARIY (ijedten össze-vissza hányja a nagyítókat s a leghatalmasabbat veszi a kezébe, a hangja kiabáló, rekedt): Nem látok!... (Vadúl felhúzza ültéből Szüdilt s egészen az előtérbe húzza, hol mind izgatottabban nézi a tenyerét.): Nem, nem!... Nem igaz! Nem igaz!... (Otthagyja Szüdilt, izgatottan le és fel járkal az erősen sötétedő szobában, idegesen tapogatja a zsebeit, majd megint a Szüdil tenyeréhez jön vissza s szinte röhögve mondja): Nem, nem, nem, nem!...

SZÜDIL (igen félnék): De mi az, én uram?

TARIY (reszkető kezekkel simogatja): Semmi, semmi... Menj... menj... Küld ide nekem Dsijhaart... most... akarom Szüdil... akarom!... Menj... menj... menj...

SZÜDIL (riadtan néz a beyre, majd a fenékajtóhoz megy s onnan visszaneézve el).

TARIY (üveges szemekkel maga elé nézve, az íróasztalnak dűl. Csönd.)

DSIJHAAR (kinyitja a fenékajtót s megáll. A bey mozdulatlan): Mester...

TARIY (gyorsan odafordul, minden erejét összeszedi, de a hangja rekedt az izgalomtól. A szoba majdnem teljesen sötét.): Dsijhaar figyelj ide... (le és fel járva). Amit eddig hiába kértél... tudod... a jegyzeteim... minden titoknak a nyitja megtalálható benne... (izgatott hangon) minden, minden, Dsijhaar... nem marad többé semmi sem rejtve előtted... itt van... én oda... én odaadom neked.

DSIJHAAR: Mester!

TARIY (m. f.): Odaadom... itt van... (egészen hozzámegy) Csak figyelj.. menj el... vigyed el magaddal... s azután gyere... és mond meg nekem... nézd meg... ha a négyszögben... a fej- és szívvonal közti téren... ha a négyszögben egy kereszt van... egy kereszt, Dsijhaar... nézd meg... az ugye, nem azt jelenti... nem azt jelenti, hogy...

DSIJHAAR: Mit, Mester?

TARIY (kínlódvá): Az nem azt jelenti, hogy... el fog menni... hogy itt hagy...

DSIJHAAR: De ki?

TARIY: Semmi, csak úgy... fáj nagyon a fejem... és nem tudok utánanézni... Neked adom a titkot... csak menj... és mond meg, hogy ugye, nem azt jelenti...

DSIJHAAR: A négyszög?...

TARIY: Igen, igen... és benne egy kereszt... Menj, menj, neked adom... Gyere majd gyorsan... Eredj, eredj!...

DSIJHAAR (boldogan): Igen... (El a jobboldali ajtón. Csönd. A szoba koromsötét. A bey ziháló lélegzete hangzik csak, azután nyílik a hátsó ajtó s egy misztikus fényű petróleumlámpával a kezében bejön Szüdil, ki egészen riadt és halovány.)

TARIY (a világosságra felneszel, gyorsan Szüdil elé megy s kíséri őt hangtalanul, szinte tolja, amíg az a lámpát a szoba baloldalán levő hosszú asztalra helyezi, azután szinte eszelősen megragadja a Szüdil kezét s a világosság felé tartja, de mielőtt a nagyítót föléje helyezhetné, a baloldali ajtón erőteljes kopogtatás hallszik. A bey arca megvonaglik, elengedi Szüdilt, aki mindinkább a háttérbe tolódik, megrázkódik, kihúzza magát s tampa hangon kiszól): Tessék.

NORBERT, VICTOR, ACHIM, EDGAR, OLAF (jönnek). NORBERT: Üdvözljük, Mester. Da Quito Norbert vagyok. (Bemutatva.) Barátaim: Victor, Edgar, Achim, Olaf urak. Szabad esedeznünk?... (Szüidil felé nagy örvendezéssel.) Asszonyom!... (Meghajlások.)

TARIY (fejet hajt az urak előtt, kezét nem nyújt, csak int a hosszú asztal felé): Foglaljanak helyet. (A hang merev.)

AZ URAK (elhelyezkednek úgy, hogy a bey sorban járhat közöttük. Az első Victor, az utolsó Norbert, ki azon a széken ül, amely a pamlaghoz legközelebb fekszik, melyen Szüidil ül egészen összegubbaszkodva. A lámpa Norbert mellett áll az asztalon.)

NORBERT: Mester, igen kérjük, csodálatos képességeit mutassa be nekünk. Teli szívvel várjuk a szavait.

TARIY: Mit kívánnak az urak: játékot, mesét, vagy mélységes törvényt?

EDGAR: Mester, mi a csodálkozásból tanulni akarunk!

TARIY (kinyúlva áll, az ülők arcai jól meg vannak világítva, de az ő feje egészen sötétben van, a hangja is mintha távolból hallszana): Jól van. Figyeljenek hát. A kézből való jóslás, a cheiromantia: Tudomány, amely a művészet eszközeit is igénybe veszi törvényei felállításánál. S ezek a törvények cáfolhatatlanok. Nem a semmiből keletkezett. Henze, Flandrin és Desbarolles az életüket adták a megalapozásának. Szent, mert az étellel foglalkozik s a halált az élet törvényeiből vezeti le. Mért nem tartja hüvészetnek a világ a Lavater tudományát, mely az arcvonásokból olvassa ki a jellemet, miért keletkeznek intézetek koponyaméretek vizsgálataira? Az élet él és önmagáarak terepet alkot, terepet, amely bizonytalannal egyedül felel meg céljainak; mi különbség van hát abban, ha mi szorgos megfigyelések után a terep vizsgálatából kiolvashatni tudjuk, hogy milyen élet teremthette önmagának, mint legmegfelelőbbet, e burkot? A teremtés ez, amit elemeire bontunk, indukció, mely a deduktíve létrehozott képet megvilágítja. Avagy önök sohasem próbálták meg az arcvonásokból az életkort leolvasni? S hogyha tévedtek ilyenkor, higgyék meg, a vonások igazat mondanak, csak a szemük hibás műszer a megvizsgálásra. Igenis a homlok ráncai, melyekből egész történeteket olvashat ki a legköznapibb megfigyelés is, a homlok ráncai, melyekből feltárul a leált szenvedés, tőprengés, a gond... Az emberi test millió sejtje egy élet köré fonódott s így a test minden pontja magán hordja az út minden vetületét, nincs az emberi testnek porcikája, mely ne tárná föl az egésznek történetét, hiszen vele is történt, az, ami történt. S a monizmus, urak? Ami a lelket éri, az sem találhat mást, mint a testet, mert leegyszerűsítve: a lelki behatások nem mások, mint a testnek kedve, vagy kedvetlensége. Minden lelkiélményre más és más táplálécsatorna nyílik a sejtek részére, vagy zárul, minden esemény csakis önmagára jellemző nyomokat vés be a testbe. Szinte így: a kimart üveg fluorra mutat és semmi másra; a következményekből az előidéző okok alig komplikált chemiai analízissel felismerhetők.

EDGAR: Mester, ha így van, miért nézik mégis a tenyeret?

TARIY: Mert világosabban áttekinthető.

NORBERT: Mester, így érthető az, hogy leolvasható a múlt és a jelen, ám miként lehetséges, hogy a jövő is...

TARIY: Jövő nincsen, aminthogy jelen és múlt sincs, csak mi magunkra vonatkoztatva fépdessük háromra az utat. Az élet megy, egyenesen és teli öntudattal s miként a múlt is jövő volt valamikor s csakis egyképpen alakulhatott, a jövő is a múlt és jelenből induló koordináta rendszer megszabott pontjain vonúlhat csak végig. Értsetek meg, az ismeretlen elhúll a csatán, melyet az értelemmel harcol. A holnap tévedhetetlenül benne van a mában.

NORBERT: S a holnapután?

TARIY: Azt én sem tudom. Az a holnapban benne lesz.

VICTOR (rajongással): Mester, ez megváltás!

OLAF: Mester, te nagyon boldog lehetsz, a tenyeredből...

TARIY (lehajtja a fejét, amely most meg lesz világítva s így megmutatja, hogy a földöntúli titkok birtokosának, a biztosság hirdetőjének arca vonagló, a szeme riadt): A magam tenyerét sohasem nézem...

ACHIM: Hogyan, Mester, te félnél?

TARIY: Félni... mit is mondtam... (visszaemeli a fejét a sötétbe) nem... nem... (az előbbi hangon): Akkor sohse jutna icóm a ti tenyeredekbe nézni!...

EDGAR: Nos, mester, ha volnál oly kegyes...

TARIY: Igen, igen. (Közelebb megy az asztalhoz.)

SZÜDIL (Ki eddig szinte láthatatlanul ült a pamlagon, a misztikus homályban most összeszedi a nagyítókat s halkán Tariy beyhez hozza, ki Victorhoz közeledett.)

TARIY (miközben átveszi a nagyítókat, Szüdültre néz rettentő bizonytalansággal s követi őt a tekintetével, míg Szüdüilre néz rettentő bizonytalansággal s követi őt a tekintetével, míg Szüdüil ismét a homályba veszve a pamlagra ül vissza. Azután nehezen a társasághoz fordul, megtöri a homlokát): Nos, uram, adja a kezét.

VICTOR: Melyiket?

TARIY: Előbb a balt. Így. (Lehajlik, a hangja monoton.) A kézalak... az ujjak... a dombok... Anyátlan gyermekkor... valahol házóriások között...

VICTOR (halkán): Páris...

TARIY: A gyermek félt a magas emelettől... szédült... Nagy út a tengeren...

VICTOR: A fjordok...

TARIY: Egy parti házikó... Halászleány... Este... mesék...

VICTOR (idegesen): Nem! nem!

TARIY: Egy hulla a parton... betegség, lázak... Magány... (Felválltva nézi a két kezét): Magány... Új nő... nem látom... de igen... hasonlít a lányhoz... Erdő, kastély... félelem... igen, egy nagy tó van a park közepén... különben béke... Rajongás... Holnap... más vidék... tó nincsen... boldog lesz...

VICTOR (dörzsölve a homlokát): Mester, ez szédítő!!

TARIY: Törvény! (Edgárhoz): Kérem a kezét... Elég szűk gyermekkor... nagy-nagy közömbösség veszi körül... öreg, jó emberek... de semmit sem magyaráznak meg...

EDGAR: A nagyapáméknál nőttem.

TARIY: A nevelő okos ember... igen imponál... Tanárnevelő intézet... sok, sok könyv... tudni vágyás... kinevezés öröme... Az igazgató lánya... akarta szeretni... két gyermek...

EDGAR: S holnap?

TARIY: Változás nincsen... A gyermeknek majd túlosokat magyaráz... de olyat, ami őt nem érdekli... Hosszú élet... Változatlanág...

EDGAR: Egészen bámulatos. Hm, hm...

TARIY (Olafhoz fordul): Nos? Igen... Nagyon szép gyermekidő... Hosszú séták ősi fák alatt... Valakit nagyon sztetett... Közel van... igen... a huga...

OLAF (riadtan): Helga!

TARIY: Mindig együtt... A hugának egy barátnöje... Kedves, jó teremtés... beszédes, kék szemek... Hárman együtt... Itt egy lázadás... igen... a huga beteg... itt már ismét hárman vannak... Nagy tanulmányút... Mikor visszajön... a huga menyasz-

szony... duhaj éjszakák... pezsgő... a barátó jön..., de nem törődik vele... zilált-ság... a hugához egészen kellemetlen... bántó.

OLAF: Nem!

TARIY: Az esküvő... Egy nyargaló lovaglás az erdőn... Egy egész vagyon egy táncosnőnek... Magány.. A huga meghalt...

OLAF (kínlódvá): Mester!

TARIY: Egy eszeveszett iram... Kacagógörccs... Magány...

OLAF (reszketően): S ezután?

TARIY: Hosszú öregkor... egy lánykát nevel... a hugáét... Csend...

OLAF (elfödi az arcát): Mester ...

TARIY (Achimhoz): A gyermekkorban... hm... itt valami furcsa... valami...

ACHIM: Nos, Mester?

TARIY: Az anyja... Egy idegen férfi...

ACHIM (izgatottan): Hallgass!

TARIY: Igen... Hát jó... az anyai szeretetben egy csorba... Durcás, hallgatag gyermek... később kötekedő... itt egy képtár... valami új kép előtt sok ember áll... hangosan kacag a képen... de az alkonyatban visszazarándokol és meaculpázik a szépségek előtt... és másnap ismét kacagja...

ACHIM: Irtózatós!

TARIY (mosolyogva): Igen... az áhitat vonala ép, de keresztülgázol rajta egy erőltetett székszis... Póz...

ACHIM: Hohó!

TARIY! Keserű póz... mindmáig... s holnap... beleütközik önmagába... vigyáz-zon... a póz győzött, de nem bírja önmagát... vigyázzon...

ACHIM: Ember, nem igaz! Nem hiszem! (összehullva): És mégis így van... Rettenetes...

TARIY (kihúzza magát és Norberthez megy): Uram ...

SZÜDIL (a háttérből érdeklődéssel közeledik s megáll Norbert mögött).

TARIY (ijedten nézi Szüditl s minden erejét összeszedve hajol a Norbert keze fölé, igen izgatott): Harmonikus fiatalság... az apja művész volt... igen... zenét komponált... fáradságos, nehéz út... amelyen elszakad az apja súlyától... és keresi az önmaga csodáját... És itt... egyszer túlosan hitt valamiben, amit csodának vélt... egyszer feltett mindent a csodában való akaratra... egyszer alaposan becsapta a csoda...

SZÜDIL (nagy érdeklődéssel áll kettőjük mellett): Ah...

TARIY (észre sem veszi már Szüditl): És most... most is keresi a csodát... Ez az a vonal... Nem... már meg is találta... azaz a keresés közben egy olyan tökéletes hitre akadt, amely már önmagában csoda...

NORBERT (reszketve): És... és?

TARIY: És kinyújtja érte a kezét... a vonalak itt világosak... egy nő... aki valakihez tartozik... aki... (hirtelen tombolóan): Mi ez? mi ez? (ordítva): Nem, nem, nem igaz!!!! Lássam!... Nem!

AZ ÚRAK (mind felállva riadtan néznek össze): Mi az? Mi az?

TARIY (kiegyenesedve áll, eszeveszett tébolyodott gesztusokkal): Nem igaz!... Semmi sem igaz!... Urak, bocsánat... Urak, én... én nem tudok semmit... nem tu-dok sem-mit!... (Hörögve): Csaló vagyok, csaló, csaló, nem igaz semmi, csaló va-gyok... Urak, az egész csak hókusz-pókusz, világcsalás!... Esküszöm mindenre, ami szent, én nem tudok semmit, semmi sem igaz!... Esküszöm, esküszöm!...

NORBERT (a réműlettől megdermedt emőerek között akaratlanul hátrált és kinyújtotta a levegőbe a kezét).

SZÜDIL (a kitörés pillanatában meredten nézett előre s amikor a bey először ordítja oda, hogy család, abban a pillanatban a csalódás fájdalomában kiáltja): Tariy bey! (Azután, mint aki már nem tartozik a beyhez, mert hiszen ő a csodához tartozott, húzódik fájdalmas arcával hátrább, hátrább, míg a keze egyszer „véletlenül“ a Norbert kinyújtott kezéhez ér s ettől kezdve ők már összetartoznak.)

AZ URAK: De mester, mester!

TARIY (örjögve): Csaló voltam, csaló voltam, nem igaz semmi!... (Most riadtan Szüdil felé néz, ki már Norberttel együtt hátrál s irtózatosságot üvölt, a karjaival hadonászva Szüdil felé nyúl): Szüdil!!... (A hadonászással leveri a lámpát az asztalról, koromsötétség támad, melyben a felborult székek között kifelé torlódo csoport mozgása, mint egy szélvihar hallszik s a sötétségben ide-oda ugráló, majdnem tébolyult Tariy bey szánalmas, rekedt hangja vibrál): Szüdil, Szüdil!...

A SZÜDIL hangja (mintegy a tulsó partról): Isten veled...

TARIY (hörögvé hull a pamlagra. A szobában kivüle már senki sincsen. Nagy ijesztő csönd. Azután szélesen kitarúl a jobboldali ajtó s egy széles holdfényásvall lihegve sántikál be Dsijhaar. A fényáv a pamlag előtt folyik el a földön, de a pamlagot s a rajta gunnyasztó beyt sötétben hagyja. A szoba többi része is egészen sötét.)

DSIJHAAR (a kezében a jegyzet, a hangja túlboldog): Köszönöm, Mester, Evré! A törvény... (A pamlaghoz ért, melyen a kinyúlt bey is várta a közeledő Dsijhaart. Most kinyújtja a kezét: csak két göröcsös kéz látszik semmi más, mely megragadja a nyomorékot, a földre teperi és fojtogatja).

TARIY (csak a hangja hallszik s a fojtogató kezei látszanak, a hang fojtott, démoni): Törvény...? Haha... (Mintha a sötét is irtózna ettől a kacajtól. Csönd, a Dsijhaar teste elnyúlva fekszik az egyetlen fényásvanban s a nyakát nem tudja elereszteni az a két törzsnélküli kéz.)

A magyar színészet jövője Erdélyben

Irta: Janovics Jenő

A „Napkelet“ olvasói ne várjanak tőlem sem szóvirágos fogadkozást, sem öblöshangú frázisokat.

Az önámítás narkotikuma ködöt von a szemünk elé. S ez a köd — még ha rózsaszínű is — elhomályosítja látásunkat. Már pedig tisztán és világosan kell látnunk a helyzetünket s ahelyett, hogy mellünköt bűnbánólag, vagy hetyke könnyelműséggel vernők, nyugodtan, siránkozás, zsebberejtett ökölszorogatás és túlfűtött temperamentum mohósága nélkül kell megállapítanunk a pontos diagnózist. A helyzetkép tisztá fölismerése és az eshetőségek mérlegetése alapján kereshetjük csak az elalélt megingás után a talpraállás és megszilárdulás módjait.

A szinpad művészetnek különben is fölösleges újra meg újra hitvallást tennie arról, hogy minden lángolásával nemzeti kulturánkat akarja szolgálni. Hiszen egyfelől nyelvi korlátozottsága, másfelől az, hogy a szinpad

művészet az alkotó művész egyéniségében, belső életsajátóságain keresztül, faji jellegében és külső formájában nyilvánul meg, magában véve kizárja azt, hogy mást, mint saját nemzeti kulturáját szolgálhassa. Amikor a magyar színpad Shakespeare-t, vagy Moliéret adja elő, a magyar színészek akkor is saját nemzetük színpadi kulturáját reprezentálják idegen szellem szárnyain.

A festő, aki idegen ország valamely nagyszerű táját, idegen szellem egy-egy világraszóló architektonikus alkotását, vagy idegen nép bátor harci tettét örökíti meg, első sorban nem annak az idegen nemzetnek természeti, szellemi, vagy vitézi gazdagságát állítja a dicsőség piedesztáljára, hanem saját nemzetének festészi kulturáját szolgálja az örökélet számára. És Shakespeare tolla, nem Julius Caesárt megírta, nem a római kultúra szolgálatában állott, hanem az angol szellemnek aratott soha túl nem szárnyalható diadalt. Jellemző, amit Goethe mond a Shakespeare római tárgyú színdarabjairól: „Shakespeares Römer sind doch eingefleischte Engländer“. Ine, tehát az író sem tud ihletének elvonult, magába zárkózó pillanataiban egyénisége fölé emelkedni, már pedig ezt az egyéniséget a származás, a faji, vérbeli sajátosságok, a környezet föltétlenül nemzetivé teszi. Mennyivel szorosabb nemzeti kapcsok kötik le még ennél is a színpadi művészetet, amelyet megnyilatkozási módja, nyelvi elhatároltsága s az alkotó művész fizikumán keresztül való megjelenési formája egyenesen ráutal, hogy csakis a saját nemzeti kulturáját legyen képes szolgálni.

Ez a fölismerés igen fontos, mert a Romániához csatolt országrészekben működő színészeknek — még azoknak is, akik a nemzeti sovinizmus hamis ideológiájában nevelkedtek — megnyugtathatja lelkiismeretét.

Nem kell fogadkozniok, nem kell minden nap újra hitvallást tenniök, nem kell s nem szabad semmiféle politikai agitációban résztvenniök, azzal a ténnyel, hogy játszhatnak, akár magyar szerző művét, akár idegen szerződét, a legerőteljesebben s a legeredményesebben szolgálják a magyar nemzeti kulturát.

S minél jobban játszanak, annál hűségesebben, annál gazdagabb érdelemmel szolgálják nemzeti kulturánkat.

A kötelességteljesítés fokmérője tehát nem az, hogy ki tud keserűbben elbúsulni s ki tud bátrabban kurjantani, hanem az, hogy ki tud jobban játszani.

Ebből a szögből nézve a dolgot, a magyar színészet jövőjének és sorsának képében árnyalata sincs a politikai problémának. A magyar színészek és a magyar színpadi kultúra itteni vezetői nyugodt lelkiismerettel kapcsolhatják ki gondjaik tömegéből a politikai kérdéseket s teljes energiájukkal, kipróbált hozzáértésükkel és acélos kedvükkel fordíthatják egész figyelmüket a magyar színpad művészi és gazdasági problémái felé.

Politikai szempontból legfőljebb a hatalom új birtokosainak vannak komoly és felelősségteljes kötelességeik a magyar színpadi kultúrával szemben. Ha öngyilkos politikát akarnak folytatni, akkor ám gördítsenek akadályt a 128 éves dicsőséges multtal bíró erdélyi magyar színészet működése elé, ám próbálják elfojtani a magyar szót, a magyar dalt színpadjainkon, ám tessékeljék ki a magyar színészeket ebből az országrészből. Shakespeare megmondia már, hogy a színészek a kor foglalatjai és rövid kró-

nikái; s inkább írjanak halála után az ember fejfájára rosszat, mintsem ők rosszat mondjanak fölöle, míg él. Az erőszakosságnak s a jogtíprásnak minden ténye, mely színészeket ér, hatványozott hangon visszhangzik keletről nyugat felé. S a kulturközösség láncja, amely nélkül pedig egyetlen nép sem fejlődhetik, szélpattan. Nincs bomlasztóbb mérég, mint a békóba vert gondolat. Nincs repesztőbb erő, mint a bilincsek közé szorított kulturális törekvés. Ahol szabad a szó s szabad a szellemi élet minden forrása és minden megnyilatkozása, bármely nyelven is szólal meg, ott nincs szükség titkos szervezkedésre, ott nem gyülemlik fel a lelkekben a robbantó keserűség, ott nincs talaja az irredentizmusnak. De ahol a hatalom dőre és rövidlátó birtokosai társadalmi osztályokat, nemzetiségeket, vallási szektákat, vagy kulturtörekvéseket üldöznek nyelve, hite vagy világnézete miatt, ott előbb, vagy utóbb kirobban az elfojtott szó, fölszárnyal a meggyalázott gondolat s szabad leheletével elfújja a szatócs-politikusok kártyavárát. Az evolució törvényei hatalmasabbak a legelszántabb csendőrszuronyoknál és keresztül-gázolnak a leggyilkosabb cenzor hóbortos garázdálkodásain is.

Az objektív igazság parancsa szerint meg kell mondanunk őszintén, hogy Románia kulturpolitikájának jelenlegi vezére, Goga Octavian, a progresszív törvények távolbalátó megértésével igyekszik felülemelkedni alantas közegek lihegő gyűlölködésén s bornirt agyafurtságán.

Goga megadta a továbbműködés engedélyét minden magyar szín társulatnak, amelyik jelenleg is a csatolt részekben működik és tiszteletre-méltó passzivitással nézi e nehéz sorsra jutott gárdáknak küzdelmeit. Am a közigazgatás egyes nagyképű és felfuvalkodott helyi basái nem képesek e történelmi megértés magaslatára emelkedni s alantas szempontjaik és kicsinyes gyűlölködésük ostorcsapásaival gyilkolják a magyar színészetet.

Az erdélyi magyar színészet sorsa és jövője tehát pillanatszerűleg jórészt attól függ, hogy az új államalakulat bölcs kulturpolitikai vezére, aki a történelem ítélőszéke előtt felelőséggel tartozik azért is, amit közegei vétének, akarja-e és tudja-e azokat a szociális, művészi és általános emberi eszméket, amelyeket elméletileg hirdet, a gyakorlati megvalósítás szűk és kanyargó retortáin is keresztül erőszakolni? Ismételjük, hogy csak pillanatnyilag függ ettől a magyar szinpadok boldogulása, mert hiszen kicsinyes gáncsvetések, éretlen kavicsdobálások nem képesek kidönteni olyan mély és szerteágazó gyökerű terebélyes fát, aminővé százhuszonnyolc év alatt a magyar szinpadi kultura Erdélyben nőtt. Legfőljebb az ágai, virágai hajtásai sérülhetnek meg, de a sok vihart látott tölgy hamarosan kiheveri azt.

Abban a memorandumban, amelyet az erdélyi magyar színigazgatók nevében a kormányhoz intéztem, már fölhívtam e veszedelemre a figyelmet s kértem, hogy a művészeti minisztérium önmaga diszponáljon a színészet minden kérdésében s egy-egy szintársulat léte, sorsa ne függjön a lokális hatóságok, vagy katonai parancsnokságok kényétől és kedvétől.

A magyar színészet jövőjének kérdése tisztán gazdasági és művészi probléma. Gazdasági annyiban, hogy miképen s milyen keretek között fogja a magyar kormány eddigi anyagi és erkölcsi támogatásától megfosztottan, egészen a saját erejére utalva, a magyar közönség egyre ritkuló tömegei s áldozatkészségének szomerúan apadó forrásai közepette létét

biztosíthatni? Mert hiszen a magyar közönség ijesztenően fogys az ált maradó közt az anyagi ereje, akik a művészetért áldozatokra hajlandók, egyre gyöngül. A magyar társadalom egységes és tömörülő szervezkedésére van szükség, egy egész Erdélyt behálózó színpártoló egyesület keretei között, hogy a szervezetben rejlő erkölcsi és anyagi támogatás és lelkiismeretes művészi ellenőrzés pótolja azt az állami segítséget, amiről a jövőben le kell mondania a magyar színészetnek.

A gazdasági probléma szerencsés megoldása sok tekintetben alapját képezi a művész feladatok teljesítésének. Ha gazdaságilag némileg megnyugtató helyzetet tud magának teremteni a saját sorsára utalt magyar színészet, akkor teljes energiájával s gondtalan kötelességfelfelé fordíthatja erejét a művészi problémák megoldására. A színházigazgatóknak és a színészeknek föl kell ismerniök azt a sokszorosan fokozott felelősséget, ami mostani exponált helyzetünkben vállunkra nehezedett s a megszervezett magyar társadalommal együtt ki kell harcolniök azt a szabadságot, amely a művészi feladatok korlátlan szolgálatát biztosítja.

A színházigazgatók már az első lépést megtették. Nevükben és képviselőikben terjedelmes memorandummal fordultam Goga Oktáviánhoz, feltárva a sérelmeket, amelyek a magyar színpadot a hatóságok részéről érték és érik s előadva a legminimálisabb követeléseiket művészi és adminisztrációs téren.

Ez az emlékirat jórészt speciálisan szakkérdéseket ölel fel s így a nagyközönséget alig érdekli: Utazási kedvezmények biztosítása, színházigazgatói engedélyek kiadása, területi beosztások, a helyiségeknek román színházak által való igénybevétele s más olyan gazdasági és technikai problémák, melyeknek megoldása a magyar színpad egzisztenciális érdeke.

Komoly és elengedhetetlen kívánság az is, hogy a megfogvatkozott létszámú magyar színházak Magyarországról hozandó művészi erővel megfelelően kiegészíthetők legyenek.

S a magyar színházigazgatók, akik maguk is a bizonytalanság kálváriáját járnák, önzetlen és tiszta demokráciájuknak adták tanujelét akkor, amikor kérő szóval fordultak a kultuskormányhoz, hogy amennyiben az új államalakulat keretében más nyelvű nemzetek is fejleszteni akarják új színházalapításaikkal a kulturát, siessen a kormányzat minden nemzet ilyen irányú törekvésének a legmeszebbmenő liberalizmussal s a legszeretőbb támogatással segítségére. A magyar színházigazgatók már most megígérték, hogy testvéri szeretettel és bajtársi készséggel fogják feléjük nyújtani jobbukat.

Tisztázandó az a viszony is, amelyben az itt élő magyar színészek egyrészt az országos magyar színészegyesülettel, másrészt a budapesti nyugdíjintézettel fognak a jövőben állani. E kérdések megoldását szintén nem szabad politikai szemüvegen át nézni. Mert az országos magyar színészegyesület tisztán és kizárólag művészi egyesülés, amelynek nincs semmiféle téren kapcsolata a politikai élettel. Ez tehát a magyar színészeknek az a kívánsága, hogy az új helyzetben is megmaradhasanak eddigi egyesületük kebelében, akkor e tiszteletreméltó szándékban nem szabad semmiféle burkolt politikai célzatosságot keresni. Ez a magyar színészek szemében tisztán művészi és adminisztrációs kérdés. A művész-nép cigány-

nép. Nem tud állandó tanyát ütni egy helyen, nem szakíthatja el tehát azokat a kapcsokat, amelyek lehetővé teszik számára azt, hogy szerződése lejártával új pozícióban kedvezőbb művészi és gazdasági helyzetet teremtsen magának. A német színészek a világ bármely országában működnek is, tagjai a berlini Reichsverbandnak. Ugyanígy minden kulturnemzet színészei is megmaradnak mindenkor saját anyanyelvű egyesületük kebelében. Magyarországon állandó német színtársulatok működtek Pozsonyban, Sopronban, Brassóban, Nagyszebenben, Temesváron, de ezeknek a tagjai valamennyien a bécsi színészegyesület kebelébe tartoztak. Mindaddig, amíg a magyar színészegyesület — eddigi tradícióihoz s alapszabályaihoz híven — szigorúan őrizkedik attól, hogy politikai kérdésekkel foglalkozzék s kizárólag általános művészi és speciális adminisztrációs ügyek elintézését végzi, semmiféle aggodalom nem lehet politikai szempontból, vagy az államérdek szempontjából a magyar színészeknek azon törekvésében, hogy továbbra is megmaradhassanak eddigi egyesületük kebelében.

A nyugdíjintézetben maradás kérdése pedig kizárólag matematikai kérdés. Itt sem politikai céltatok irányítják a szándékat, hanem a rideg kétszerkettő. A magyar színészek nyugdíjintézetének soha köze nem volt az államhoz, a saját erejéből nőtt és erősödött hatalmas tőkésbiztosító intézet. Érthető tehát, ha tagjai — bárhol éljenek is — görcsösen ragaszkodnak azokhoz a garanciákhoz, amiket e biztos alapokon épült nyugdíjintézet nekik rokkantságuk esetére, vagy elöregedésük idejére nyújtani képes. Mi veszedelmetre juthat magában az államra nézve az, ha polgárai között olyanok vannak, akik külföldi biztosító intézetek pénztárába fizetik továbbra is a díjakat, melyek őket, vagy családtagjaikat hanyatló korukban megmentik a nélkülözéstől? Akárhogy forgatjuk is ezt a kérdést, a nyitja mindenütt az egyszeregy.

Ime, ezek a legsürgősebb gyakorlati problémák, amelyek az erdélyi magyar színészet jövőjének szempontjából megoldásra várnak.

A kormányzatnak e kérdésekben — ha bölcs, előrelátó kulturpolitikát akar folytatni s nem akarja mesterségesen kitenyészteni Erdély talajából a keserű irredentizmust — bizalommal s gyanakodás nélkül kell hozzányulnia s a leghababbb demokrácia elvei alapján keresnie a megoldást. A szabad és békótlan színpad színes és illatos virág, mely gondtalan gyönyörűséggel s megértő harmóniával tölti el az emberek lelkét. Ám a bilincsek között vert, sötétségre kárhózt színpad lihegő keserűséget, robbanásra mindig kész lázadást szít a békés szívekben is. A világosságban ragyogó színpad ártatlan játékszer az élet vásárában, ám az erőszakosan elnémított színpad a legveszedelmesebb izgató és robbantó erő.

S itt — úgy érzem — felelnem kell arra a szemrehányásra, hogy a magyar színpadok még nem tartották szükségesnek a román színműírás egy egy alkotását előadni. A feleletem nyílt és őszinte lesz: Művészekhez nem méltó meghunyászkodásnak, vagy érdekhajhászó hízelkedésnek látszanék a mi készségünk addig, ameddig sorsunk itt a folytonos bizonytalanság. Ha megszűnik az üldözés, amely most szabad munkánk elé gáncsot vet, ha kialszik a gyűlölködés, amely most felénk löveli perszelő lángjait, ha a különféle tilalmak pörölycsapásai nem jogják megtiltani azt, hogy saját klasszikusainkat művelhessük, akkor mi az általános emberi

kultúra szolgálatában készséges örömmel és lelkesedéssel fogjuk tolmácsolni a román színpadi irodalom jeleseit is.

Bízunk benne és rendületlenül hisszük, hogy a román kulturpolitikában nem az orruknál tovább nem látó sovén-törtetők romboló ösztönei, hanem a progresszív gondolkozás jövőtalapozó és megértést hirdető higgadt elméi fogják az irányítást végezni. Jaj nekünk, ha nem így lesz, de jaj azoknak is, akik nem értik meg a történelem tanításait.

Goga rendelete, amellyel az összes magyar színtársulatok játékengedélyét további egy évre meghosszabbította, egyik pillére annak a lerombolt hídnak, a kulturközösség hidjának, melyet föl kell mielőbb építeni s melyen végre ismét találkozhatnak minden jószándékú ember, bármely nyelven beszél is s bármely felekezeti ritusa szerint is imádja istenét.

Ennek a szent kulturközösségnek minden geográfiai határon felül-emelkedő őszinte érzésével fordulunk azokhoz, akiknek kezébe tette le a békekonferencia sorsunk intézését, adja meg a módját és lehetőségét annak, hogy a dicsőséges múltú, gazdag érdemű magyar színészet tradícióihoz és erényeihez híven, szabadon s minden politikai áramlattól függetlenül, szűztisztán teljesítse hivatását a szépnek s az emberi haladásnak önzetlen szolgálatában.

A színpad a költészet színhelye. Aki a politikával szennyezi be e deszkákat, az megbocsáthatatlan bünt követ el az emberi tökéletesedés ideálja ellen. De még súlyosabb a bűne annak, aki a színpadi művészetnek, az emberi kultúra e színes és illatos virágjának, nem adja meg a fejlődéséhez szükséges szabad levegőt és fényt. Nekünk csak egy politikai hitvallásunk van: becsületesen szolgálni az általános emberi kulturát s ennek keretén belül magyar nemzeti kulturánkat.

Megértjük az új helyzetet s becsületes lélekkel vállaljuk a sors végezését.

A kulturszolidaritás lánc szerteszakadt.

A gyűlölködés mostani eszeveszett forrongásában a művészetnek és a tudománynak feladata és kötelessége, hogy a szétgurult láncszemeket felkutassa és ismét összefűzze.

Mi is egy ilyen láncszemet akarunk kovácsolni s ezzel odaforradni ahhoz a nagy közösséghez, mely politikai és geográfiai határok fölött egybekapcsol minden kulturnépet.

Meztelen szív

Szivemet új viadaloknak
búsan, büszkén nekifeszítem:
itt vagyok védetlen, mezítlen
s most régi bátorságom ajzom.
Nincs fegyverem és nincsen pajzsom.
Nincs nagy dacom és nincsen izmom
és nincs miért Istenbe biznom,
csak ez a megmaradt szivem van
szemben az új viadaloknak.

Milyen jó a fiataloknak,
kik ifjúságuk biztos íjján
röpítik vesszejét a harcnak
s mohón osztoznak drága díjján
sarcos, egész diadaloknak.
Kik szivükre páncélt takartak,
a harcban pazarolni óvják
s kemény karokkal, hívös aggyal
fogadják új viadaloknak
porondra hívó riadóját.

Boldog, aki zászlót lobogtat
és kardot ránt garázda hittel.
Csak ez a meztelen szivem van
nem óvja szív, nem védi pikkely
és véle vívok és vívódom.
Mi volt! játék színes zsinóron
s táncolt zenének és szeszélynek.

Mi volt? hunyorgó, vézna csillag
s örökre fellegekbe tévedt.
Mi volt? éjféli, halk miséken
külön hitemnek furcsa kegyese,
hol búcsút járt a Gondolat . . .
oly ájtatos volt és hiszékeny.

De fel kell kerekednem egyszer,
betölteni rendeltetésem,
mert múlik az év és lekésem
s most vágató áram ragad.
Vérem csapjait megersztem
s viharként zúg az ereimben
a tettbe vágyó akarat.
Nincs amulett, nincs kereszt, nincsen,
nincs fegyverem, páncélos ingem,
sem lobogóm égő színekkel;
de húnyt szemmel, csönddel az ajkon
a szívemet magasra tartom,
itt van mezítelen kinek kell,
győzzék le szintén, betegen.
Hágjanak át a szívemen,
vesztes, szép sorsától ne óvják
s kemény karokkal, hűvös agygyal
fogadják új viadaloknak
porondra hívó riadóját.

Zsolt Béla

Hídvégi koldus énekel

Lengve lépj ma ritmusokra én szegény szavam.
 Mondd el énekelve, mit beszélned hasztalan.
 Énekelj, mert hidak mellett koldus sorsa ez,
 Kellett mindig a nyomornak ritmusszötte mez.

Ó a híd! Az ív, mely átköt messzi partokat,
 Ó a pillér, melynek válla ívet támogat,
 Ó az út, mely ívek közt, pillér felett vezet,
 Megrogyott, folyóba roskadt, nincs már, elveszett.

Roncs híd mellett otffelejtt koldus énekel,
 Ember arra úgyse jár, de énekelni: kell.
 Száll a hang, az ív a dörgő zord meder felett,
 Hátha túlhan partot ér, vagy azt sem ér, lehet.

Száll a hang, hát halld te hang, ezt zengem rajtad én:
 Kongó mellemben harang zúg a szív helyén,
 Semmim sincs, de ez a hely a hídlábnál enyém,
 Eresz sincs fejem fölött s bizony párnám kemény.

Ülnöm itt, magánosan, jaj elrendeltetett,
 Mint fakirt az oszlopon, égi madár etet,
 Életem nő, egyre nő, már végtelennyi tág,
 Bennem bősüilt vad folyam harsog, a világ.

Most és majd és ezelőtt mióta létezik,
 Itt lakik, bennem lakik s lelkem nem éhezük,
 Nem kérdem, úgy mért van ott és mért van így ez itt,
 Szivem bánat, szeretet és jószág vértetik.

Most tudom: az ív soha tulsó partot nem ért,
 Most tudom: ezért ülök a roncs mellett, ezért,
 És hiába építem, jaj újra leomol,
 Túl csak zátony várja, mit nagy ár jó s elsodor.

Egy igaz csak, egy igaz: a végtelen magány,
 Végtelen és körbezárt és szédítő talány.
 Csak sugár az ív és mind, de mind e sugarak,
 Új és más és még nagyobb körré fogódzanak.

És minden sugárkör sík, mely metszi a tied,
Ma belőled indul s holnap ellened siet.
Még csak embrió s gyötör, kinez, fojtogat,
Agyadban a születő ifjú gondolat.

Hangom, hangom ezt zokogd ki, mondhatatlanul:
Őrjítő ez a magány, e néma börtön-úr.
Nem lopok, nem gyilkolok, nem bántok senki mást:
Köteleim szaggatom csak, e görcsös varázst.

Békén volnék s boldogan várnám a halált,
Nem félem, mint féli más, énnekem nem árt.
Ó ha még hihetnék! Ó ha ív, pillér, meg út,
Úgy tudnám, egyszer csak még, hogy tulsó partig jut!

Tudni, jaj, eszmélni, jaj, megbiztosodni, jaj.
Hinnem, hinnem kéne még, hisz testem fiatal.
Boldogok, kiket homály még boldogtalanít,
Ilyen kint nem érzetek, mint én e mostanít.

Szentimrei Jenő

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Spectrum

Fehér az ősszín.
Talán nem is szín.
A költő szerint csak „világos csend“.
Fehéren, tisztán
Buzog a véghetetlen térből
A csillagzatok vándorfénye,
Mig fennmarad egy hitvány üvegen.

Akkor megbomlik, megzavarodik,
Ótisztaságát homály futja be,
Egysége szertehull,
S a megzavart fény bomló kháoszából
Lángra kapnak a születő színek :
Égő piros, halványzöld, méregszárga,
Irgység, bosszu, remény, szerelem,
Ezernyi vágy.

Szeretnék gyermek lenni újra,
Isten-báránya, ártatlan-fehér,
Bontatlan — egy.

És szól a hindu bölcs:
A munka könnyű:
Vedd el a nap elől az üveget.

Reményik Sándor

A rím

Hazája: álom és titok,
szem-nem-legelte pázsitok.

Egyszer csak itt van s mint kis ér,
csilingel és kísér, kísér.

S fürtös csengő lesz: hangpatak,
amelybe új csengés szakad.

Mentát locsol, szirmot sodor
és illatos lesz, mint a bor.

És mámoros lesz, partot ont,
kurjongató, vidám bolond.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
A mély felé örvénnyel ás,
hogyan belenézni: kábulás.

A fényen tündökölvé fut
és fényes tündér-völgybe jut.

S tó lesz, virágot úsztató
habnyugtató és tiszta tó.

Nem ás, nem ont és nem kering,
csak ring, — s a lelkem benne ring.

Áprily Lajos

Az utolsó pogány

Irta: Szombathy István

agy, nehéz, nyomasztó csend ül a béli monostoron. A barátok lábujjhegyen, hangtalanul suhannak végig a sötét folyosókon; nesz nélkül nyílnak a keskeny cella-ajtók; még a monostort körülvevő öreg tölgyesben is elhalt a lombsusogás, annak a nesze se zavarja a csöndet.

Haragszik a perjel!

Nem úgy haragszik, mint más emberfia; haragjának oka sem olyan, mint a másé! Szentéletű, nagytudományú, komoly férfiú, aki mögött egy egész élet van már nehéz szolgálatában az Úrnak. Mert nehéz szolgálat volt az! Kivált az utolsó harminc esztendő, amit Istvánnak, a nagy Királynak hívására töltött el a pogány magyarok között, akik sehogyszem akarták bevenni az új hitet, minduntalan véres lázadásokkal akarták visszavenni az új Istentől az Öreg Isten jogát, feldúlták a templomokat, felperzselték a monostorokat, kardélére hányták az új hit papjait, hiveit... Koppány, Vatha, Vatha fia János, mind egy-egy rémes, véres fejezet a harminc esztendő nehéz szolgálatának hosszú történetében!

De aztán csak megtörték a pogány magyarok. A király kemény rendelése, büntetései és az a törhetetlen szigorúság, amellyel az új hit papjai irtózták a régit, megtermelték a jó gyümölcsöket: bemozdultak a pogány oltárok, elhaltak a pogány dalok, elpusztultak a pogány táltosok...

És most kell hallania a szentéletű perjelnek a riasztó hírt, hogy nem is nagyon messze, a Vértes rengetegében, még van parázs a hamú alatt! Orosfia Abád nem akarja az új hitet! Táltosa is van, fejez ménje is van és valami bujkáló hegedős a nagy éjszakák nagy csöndjében, bezárt ajtók mellett, a lakomázó házban, még egyre zengi az Öreg Isten és a Kisasszony együgyü énekét!

— Hogy ez a fajta nem akar kiveszni!...

Ezért haragszik a szentéletű perjel, ezért van csönd a béli monostorban, ezért járnak nesztelenül a jámbor barátok, ezért halt el a monostor körül még a lombsusogás is!...

Haragszik a perjel!

... Cyprián barátot hivatja magához.

— Fiam, Cyprián! Hallottad az új hírt?!

— Még most is reszketek belé, atyám!

— Tudom, fiam! Azért hivattalak. Te vagy a legbuzgóbb az egész monostorban; igaz, hűséges szolgája mi igaz Urunknak. Felírvák a te érdemeid: egymagad több sípot, hegedőt és más csivákoló szerszámot törtél össze, mint a többi mind, együttvéve! A te érdemed, hogy itt elhalt az együgyü virágénekek bűnös csivákolása, a pogány istenek csacsogó éneke, amely zavarta szent hitünk szent himnuszait. Téged küldelek! A te szent tüzeddel menj alá Orosfia Abád házába, nézz körül és cselekedjél. Ha igaz a hír, menj Fejérvárába, a várspántól kérj fegyvereseket... és tudod a többit! Ha pedig nem igaz, siess ide vissza! Míg meg nem térsz, csöndes lesz a béli monostor!...

A barna este már egészen elteríté sötét palástját a Vértes fölött, mikor Cyprián barát megdöngötte Orosfia házának nagy tölgyfa kapuját.

— Nyissátok ki, héj! Jámbor, kolduló barát! Eresszetek be az Isten nevében!

... Ijedő léptek loppal dobbanása. Halk csikordulása nagy, nehéz ajtóknak.

Suttogó kiáltás fojtott rianása... s nem nyílik a kapú.

— Ebredjetek, héj! Vendég jön a házhoz! — s hatalmas ökle alatt döngve nyög fel újból a nagy szárnyas kapú.

— Nyitjuk, atyám! nyitjuk! Csak beleszorult a závár pecekje, azt kell kivenni!

— Hát verd, de hamar!

— Megvan már, atyám! Jöjj, vár a nagy úr.

Lehajtott fővel megy előre az öreg cseléd, hogy mutassa az útát a lakomázó házba, de mintha a monostori elnémult tölgyek mind ideküldték volna a lombreszketésüket, úgy reszket minden izében a lába, a keze, a feje... Föltárja a nagy ház ajtaját. Cyprián belép. Tágas, nagy teremben találja magát. Középen nehéz tölgyfaasztal, körülötte tőkék kerekre vágva, letakarva nagy medvebőrökkel. Hátul, a két sarokban magaslábú, karcsú görög edényekben kékesen lobogott a gyanta.

Ketten ültek a nagy asztalnál. Két öreg, őszbecsavarodott, kemény, keserű magyar. Orosfia Abád, meg valami hozzátartozója.

— Dominus vobiscum! — köszönt a barát az asztalnál ülőkre s áldásra emeli a kezét.

Valami halk, kelleetlen dörmögés a válasz, mint amikor öreg medvék morcosan morognak.

Cyprián vizsgálódva néz körül a házban. Finom szimatja a levegőben sült szagot érez, meg bort. De az asztalon nem lát semmit.

Most megszólal Orosfia Abád, keserűn, kelleetlen vetődik ajkáról a szó.

— Ha már itt vagy, hát ülj le, barát. Az asztal végén van számodra hely. A sarokba tedd le az iszákod s ha még nem ettél, hoznak mindjárt tejet. Péntek este van, bőjt van!

— Köszönöm, nagy úr!

Felvillan e szóra Orosfia szeme.

— Mit? Te magyar vagy?

— Tized-gyerek vagyok. Dézszaként jutottam a monostor birtokába. Kicsi koromtól kezdve ott neveltek jámbor, szentéletű atyák.

— Jöjj közelebb! Ül ide mellém! Héj! odakint! Hozzátok vissza a vacsorát!

— Nagy úr! — szisszent föl ijedten a másik az asztalnál, — nagy úr! — ismétli meg intve, tiltakozva.

— Hagyd, táltos! Hiszen magyar! Nem árulónak termett!

— De nagy úr! — kiált a másik s fölemelkedik a medvebőrről.

— Hát menj, ha félsz. Én nem félek tőle. Ül ide barát. Oszd meg a vacsoránk. Héj! odakint! hát hozzátok már?

... Reszkető léptek ijedt tántorgása. Vacogó kezekben edény csörrenése. Szolgái alázat néma lapulása... S már ott a vacsora a tölgyfaasztalon.

Hosszú ezüst tálban barnapirosra pirított őzgerinc, megtűzdelve sűrűn avas szalonnával, gyöngye fokhagymával. Mellette öreg önkancsóban nehéz illatú bor s a kancsó mellett itcés önkupák.

— Tarts velünk, barát! Épp kezdeni akartuk, hogy jövé, én meg a táltos...

— Nagy úr! Én nem! — kiált a táltos s ijedt sietéssel bukik ki az ajtón.

— Így is ketten leszünk! — mondja csendes megvetéssel Orosfia Abád s odafolja a tálat a barát elébe. — Egyél barát!

— En? Ma! — riad föl a barát. — Hát tudod mi van ma, nagy úr?! Bőjtös péntek este!

— Nektek! De nem a magyarnak! És most én kérdezem: tudod-e, mi van ma?... Az Öreg Isten napja! Annak a tora ez! Arra iszunk ma áldomást! Az Öreg Istenre!

— De bűn, véték ez a szent Isten ellen! az új hit ellen!

— Ne csácsogj nekem! Én az Öreg Istenben hiszek!... Tarts velem, ha akarsz, — ha nem, hozass magadnak tejet. De ha magyar vagy, kocintasz velem az Öreg Istenre!

Zavarodottan hallgat a barát. A talpa alatt úgy ég a hideg kőkocka s hirtelen olyan fullasztó forró lett bent a levegő. Talán a gyanta lángja?... vagy ennek a kárhozott pogánynak ős tüze?...

Menne is már innen, de lekötve tartja valami ígézet. Mintha valaha régen látott volna már ilyen lakomázó házat! Az a kékes láng a görög edényekben! Mintha valaha régen egyszer már beleveszett volna a szeme egy ilyen kékes gyantalángba!... De hol? De mikor? ...

Zsibbadt tagokkal rogy le a medvebőrre. Úgy perzsel az is, mint az eleven szén!...

Orosfia Abád, már javában lakomáz.

— Tarts velem barát! Az áldomáshoz táltos kell, légy a táltosom!

— Vétkezel nagy úr! — rebegi a barát.

A lakomázó nagy úr megrengeti bozontos ősz fejét:

— Én vétkezem?... Hát az új hit szerint véték a hűség?!

S szilajon ragadja fel a nehéz ónkancsót, tölt a barátának és tölt magának.

Aranyló bor ömlik az itcés kupákba. Magasra emelve kupáját csendíti hozzá Orosfia Abád a barátéhoz:

— Igyál barát! Az Öreg Istenre!

...Keresztet akar vetni a barát, de nem mozdul a karja; mondani akarná: „Ne vígy kísértetbe!“... de nem jut eszébe...

Orosfia leteszi a kupát.

— Hát nem iszol barát?

— Véték ez nagy úr! Hagyd el te is! Térj az új Istenhez! Elhagyott a régi! Koppány fölnegyelve, Vatha meg lófarkon, Vatha fia János...

— A király bűne!

— Lázadók voltak...

— A német kell neki, meg a cseh, az olasz! azért hagyott el a magyarok Istene!

— Lásd, magad is mondd: elhagyott a magyarok Istene!

— El! Mert híványak lettek a táltosok és cenk lett a magyar! De itt van még az Öreg Isten! Torát üljük ma. Áldozunk neki!

S újból színültig tölti az öreg ónkupát:

— Igyál, barát! Az Öreg Istenre!

Egyhuzamba kiüssza a kupát és kiált:

— Héj! Odakint! Vigyétek a tálat és jöjjön be Csillám!

...Hangtalanul jönnek a rabszolgák, kiviszik a nagy, nehéz, hosszú tálat, a tányérokat, csak a kupák, meg a kancsó marad az asztalon.

— Jöjjön be Csillám!

...Lágy, tipegő lépés. Asszonyi köntös halk zizenése s már ott is ül Csillám az asztal mellett a baráttal szemben. Panyókán rávetett hódrémes ködmöne alól vakítóan ragyog ki a hófehér ingváll, kibontott szőghaján villog az ékköves pártá; piheg a keble, remeg az ajka, hajnali pírban ég az egész arca, míg a szeme... lángol lobogva, vadúl, olyan lángolással, hogy a barát nem bír belenézni.

— Csillám! A lányom! — mondja Orosfia s nagy, csontos tenyerével végigsimítja azt a csodaszép szőghaját.

— Kezdd, Csillám! Egy virágéneket!

...Csillámon széllebben a ködmön. Remegő keze kicsi, finom művű hegedőt húz elő alóla. Megsimítja lágyan az ezüst húrokat s a hegedőn, az ajkán egyszerre csendül meg az ének. A virágének. A szerelem himnusza. Nyiló virág kitárt kelyhéről, aranyló napsugár perzselő csókjáról...

Tenyerebe hajtva bozontos fejét könyököl az asztalra Orosfia Abád. Lelke csak úgy nyeli a tiltott, bűnös pogányéneket.

A barát meg néz; riadt rémüléssel néz a hegedőre. Ez az! Ilyet tört ő össze százával, ezrével! Azt hitte, hogy mind összetörte... És hát maradt még egy! Pedig inkább maradt volna meg mind, csak ez az egy ne, csak ezt az egyet törte volna össze...

Hogy szól ez a hegedő! Micsoda bűvös hangok zsonganak belőle! A szívbe, a lélekbe markolnak ezek! Orosfia Abád, hogy reszket beléjük... és ő maga is, a kemény, a szigorú barát. Reszkető kezével megmarkolja keblén a durva szőröcsuhát. Ott bent a csuha alatt mintha valami visszhang rezdülne meg... valami... de mi?... a szív?... a lélek?...

És köd száll a barát szemére. Aranyos, rózsás köd... Ilyet is látott és hallott ő valaha... Valaha régen... Kicsi hegedővel, fejező, szép asszonyt! Talán az anyját, vagy idősebb nénjét, vagy más akárkit... s míg zengett a dal és csengtek a kupák, látja magát, mint kicsi gyermeket, barna medvebőrön végigheveredve a lakomázó házban, belecsudálkozva a kék gyantalángba... Igen! Most már látja! Ébredő látással...

— Igyál, barát! — s csendül a kupája, Orosfia Abád szól hozzá sürgetően, — igyál, barát! A szerelemre!

...Es Cyprián barát nyul a kupa után. Reszkető kezével emeli ajkához s kiissza fenéig az aranyló italt!...

— Csillám! A Kisasszony dalát!

Új hang csenádül a hegedőn. A Kisasszony istennő pogány éneke. És zengi Csillám. És nem fárad a karja, nem lankad a hangja. A pogány éjszákán zeng bűvös erővel a Kisasszony dala...

— Igyál, barát! A Kisasszonyra!

A barát nyul a kupa után.

— Megállj! — dörgi felugorva Abád, — nem ezt! Ez papoknak, meg barátoknak való! A Kisasszonyra ma mással koccintunk! Héj! Odakint! Az őtömlőből hozzatok ős italt, arany kancsót, a rany kupát hozzá!

S míg nyílik az ajtó s hangtalan rabszolgák rémán teljesítik a kapott parancsot, Orosfia Abád vad dúlvel hajtja a két ónkupát a lakomázó ház tulsó sarkába.

— Ezt izeld, barát!

Magasra emeli a színarany kancsót s úgy tölt a kupákba. Átható, erős, szag tölti meg a házat. Valami fehéres, szürkés folyadék ömlik a kupákba.

— Ezt a Kisasszonyra!

— A Kisasszonyra! — kiáltja a barát s a szeme már ott van a túlnan lobogó szempárban. Az arany kupák csengve csendülnek össze s isznak mind a ketten.

— Lángoló tűz ez, nagy úr! Mi ez?

— Alvasztott kancatej! Igaz magyarnak való, ősi áldomásra!

— Mintha égő tűz ömlenék belém.

— Az is! Égő tűz, amely eloltja a bent égő tüzet. Még egy kupával, barát!

— A Kisasszonyra?

— Az Öreg Istenre! Aki nem hagy el! Elhagyott Hadúr, elhagyott a magyarok Istene... meghátrált az új Isten előtt... hitványak voltak a táltosok... korcs lett a magyar... de él még az Öreg Isten! Az ő áldomására ezt az új kupát!

— Sok lesz, nagy úr!

— És ha a nagy turáni pusztá minden kancateje mind belém ömlenék, az sem olthatná el azt a tüzet, ami itt bent ég, barát! Egy egész világ lángol idebent! Tüzet a tűzre! Égőt, olthatatlant! Ejh! Igyuk ki, az Öreg Istenre ... Félnék lépés koppan. Szolgái alázat. Fojtott, remegő hang:

— Nagy úr! A csillagok kellő helyen állnak!

— Hívjátok a táltost!

— Nincsen, uram, sehol! Az udvarpásztor mondja, hogy elszökött!

— Elszökök ma! Az öreg Isten napján! Hitvány a táltos! Nem csoda, ha haragszik az Isten!

— Táltos nélkül nem lehet áldozni! — az asztal túlsó feléről jó e hang Csillám ajkáról, a szeme gyöngyével együtt.

Rettenő haraggal rázza meg bozontos fejét Orosfia Abád, az arany kupa roppan a kezében:

— Táltost hozzatok! Vagy az öklömmel verem be a tar koponyátok!... Itt a fejrén! Titkon, rejtve neveljük Csillámmal ketten négy esztendő óta a mai napra. Loppal, titokban járattuk a vak éjszakákban... nappal nem lehetett, elvittétek volna! És most oda! Elszökött a táltos, a bitang! Előled szökött meg, földed félt, barát!

... Tompa szaladások, siető rémület, kapkodó ijedség reszkető szolgákon. Bent rettenetes düh, lángoló szenvedély, galambszív dobogás...

Most újból felhördül a nagy úr:

— A csillagok haladnak lefelé! Elmúlik az áldozás ideje... Tudod mit, barát! Légy te a táltos! Ha ittál a Kisasszonyra, az Öreg Istenre...

— A Kisasszonyra!... De nem tudom, mit kell ott csinálni.

— Elvégzek én mindent. Te csak légy ott!

Dermedten gondolkozik a barát. Lángoló tűz lüktet a fejében. Szeme odamered a szemben levő szembe. Kezében meggörcsül az arany kupa nyaka, de nem mozdul a medvebőrrel.

— Jöjj! Légy táltos... a mi táltosunk! — s finom, fejrén-kéz nyúl át az asztalon, megfogja, szorítja lágyan a barát kemény öklét és sürgetőn húzza magával:

— Jöjj! Légy a mi táltosunk!

Azután megfogja az apja kezét is:

— Menjünk, atyám! Sürget az idő!

Mintegy álomban mozdul a barát. Igézettől fogva követi Csillámot ki a vak sötétbe, átal az udvaron. Lobogó fáklyafény mutatja az utat.

Fönt a levegőben sötét tarajos, nehéz, fekete fellegek duzzadnak. Süvítő szél hajtja majd a földig a sötétlő fákat. A vihar előtti csöndbe tompán morajlik bele egy-egy távoli dörgés.

Az udvar végében van az istálló. Komor, sötét gyülekezet áll előtte. Orosfia Abád házanépe, mind pogány, még a tarfejű rabszolgák is azok.

Némán nyitnak utat.

Bent az istállóban kapál a fejr mén. Gyönyörű szép állat. Isteneknek való pompás áldozat. Csillámot meglátva táncolva szökel, nyihálva nyerít. Két marcona szolga most kifordítja. Csillám odalép hozzá, szeretve végigsimítja megszegett nyakát, egy csókot lop reá . . .

Orosfia Abád rövid, hegyes, vastag kétélű kardot von elő köntöse alól. Tántorogva lép a fejr mén elé.

— Állj ide, táltos! Nyújtsd ki mindkét karod! Az Öreg Istennek áldozuk ezt a mént!

Szól s egy rettentő, hatalmas döféssel markolatig merül a rövid kard a fejr mén szügyébe . . .

Fölgásgaskodik a halálra sértett állat. Majd végigterül a vastag alomszalmán, egy két rettentő rugás a halálküzdelmé s elszáll a párája.

A nagy úr most elkapja a fáklyát a szolgál kezéből, négy sarkán meggyújtja vele a vastag alomszalmát.

— Ki mind a szabadba! . . . Csillám! Az Öreg Isten dalát!

Lassu, halk kardal csendül a vak éjszakában. Bent pedig lángolva lobban a száraz szalma, kúszó lángnyelvei a tetőt nyaldossák. Tüzet fog az is . . . Kilobban a láng . . . ég az óriási máglya, az utolsó oltár, míg körülötte szárnyal az ének . . .

Tűzfényvilágította sötét arcok néznek a lobogó lángba s míg mind hangosabban zeng az ének, Orosfia Abád az aranykupából kancatejet önt a tűz középebe.

— Az Öreg Istennek! . . . Az utolsó áldozat! . . .

Ebben a pillanatban vakító fénysáv cikkázik át a feltornyosodott felhőtáboron. Irtózatossá dörgés rendíti meg az éjszakát . . . s nagy, koppanó cseppekben megered a zápor. Pillanatmultán már zuhog, minthogyha öntenék.

Néma megdöbbenés szörnyed a hívekbe. A zápor oltja a tüzet, reszketve nyög fel Orosfia Abád:

— Az Öreg Istennek nem kell az áldozat! . . .

S míg bárki is észbe kapott volna, jobbával magasra emeli a fejr mén véréől pirosló kardot s úgy, mint az előbb, rettentő hatalmas döféssel meríti szívébe s arccal borúl a földre a kialudt oltár elé. . . .

* * *

Cyprián barát belép a perjelhez. Rogyadozó lábbal, ónszínű orcával áll meg a szentéletű férfiú előtt. Lesüti a szemét, nem mer szembenézni.

— Nem igaz a hír, atyám! Orosfia Abád már nem áldoz többet! Nincs fejr ménje sem! És táltosa . . .

— Áldassék érte az Úr!

Vecseryére kondúl a monostor harangja. Cyprián barát lerogy a földre. Öklével veri a mellét, sötét homlokával a kemény kőkockát.

— Peccavi! Peccavi!

Azután lerogyadozik a monostor templomába. A szentéletű perjel csudálkozva néz utána... Három nap és három éjszaka térdelt a hideg köveken... és azután nem látták többet soha.

Eltűnt a monostorból. A szentéletű atyák nem tudták hova? Nem tudta senki! Talán csak az Öreg Isten, vagy még inkább, a Kisasszony tudta hova!...

Piros játékok

Az élet hegedűjén húrrá feszült a testem
s bibor dalát zenéli a zengő változásnak,
egyetlen rezgő húr én, a kősziklát repeszttem
s mosolygok, hogy nyomomban a hangyák kútat ásnak.

Művem iromba lépcső, mit ősoromba vések
és zergeillanással rajta magasba hágok,
lépcsőjük jobbra-balra formálják a merészek
s dalos, víg versenyüinkből nőnek a szebb világok.

És nincs játék pirosabb, hogy elmevillanások
a földet egyre újjá és vígabbá teremtsék
s kutatni, merre rejlik a sokszínű csodás ok:
mi nékem kedves ékszer — nekik oltári szentség.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

És nincs játék pirosabb, a szeretőm ölelni
s nem gyözködni: enyém vagy s nem térdelni: Madonna,
napos, nyitott szemekkel mezítlén táncra kelni
és tudni: önmagáért a csókos csodatorna.

És nincs játék pirosabb, lobogva lánggal égni,
szabad mezők szívében ingyen áldozni tömjént,
üres halálfejekbe bátor-kacagva nézni
s ha jó az alkonyóra, meghalni vígan, önként.

Kádár Imre

Fehér faluban megmoccan az idő

Fehér faluban bennragadt a csönd.
Fehér faluból nem moccan az idő.

Nap? Év? Évezred? — Semmi.
Ki virraszt? — Senki.

Riska alá szalmát;
kaszálni a rétet;
fekete ünneplő;
ünnepi köntös;
bámész tornyú templom;
csődítő vasárnap.
Azután? — Semmi.
Ki virraszt? — Senki.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fehér faluban bennragadt a csönd.
Fehér faluból nem moccan az idő.

De:

Valaki eszmél,
Valaki ébred,
Valaki bődül,
Valaki ordít,
Valaki riasztó hanggá gyúrja magát.

Fehér faluból menekül a csönd,
Fehér faluban megmoccan az idő.

Halász Gyula

Előtanulmányok az új esztétikához

Írta: Csiki Endre

I. Bevezető megfontolások

sztetikai rendszerek tagadhatatlanul nagy bőségben állanak rendelkezésre; s ha a kutató emberi értelmet épen kényelmi szempontok vezetnék a maga munkálkodása területének megválasztásában: nyilvánvalóan semmi sem volna számára egyszerűbb, mint valamely már meglevő irányzathoz csatlakoznia, minden képességével és éleslátásával annak a területét szélesbítene, annak a dogmáit védelmeznie, annak a támadói ellen hadakoznia. De elegendő, egészséges szkepszissel fölfegyverkezve, csak futólag kell áttekintenünk az eredményeket, amelyeket ilyenféle hadakozásokkal akár a legmélyrehatóbb értelmi erővel megáldott kiváló elmék is elérni bírtak, hogy ez a vállalkozás azonnal igen kevésbé csábító színben tűnjék fel. Mert valójában lehet ez igen termékeny és hasznos módszer, amely értékes megállapítások, fontos részleteredmények imponáns tömeget szolgáltatja; de mindezen eredmények, bármily messzemenők legyenek is, bizonyos határokon pontosan és következetesen megrekednek, kiefien távolságban még mindig a várható vagy elképzelt vagy kifűzött végső céltől. Azután meg: ami még súlyosabbá teszi a dolgot: nincs az az állítás, amellyel egy cáfolat, nincs az az átfogó teória, amellyel egy ép oly átfogó ellenteória ne állna szemközt.

Ha serkentőnek és aktív munkálkodásra buzdítónak nem is mondható, mindenesetre legalább is tanulságos ezeket a küzdelmeket szemügyre venni. Vannak esztétikai rendszerek (és itt elsősorban arra a kettőre gondolunk, amelyek egyike a formalizmust hangsúlyozza a művészetben, a másik pedig az eszmei tartalom előtérbe tolásával óhajt minden problémát megoldani), amelyek nyíltan és kiengesztelhetetlenül állanak szemközt egymással, körmük szakadtáig görcsösen védve a maguk igazát és kérelhetetlenül porba sújtva az ellentétes tanításokat, bár azért burkoltan, szemérmesen és be nem vallottan kénytelenek itt ott mégis engedményeket tenni az állítólag homlokegyenest ellenkező tanítások javára; amely engedményekbe aztán ismét az ellenséges elmélet hívői kapaszkodnak diadalmasan bele, hogy rajtuk keresztül halomra döntsék az egész, állítólag jól megalapozott rendszert. Hanem viszont e rendszer kutatóit ez — legalább látszólag — annyira legkevésbé sem rendíti meg hitükben, hogy csak annál több buzgalommal, energiával és kitartással feszítik neki erejüket a saját elméletük minél tökéletesebb kiépítésének.

Ma már körülbelül ott tartunk, hogy pártok és ellenpártok immár megeléghető terjedelemben szétbontották problémáikat, kitergették és közzszemlére bocsátották elméleteiket, kifejtették argumentumaikat pro és kontra, minden ponton, amely csak kutatásaik számára hozzáférhetőnek látszott. Egész jogosult volna hát az az előzetes várakozás, hogy a harc egyideig egészen ellanyhúl, hogy újabb kutatók, ha érdeklődésük az esztétika területei felé fordul, legalább is gondolko-

dóba esnek, vajjon nem céltévesztett dolog-e ezeknek a bizonyos értelemben meddő szóharcoknak végnélküli továbbzaporításában résztvenni. A tények azonban, egész érthetően, nem igazolják ezt a várakozást. Egész érthetően, mondjuk: és egész egyszerű okból. A művészet tudniillik, amely mintegy öntudatlan gúnyral látszólag szünet nélkül azon dolgozik, hogy az esztétikusok megállapításait kijátsza, fölborítsa, haszontalan és hiú erőlködésnek tüntesse föl, újabb és újabb fejlődési irányokat mutat; s mivelhogy az esztétikának, túl minden elvontságon és logikai rendszerességen, mégis csak az volna a végső igazolása, hogy a maga megállapításait az eleven valóságban mintegy kézzelfoghatólag érvényesülni lássa: a harc napról-napra megújul, mert az újabb művészi törekvések újabb harctereket nyitnak meg, újabb ütközőpontokat szolgáltatnak a hegemoniáért elkeseredetten tülekedő esztétikai teóriák számára. És így, úgy látszik, a harc szünet nélkül és végeláthatatlanul a reménytelen messzeségbe nyúlik el.

2.

Itt, ezen az igen fontos ponton, meg kell állanunk és szét kell tekintenünk, mert az az alapos kilátás biztat, hogy egy nehéz problémának a kulcsát máris kezünkbe adja a kérdésnek gondos vizsgálata. Annyira szembeszökő az ellentét, ami a művészet, e folyton fejlődő s néha vakmerő nekilendülésekkel mindig magasabb régiókba törő eleven valóság — s az esztétikai teóriáknak a megállapodottság, a kiforrottság, a tökéletes kiépítettség látszatát gondosan őrzgető merevsége között mutatkozik, hogy egyrészt kényszerülünk nyilvánvaló szükségszerűségnek látni az elméleti megállapításnak mindig sűrűbben mutatkozó összeegyeztethetlenségét a művészetben adódó tapasztalati tényekkel: másrészt azonban kínzóan tolakodik elő az a szükségérzet, hogy ennek a látszatra áthidalhatatlan szakadéknak a közvetlenebb, mélyebb okait felkutassuk.

És itt szinte önként adódik egy fontos megállapítás, egy tanulság, amelynek elmélyedő mérlegetése szédítően messzemenő következtetéseket rejt magában. Ha az esztétika örök időkhig kizárólag azzal a módszerrel építkezik, hogy már adott, már meglevő művészeti jelenségeket boncolgat, elemez és tanulmányoz s az ekként gyűjtött adathalmazból konstruálja meg a maga örökérvényességének szánt törvényszerűségeit, — ha nem számol már eleve azzal a ténnyel, hogy a művészet szüntelenül új és új lehetőségeket mutat föl, mert szakadatlan fejlődésben levő jelenség, mert: életjelenség, amelynek (mint minden életjelenségnek) törvénye fejlődés s hogy éppen csakis e fejlődéstörvénynek a fölismerése és e fejlődéstörvény minden ponton való következetes érvényesülésének a beigazolása lehet gyökere és kiinduló pontja a valóban tudományos esztétikának: akkor az elmélet és gyakorlat csakugyan örökidőkhig idegenül állnak szemközt egymással s akkor mindig lesznek művészi jelenségek, amelyek terepet nyújtanak ellenséges teóriák elkeseredett összecsapására és végleges győzelemmel sohanem igazolható újabb és újabb mérkőzéseire.

3.

Tegyük félre egyelőre azt a kérdést, hogy a fejlődéstörvény gondolata, amelynek alapvető fontosságára ezúttal csak futólag akartunk rávilágítani, mennyiben és mily pontokon érvényesült az eddigi esztétikai kutatásokban; mert ennek az áttekintése szükségkép fejtegetéseink egy későbbi részletéhez tartozik, amely az új esztétika lehetőségeit és kutatási módszereit igyekszik majd körvo-

nalozni. Fordítsuk tekintetünket a régi esztétika felé, amely ezt az alaptörvényt kihagyta a számításból és próbáljunk valamilyen prognózist felállítani e régi esztétika, vagy (mert a hangsúlyt igyekszünk oda helyezni, hogy ellentétes teóriák állnak szemközt egymással) helyesebben: e régi esztétikai rendszerek várható sorsa felől, amely rendszerek oly sok mindenben ellentétesek egymással, de egyben: alapvető hiányosságukban közösek s így közösek minden valószínűség szerint a további kilátásaik is. És itt nyomban meg kell jegyeznünk azt, hogy amikor a dolgok mai állásának további következményeiről beszélve, jövőidejű igealakokat használunk, ez mindössze kényelmes stílusbeli forma; mert valójában a dolgok mai állása, vagyis mai állapota annak, amit röviden régi esztétikának nevezünk, épen nem újkeletű; és olcsó jóvendőmondói fogás volna ebből jóslatképen olyan következtetéseket levonni, amelyeket a tények legnagyobbbrészt máris sokszorosan beigazoltak.

Kétségbevonhatatlanul lesznek (amint eddig voltak) újabb és újabb koroknak újabb és újabb művészi áramlatai, amelyek a régi esztétikai rendszerek hívei számára kifogyhatatlan meglepetéseket hoznak. Lesznek kutatók, akik a maguk már meglevő esztétikai dogmái mellett végső elszántsággal kitarva, mihelyt első meglepetésükből felocsudtak; minden áron a maguk hitvallásának igazolását keresik az új művészi jelenségekben. Megteszik ezt nyíltan vagy burkoltan, ahogy épen temperamentumuk, dialektikai készségük, logikai éleslátásuk, tudásuknak szélesebb vagy szűkebb látóköre magával hozza. Lesz olyan, aki kérlelhetetlen prokuszteszi eljárással gyömöszöli bele az adott műalkotásokat a maga rendszerébe; ha másként nem, akár azon az áron, hogy alsóbbrendűnek, tökéletlenebbnek ítéli a műalkotást, ha nem felel meg mindenben az általa elfogadott szabályoknak; vagy skrupulus nélkül eltévelyedésnek ítéli kora művészi törekvéseit és züllést jósol az elméletéhez nem illeszkedő irányzatoknak, megbélyegezve azokat dekadens, erkölcstelen, perverz jelzőkkel, vagy akár egyszerűen megtagadva tőlük a jogosultságát is annak, hogy magukat művészetnek nevezzék. Így áll elő aztán az az abszurd, bár már csaknem köznapivá vált állapot, hogy az esztétika, a művészetről szóló tudomány ellenségévé, üldözőjévé lesz magának az eleven művészetnek.

Lesznek esztétikusok, akik strucpolitikát űzve, egyszerűen és mereven elzárkóznak minden új művészi áramlat elől s megelégszenek azzal, hogy klaszszikus ideáljaikhoz ragaszkodva végeszakadatlan bibelődéssel csiszolgassák és csinosítgassák a maguk jól megépített rendszerét, bőséges igazolást találva koruk amaz egy-két művészenek produkciójában, akik — eredetiség hijján — hasonlóképp elismert régi nagyságok mesterműveinek utánérzésével és aprólékos másolásával igyekeznek a maguk művészi ambícióit kielégíteni. Ezek a megrögzött konzervatív esztétikusok bizonyos nagylelkű elnézéssel hallgatják el a lázasan új evolúciókba lendülő friss művészgenerációk hóbortos szertelenkedéseit, mint olyan dolgot, amire bizonyosan nem érdemes szót vesztegetni.

Bizonyosra vehető, hogy a művészet minden időben bőséges alkalmat fog nyújtani az ellentétes esztétikai rendszereknek erejük összemérésére; nem lesz olyan művészi irányzat, amely ép úgy egyik mint másik esztétikai elmélet híveinek ne szolgáltatna temérdek pozitív vagy negatív bizonyítékot a saját tételei beigazolására; épen csak hogy egyik ebből a szempontból értékeli, amabból meg lebecsüli az új törekvéseket, a másik meg valószínűleg épen fordítva. Amilyen eleven, mozgékony és termékeny valami a művészet: csodálni való volna is, ha

nem nyújtana igazolást napról-napra bármifajta teória számára, amit csak emberi értelem megkonstruált s ami végre is nem lehet teljességgel légből kapott kitárlás, hanem — ha mindjárt egyoldalú és ferde szempontokra támaszkodva is — adott jelenségek vizsgálatán épült föl. A teoretikus tehát mindaddig nem jön zavarba, míg csupán a saját tételei bizonyítgatásáról van szó; gyöngévé és ingadozóvá csak azokon a pontokon válik, amikor ellentétes nézeteket akarván megcáfolni, végül minden óvatosság és körültekintés mellett is odajut, hogy burkoltan engedni kényszerül valamicskét annak az elméletnek, amelyef nyíltan hamisnak mond.*

Jönnek azután az egyeztető és békéltető hajlandóságú kutatók, akik fölismerve a szélsőségesen ellentétes elméletek ama pontjait, amelyek nyilvánvaló közeledést mutatnak, valami fajta kompromisszumra vagy valami fajta eklekticizmusra törekszenek, amely becsületes meggyőződéssel igyekszik mindegyik pártnak megadni a maga igazát. Talán ezek járnak legközelebb a helyes úthoz; és egész különlegesen érdekes okai vannak, ami még érdemessé teszi, hogy alkalomadtán visszatérjünk ehhez a ponthoz: miért nem sikerül ezzel az eljárással sem valami kielégítő, szilárd és általános megnyugvást keltő eredményre jutni.

4.

Nézzük a másik oldalt is, amely megértőbb és simulékonyabb az új művészi jelenségekkel szemben s amelynek megítélésénél mindamelllett nem kevésbé alapos okok késztetnek rá, hogy a régi esztétikához számítsuk. Vannak itt is engedekenyek és békéltetők, akik iparkodnak tőlük telhetőleg elismerni és tiszteltben tartani a régi teóriák eredményeit azzal, hogy azok megállhatnak ama régi műalkotásokra vonatkoztatva, amelyekre rászabták őket; az újabb műalkotásokkal szemben pedig, amennyiben reájuk ugyanazon szabályok nem alkalmazhatók, egyelőre várakozó álláspontra helyezkednek, miközben gyakorta hivatkoznak a művészi szabadságra, türelemre intenek és a művészet forrongó, kialakulóban levő stádiumáról beszélnek, mely nem nyújt módot végleges ítélet formálására — nyilván meglepedkezvén vagy nem is tudván arról, hogy az élő és önmagát szüntelenül újáteremtő művészet jóformán szakadatlanul átmeneti stádiumban van és hogy sokkalta jogosultabb volna ehelyett az esztétika kiforratlan voltában keresni a hibát. Kevésbé óvatosak, de époly kevésbé szerencsések azok a kutatók, akik haladni akarván a korrál, valamely merőben új elméleti kiinduló pontot vélnek fölfedezni, aminek a bővebb kifejtése azonban vagy észrevétlenül visszazökkenti őket valamelyik már adott teoretikus doktrina keretei közé, vagy pedig a herakleszi választút másik irányába tereli őket, amikor is odajutnak, hogy elméletük egész szépen hozzáilleszkedik némely új művészi áramlat produktumaihoz, de élesen ellenkezik jóformán minden régi műalkotással és minden megállapítással, amit a régi esztétika azokból leszűrt. Innen adódik azután az a félreismerhetetlen hajlandóság, amely néha új törekvéseket túlzottan értékel, régieket meg igaztalanul lebecsül.

Találkoznak azután ezen az oldalon is elzárkózók, akik szűk területre koncentrálják magukat és e szűk körön innen és túl, missem akarnak észrevenni.

* Benedetto Croce esztétikai tanulmányaiból idéztem ezt a mondatot: „mindkét párt tehát a másik álláspontjára tér át, hol nyughatatlanul tud csak időzni és visszatér a maga álláspontjára, mely épen olyan nyugtalanságot okoz neki.“

Ezek azok az ad hoc esztétikusok, akik, akár mert maguk is művészek, akár mert egy művésszel vagy egy bizonyos művészi iránnyal élénken szimpatizálnak, olyan esztétikai nézeteket hirdetnek (mert rendszernek ez aligha nevezhető), amelyek az épen adott esethez valamiképpen hozzáilleszkednek, de épen az hiányzik belőlük, amit minden, magát tudománynak nevező elmélettől joggal és legelső sorban várunk: az áttekinthetőség, a széles, átfogó koncepció. Ez a fajta módszer mindennemű ellenvéleménnyel szemben jóformán tehetetlen s ha végül sarokba szorítatván, védekezésre kényszerül: aligha marad más fegyvere, mint az éles, egészen személyeskedésig menő agresszivitás s az ellenfél lekicsinylése, ami igen kevésbé szolgálhat bármifajta tudományos eredmény igazolására.

Ha nem is épen ilyen szűk körre szorítkozik s ha nem is épen ennyire nélkülözi az egységes konstrukciót, mégis sok rokonvonást mutat ezzel az a kutatási módszer, amely mindig csakis a legújabb művészi törekvéseket tartja szem előtt s azok igazolását tekinti a maga tudományos feladatának. Ez a felfogás alkalomadtán elmege egészen annak a tételnek a nyílt hirdetéséig, hogy minden kornak és minden népfajtnak megvan a saját jellegzetes művészete, amely semmi mással nem indentifikálható és ebből folyólag mindegyiknek megvan a maga külön esztétikája, amely más korra és más fajra semmiképp nem alkalmazható; és hogy ennél fogva céltalan dolog az esztétikában általános érvényességű igazságok kutatását feladatúl kitűzni. Ebben a nézetben kétségkívül van valami realitás: benne rejtőzik halvány és eltorzult felismerése annak, hogy a művészet fejlődésnek van alávetve s e fejlődés külső körülmények befolyása alatt áll; de hiányzik belőle az a belátás, hogy e fejlődési tendenciának épúgy, mint a külső körülmények adottságának s mint e kettő determinálta fejlődési eredményeknek föltétlenül megvan a maguk törvényszerűsége, ami felkutatható, emberi értelem számára hozzáférhető s ami igenis a priori lehetővé és jogosulttá tesz minden olyan törekvést, amely egységes esztétikai szemlélet kiépítésére irányul.

Ami végül mindezekből a meddő küzdelmekből egészen önként adódik és a maga pikantériájával nem utolsórendű érdekességet nyújt: az a próbálkozás, amely a művészi alkotásokat hermetice elzárni törekszik a tudomány minden durva érintése elől. Egészen különleges és figyelemreméltó az a burkolt és rejtőzködő forma, ahogyan e fajta hajlandóságok némely esztétikai ironián megmutakoznak. Mert természetesen nem várhatjuk attól, aki a maga nézeteit épen tudományos értekezés formájában mondja el, hogy nyíltan tagadja az esztétikának léjogosultságát és mereven visszautasítson minden tudományos buvárkodást, amely művészeti alkotásokat választ tárgyául. Hogy benső meggyőződésük mégis erre a felfogásra hajlik, az alig is mutatkozik meg másformán, minthogy elméletük jórészt csupa tagadásból áll: tagadásából mindannak, amit más esztétikusok állítanak, cáfolgatásából minden megállapításnak, amit más elméletek föl-építettek. Ha pedig ezeken a negatívumokon túl a maguk nézeteit kezdik elmondani, ez csupa általánosság, ami alattomba mind odairányul annak a kimutatására: mennyire rejtélyes és megfoghatatlan valami a művészet lényege, mennyire hozzáférhetetlen minden tudományos módszer számára; s végül kiadódik a számukra egyedül megnyugtató lehetőség: mivel a tudomány igen durva és tehetetlen a művészi jelenségek megértéséhez, nincs más mód, mint hogy az esztétika lemondjon tudományos jellegéről és maga is művészetté váljék.

Maguk a művészek ellenben, akik aránylag ritkán szánják rá magukat tudományos disputára, de annál szivesebben nyilatkoznak e kérdésekről élő-

szóban, kevésbé leplezik a véleményüket. Van akárhány, aki nyíltan és egyenesen tiltakozik minden néven nevezendő tudományos belekontárkodás ellen, amely végiggázol a művészet területein és érinthetetlennek mondja a művészi alkotásokat minden tudományos kutatás számára. Itt adódik aztán az az eredmény, hogy a művészet türelmetlen üldözőjévé válik a művészetről szóló tudománynak, — nem érdektelen pendantjaként a fentebb érintett esetnek, amikor az esztétika nyílt ellenségként lép föl a művészettel szemben. De a művészek részéről ez sokkalta megbocsáthatóbbnak tűnik föl; olyan elfogultság ez, amelytől még e szélsőséges túlzás formájában sem lehet minden indokltságot végkép megtagadni, ha tárgyilagosan szemléljük a tényeket. Minden bizonnyal a „genus irritabile votum“ olyan fiai ezek, akik a hamis útra tévedt esztétizálás jogtalan túlkapásait számtalanszor és keservesen érezték a saját bőrükön s akik ennél fogva, nyilván önbibájukon kívül, abba a téves hitbe estek, hogy a tudomány lényegéhez tartozik az elskatulyázás, a dogmák fölállítása, a viviszekció, az új törekvések üldözése és a művészek fejbeverése. Holott annak a belátása, hogy mindez igen távol esik a valódi tudománytól, hogy a tudomány lényege mindössze: jelenségek megfigyelése, magyarázása, összefüggéseik fölismerése és áttekinthetőségük megkönnyítése egységes nézőpontok felállításával, — a legnagyobb bizalommal fölthetné el őket a valódi, a tudományos esztétika iránt. Ha tehát készséggel el is ismerjük az efajta tiltakozásokban rejlő igazságot, még sem állhatunk a tiltakozók pártjára; végre is nehéz volna megmondani, hogy a tudomány, amely hivatásából kifolyólag egyenlő gonddal igyekszik minden jelenséget kifürkészni és az értelem számára hozzáférhetővé tenni, micsoda jögon üzessék vissza ilyen szigorú vétóval épen a művészi tevékenységek területeiről.

5.

Nem valószínű, hogy a fentiekben minden lehető alakulatot kimerítettünk, ami az esztétika mai kiforratlan voltából adódhatik; arról sem feledkeztünk meg, hogy az a sokféle irányzat, amit fejtegetéseink során elkülönítve igyekeztünk rövid jellemzések kereteiben megvilágítani: a valóságban a legdúsabb kombinációk, a legbizarrabb keveredések formáit mutatja. Valóban zavarba kellene jönnünk, ha valaki azt kívánná, hogy az egyes árnyalatok tiszta típusainak jellemzésül egy-egy nevet állítsunk oda. De azt hisszük, sikerült meglehetősen valószínűséggel, illetőleg — amennyiben fejtegetéseink már adott tényekkel egybevetethetők — kielégítő hűséggel leírunk legalább főbb és jellegzetesebb vonásaiban a szél-tében uralkodó esztétikai módszereknek kikerülhetetlen következményeit; sikerült meggyőzően rámutatnunk arra, hogy a szélsőségesen ellentétes alakulatok e dús tömege sokkal inkább hasonlít valamely tébolyult anarchiához, mint a kiforrottság, a megérlelt stabilitás állapotához, amiért is hitünk szerint semmikép sem várható, hogy ezeken az alapokon valaha is szilárdan fölépíthető lesz a tudomány névre valóban méltó esztétika. És ennek a kimutatásával első, legközvetlenebb célnkat máris elértük.

Mondanivalóinkat mindössze még a végső prognózis rövid kifejtésével egészíthetjük ki. Az az elmondottakból önként adódik. A művészet a várható hatalmas tempóban fejlődik mindig tovább; s a régi esztétikai rendszerek, minden gondos és kínos erőfeszítés, foldozgatás és tatarozás dacára mindig messzebb maradnak el az eleven valóság mögött, míg végül teljesen élettelené és hasznavehetetlené válna, önmagukban összeomlanak. Főlebbük épülnek majd újabb és

újabb elméletek, amelyek több-kevesebb szerencsével és életképességgel hol tiszavirág-sorsra jutnak, hol meg szívósan tartják magukat talán generációkon át; lesznek amelyek az újdonság tetszetős csillogásában pompáznak és lesznek, amelyek már letűnt dogmák vizsakísértő sápadt árnyékaiként tűnnek föl. De mindezek a bolygó fények mitsém tudnak egymásról és mitsém tudnak a fejlődés törvényéről, s ezért nem lesznek egyébre jók, minthogy szaporítsák a meddő kísérletek számát és növeljék a chaotikus zűrzavart, addig is, amíg kérlelhetetlen sorsuk el nem éri őket.

Es hogy sorsukat végleg megpecsételje: ezalatt nyugodt és kitaró munka folyik majd máshol. Nem máról-holnapra, hanem úgy, ahogyan komoly, tudományos munkálkodástól várható: szorgos, figyelmes és széleslátókörű buvárkodók jól szervezett phalanxának kezei között, biztos szemmel meglátott célok felé haladva, a napi csatározások felhevüléseitől meg nem háborítható vállvetett fáradozások árán, egymásra gondosan figyelő és egymásnak készséggel segítségére siető elmék közös munkájából fölépül majd az új esztétika.

6.

Ha jelen fejtegetéseink valamelyes komoly értékelésre akarnak számot tartani, szükségképen óvakodniok kell az egyoldalúság, az elfogultság, a túlzás minden látszatától. A figyelmes olvasó talán hajlandó az elmondottakat abban a felfogásban megítélni, hogy ennek a követelménynek nem igen tettünk eleget, És ez bizonyos mértékig csakugyan így van. Szükségképen egyoldalúaknak kellett lenniünk, mert szükségkép csak egyik oldalát kíséreltük megbirálni egyelőre a fölvetett kérdésnek. De hogy fejtegetéseinket addig is, amíg azokat másirányú kutatásokkal teljes és kiegyensúlyozott egészé formálhatnók, az igaztalan túlhajtottság vadjá alól némileg mentesítsük, ismételten hangsúlyoznunk kell két, már érintett pontot.

Ezek egyike az, hogy távol áll tanulmányunk céljától a régi esztétika nyilvánvaló eredményeinek letagadása vagy lekicsinylése. Vizsgálódásaink folyamán épen annak a felfogásnak óhajunk domináns szerepet juttatni, hogy az emberi kutató értelem mindenfajta produktív tevékenysége érték és eredmény, amely lehet talán téves vagy ki nem elégítő is, anélkül, hogy figyelemreméltó és megbecsülendő voltából bármit is veszítene. Számos példa intve figyelmeztet arra, hogy nincs az a tévedés, babona, közhelyé vált szállóige, vagy az emberi szellem bármily sekélyesnek látszó terméke, amiben benne ne rejtőznék valami realitás, egy értékes mag, aminek a kihámozása akárhányszor dúsan megtéríti a rááldozott fáradságot. Annál kevésbbé engedhetjük meg magunknak, hogy komoly tudományos munkálkodások gyümölcseit könnyedén a szemétre hajítsuk. Mert végre is ezek olyan eredmények, amelyek elérése végett lelkiismeretes és jóhiszemű kutatók tudásuk legjavát vitték harcba. Lesz még alkalmunk igen tanulságos példáját idézni annak, amikor egymással látszatra összeférhetetlen tudományos elméletek kerültek szemközt és vívtak élethalálharcot, s amikor egyik diadalmaskodott, míg a másik — úgy látszott — végleg elbukik; de amint a győzelmes teória, immár versenytárs nélkül, hatalmas nekilendüléssel továbbfejlődött és végül egész átfogó mivoltába kibontakozott: egyszer csak azt kellett megérnie, hogy eltemetett és elfeledett ellenfele váratlanul föltámadva, már többé nem mint vetélytársa, hanem mint nélkülözhetetlen kiegészítője, vele magával egyetlen főkéletes egységbe összeforrvá kapott részt a végleges diadalból.

Efajta tanulságokat, amilyenek pedig szép számmal adódnak, nem óhajtunk szem elől téveszteni; s épen ezért, ha a régi esztétika ki nem elégtő voltát kényszerülünk konstantálni, ez nem jelentheti a kutatások tényleg elért eredményeinek elvetését s még kevésbé maguknak a kutatóknak lebecsülését. Számunkra nem következik ebből más feladat, mint e jelenségnek világos átértése; nem adódhatik más probléma, mint szorgos felkutatása a szükségszerű okoknak, amelyek kielégítőbb és megnyugtatóbb eredmények létrejöttét meghiúsították.

Még egy másik pontot kell kiemelnünk, hogy az egyoldalú szemlélet lát-szatát elkerüljük. Ez pedig az, hogy az új, a termékenyebb perspektívát megnyitó esztétika terén máris igen jelentékeny úttörő fázisok történtek. Bizonyára ellentétbe kerülünk önmagunk céljainkkal, ha ezeket el akarnánk hallgatni. Ellenkezőleg: örömmel és bizalommal kell szemlélnünk az új esztétika öntudatos, lelkes munkásait, akiknek alapvető munkásságában máris tisztán tükröződik a távoli célok és lehetőségek széles horizontja. Nincs kétségünk a felől, hogy csak idő kérdése és a ma még szórványos, itt-ott talán ingatag, itt-ott talán tapogatózó kísérletek friss erőre kapnak, keresik és megtalálják egymást s végül egyetlen, világosan felismert célok felé közös erővel törtető, energiáktól duzzadó hatalmas munkásszervezetté tömörülnek össze. Ez pedig az esztétikának diadalmos renaissance-át jelenti: amikor ez a tudomány gyökerestől új, szilárdabb alapokra helyezkedik át és megteremti magának a korlátatlan fejlődés lehetőségeit. És ezen az egyetlen úton válik majd lehetővé az is, hogy a régi esztétika eredményei, amelyek kezdetben a progresszív irányzattal szemben látszólag talán végső veszedelembé jutnak, egy ponton túl szükségkép újra felszínre kerüljenek és az új, átfogóbb szempontokhoz mértén átértékelődve, a maguk végleges biztos egyensúlyi helyzetét elfoglalhassák a tudományos eredmények szerves és szilárd összefüggésében.

Ezeknek az útnak és ezeknek a lehetőségeknek a felkutatása egyenesen kitűzött célunk irányába mutat.

Az élet elé köszönök Anyámnak

Az égen halálom komor csillaga ül,
virágbukásban és harang nélkül hitetlen születtem.
Halál havában, a nagy ég alatt és nőttem, mint
elhagyott bárány, sem kolompom, sem keszvem, sem útam.

Halál havától ível hídam könnyű pillére a földre
s e hídon cepelém néma terhem, nézellen mákonyra, könnyre,
akár a felleg repül felettem, akár a fecske ér az ezüst vizekhez,
akár éjjel a nagy Pán fekszik a cseresznye s virágok alatt.

Zogokva és elmémet örölvé, nem kéregettem
földet, ekét, kenyeret, asszonyt, nem hevertem
sziklahasadáson, de kacaj verte mellem bimbaját és
torkom szélét, miként az eső a drága tavaszt és reszketett

belé a lábas asztal, ha ültem étkező partján. De
reszkettek társaim is, kik hallgatták nevető görcseimet s
halálos hitetlen, céltalan meséim, rólam, rólad, a nincsről,
a vérről, gyenge lelkeinkről, virágszáradásról, s nagy öléről

a földnek, hol a halál hava virágzik örökké, s közé mi
kerülünk, veszünk. Ám nőttem, nyultam, el el a földtől, el
a véges kék végtelenünk karjaiba, ki átölelt — s óh rémület —
bukom az éther felé el anyámtól, anyám hátán keresztül, ki
a mezők halálos virágzó havából.

Emelem lábam, púpján, kúpján anyámnak, hegyek csúcsára
magas erdők, s virágos égi abroszok közelébe, hagyom ez árva
földet, s e halált, halálos anyám magvát, ki belém szülte
őt. Fel! Fakadás, s erős tavasz közé! Nap és aranyszél fujja

tüdőmet, nappal és éjjel szomorú sóhaj és kemény
tilinkó, valahonnan túl a hegyekről, véretem frissíti
és hozza egy ringó, nagy álomszivárvány szagát a földnek
izmát, acélját, a lét vízének, Krisztus-mesének halálos zamatját,

az élelnövésnek nagy partjait, hol part nélkül foly a
nagy víz, az élet, s rajta lassan a végtelen csónak: én!
Nincs jöttömnek határa, menésemnek vége, egész nap halászok,
súlyed, emelked a hálóm, izmom és szemeim fénye:
Munka, munka!

S van már Virágbukásban s harangban pihenés, van jó
szaga az éjnek, s irányító sikolya puha testem hatalmas
erejének. Úgy forog a föld, s a szél fodrokba kergeti halászó folyamom
és én csak nevetem és emelem roppant hálóm. S állva

ha halálsillagom fénye hajamra rezzen, úgy emelem
magasra, magasra homlokom két kemény csont-
tekenőjét, mintha úszótestem, csak nagy gyűjtő-
medre volna a halálnak!

Becski Andor

Jöjjetek

Jöjjetek, jöjjetek ti, új emberek
 merész tusát vívni.
 Csak előre, lankadatlanul ismeretlen földekre.

Jöjjetek, jöjjetek diadalt ülő várakozással
 csak Erdő lenget egy ágot:
 Áldozathozásra elegendő.

Kéz nyul az égből — a mult volt, hogy legyen —
 Ismeretlen tájak felé el — ó, oltárra
 vezeklőn börtuljatok.

De Tér, — Idő kereke nem áll,
 mint lejárt napóra. Tüske-tépetten immár
 ne tétovázzatok. Tovább!

A Holnap bontja szárnyát. Üdvözölni jön,
 az isteni Izgalom ismeretlen Erdő
 lombja-rázásában.

Siessetek! hogy jöjjön az Egy, a Várt,
 észrevétlenül, lopva-suhanón munka diadalát hirdetni.
 Gyorsan! mert az ifjú már agg, nem érli a
 Jövő szelét. De jönnek — ők.
 Álljatok félre.
 Bölcsőben újabb s különb emberek rengnek.

Bartalis János

A kulturák közössége

A politika dühöngő örvénylése közepette a kultura az egyetlen közösség, amely világító toronyként emelkedik ki a gyűlölet tajtékzó hullámai közül. Szilárdan és biztosan jelölik ki az utat a szellem kiválasztottjai, amelyen járva az emberiség ismét megtalálhatja az embert. Kérdéssel fordultunk a román kultura jeleseihez: állják-e és vállalják-e ma is a kulturák közösségének szolidaritását? A beérkezett válaszokból ez alkalommal Motru Radulescu bukaresti egyetemi tanárnak, az „Idea Europeana“ európai hírnevű szerkesztőjének és Emil Isac írónak, az erdélyi magyar színházak főfelügyelőjének írásait közöljük.

I.

Mindaddig nem létesülhet a magyarság és a románság között kulturakapcsolat, amíg külön-külön mindegyik nép azt hiszi, hogy egyedül ő a gondviselés kiválasztott népe, neki kell más népek útjait a fáklyával világítani és csak ő teremthet tökéletes dolgokat. Mindaddig a magyarok és románok minden megnyilatkozása vergődés lesz. Ezért a nagyzási hóbort beteget.

Remélem azonban, hogy betelik az idő, ellenére minden más szellemnek, melyet az utóbbi esztendőket megtollasodottjai és a hazafiy militarizmus hívei vallanak.

Ha majd kigyógyulnak léleekben a magyarok és a románok és elfogulatlanul nézhetnek tévedéseik szemébe, akkor bizonyosan egymás mellett lesz a helyök, hogy egyfelől Nyugat erkölcsén és művészetén keresztül, másfelől Kelet régi gyakorlatból kinőtt mesterkedésein által az átmenetet megteremtsek.

Nem szabad ellefednünk ugyanis, hogy úgy a románok, mint a magyarok: nyugati és keleti elemekből álló földrajzi tényezők és amikor Nyugat műveltsége és Kelet gyakorlatiassága között áthidalást keresnek, csak ezt az általános földrajzi jelleget és a sajátlagos nemzeti műveltséget tökéletesítik.

Művöknek sikere szerénységük fokától függ. Ha hasznukra tudják fordítani a náluknál előhaladottabbak tapasztalatait és ha különösképen hasznot tudnak húzni a bámulatos német iskolától, amelynek mintegy küldetése a fiatal népek nevelése, akkor egy-két évszázad folyamán a két aldunamenti nép kulturális miszsiójáról tisztelettel lehet majd beszélni; ellenkező esetben azonban a románok és magyarok továbbra is Európa fenegyerekei („enfants terribilis“) maradnak, ámde így is csak örökös gyerekek.

C. Motru Radulescu

II.

Megtisztelő felszólításának, ime örömmel teszek eleget.

A háború különleges helyzetbe hozott minket, románokat. Az eddigi „elnyomottakból“ Önök szerint „elnyomók“ lettünk. Azért tesztem idézőjelbe mindkét szót, mert — szerintem — mindenféle kulturális elnyomatás: történelmi anakronizmus, egyrészt erőtlenséget jelent, másrészt félelmet egy más kultura hegemoniájától. Legyünk tisztában a fogalommal: minden kultura, ha valóban az, emberi produktum és minden kultura egyenjogú. Akik azt hirdetik, hogy a kulturák között különbségek vannak, azok rendszerint a faji uralom különleges jogait akarják a társadalomra oktrojálni, holott minden emberi megnyilatkozás egyenjogú, —

akármily banálisan hangzik: az emberiség a természet jogait egyformán öröklí és hagyja — akarata ellen — örökösire. Az államba tartozás semmiben sem akadályozhatja egyik nép kulturtendenciáit, sőt a progresszív állam egyik alapfeltétele, hogy mindenki jól érezze magát egy állam életben, ne legyen semmiben sem akadályozva kulturfejlődése és ezzel emberi szabadsága.

Igy fogom fel a dólgot, Önök magyar írók itt Romániában: önmagukban maradnak. Önök itt magyarok, akiknek román államhoz való tartozása is abban nyilvánul, hogy itt saját nemzeti kulturájukat fogják fejleszteni. Önökre nem vár sem a mestítség, sem a „rabszolgaság“ — sőt az intellektuális „declassé“-ság megalázó szímboluma: a tőlünk, román írótól eredő elszigeteltség és konok rosszakarát sem. Higyjék el, minden román író örvend azon, ha magyar kollégája ez új, gazdag és ifjú államban otthont talál, az ősiség, de a progresszivitás jogán is. És — szabad lesz — azt mondanom, hogy nekünk román-magyar íróknak kötelességünk megkezdeni a modern európai erkölcsön alapuló prócesszust: minden hátsó gondolat nélkül, kicserélni azt, amit lelkünkben termeltünk. A jó versnek akármilyen nyelven írva — ugyanegy zamatja van, mint ahogy a rózsá egyformán illatoz Calcuttában, avagy Firenzében. De nekünk kell erre figyelmeztetnünk az embereket, különben sohase jönnek rá, hogy háború és öldöklésen kívül rózsák is vannak. És nekünk kell megvédnünk a romániai irodalom genie-jét, különben elfelejtik, hogy a románság ép oly nagy embereket adott, mint a magyarság és minden nép. A kulturközösség alapja tehát: emberi szentimentalizmus, de valójában magasztos humanitarius cselekmény. S ha én azt hiszem, hogy ezt az apostoli „működést“ épen nekünk íróknak kell megkezdenünk, az ügyebár ép oly természetes mint az a tény, hogy a román-magyar pórt végérvényesen nem fejezhetik be a gyűlölködők?

A kulturközösség egyik szímboluma lesz, ha a romániai magyar író megtiszteli valamely román lapunkat hasonló válasszal.

Emil Isac

Új magyar tanítók

A „régí jó világ“ düledezése közben izgalmas érdeklődéssel várjuk: milyenek lesznek az „új időknek új tanítói“. Mikor hat évvel ezelőtt a „Deutschland über alles“ és „Megállj, megállj kutya-Szerbia“ és a „Gloire“ bódító jelszavaival érzetelenítették el a néptömegek háborútól való irtózását, akkor minden ország büszke volt a maga Schulmeistereire. Mert kinek is lehetett volna köszönni azt a mindenütt megnyilvánuló önfeláldozást, halálmegvetést, ha nem a jó iskolamestereknek? Nem a magyar, német, francia vagy angol iskolamestereknek, hanem valamennyinek. Talán más-más nemzeti sajátosságokkal, de lényegében mindenütt ugyanazzal a lakájkézséggel álltak a tanítók a kapitalizmus szolgálatába. Mindenütt hirdetői voltak annak a „hazaszeretnek“, mely a tökéletes osztály profiteltségének kedvezett. És minden ország kapitalista rendjének volt rá gondja, hogy a tanítóságot illúziókkal lássa el. Ők voltak az emberiség „krém“-je, a nemzet „napszámosai“, országuk „apostolai“. Megelégtülten mosollyal torzították magukba azt a hitet, hogy „felvilágosítsák“ a sötétben tévelygőket, holott egyszerűen csak „fenntartották“ a hasznosnak bizonyult társadalmi előítéleteket. Tragikus sors: az emberek félrevezetésének eszközéül felhasználtatni s ezt a tragikus sorsot a régi magyar tanító sem kerülhette el... Szegény magyar tanító! Szürke alakja mögött mindig ott kísértett az „ó-kori rabszolga“ sápadt arca s a római Metellusok helyett a tanfelügyelő, tiszteletes, igazgató és gondnok urak gögje mindig ott suhogott a

feje felett. És ha a csizmapuccolás és harangozás műveletétől a 150-200 gyermekből álló osztatlan iskola teljhatalmú rabszolga főnökségéig vagy magasabb tanulmányok után a középiskolai katedrára emelkedett is, ez mitsem változtatott lekötött sorsán. Hogy nyugodtan viselje és viseltesse az anyagi bilincseket, az ő lelkét bilincselte le elsősorban a mindig óvatos uralkodó osztály... Szinte tragikus még elgondolni is, hogy a már fajiságánál fogva is józan eszű, lelkes magyar tanító, szűk látókörű volt még akkor is, ha bőven voltak ismeretei. Eléje parancsolt munkájában céltudatos, lelkiismeretes, de az ítélőképesség meglepő hiányával. Szociális tájékozódása a minimálisnál is alantabb álló, magatartása szerény, alázatos, nem egyszer lakájjra valló... Azt tán fölösleges is hangsúlyozni, mily befolyása volt e szomorú alakulásra a régi tanfelügyelőknek. Azoknak a tanfelügyelőuraknak, kik főúri házaknál való „nevelői“ lakájoskodás, vagy okos nőtülés útján lettek hivatalfőnökökké... És azután verték a mellüket: hogy ők hatóság, hogy ők elcsaphatnak, hogy ők ki-nevezhetnek, hogy ők minősíthetnek... És ők voltak azok, kiknek a kérdőjellel görbedt tanító urak „kiszitihand“-ot köszöntek és akik ráruvaltak a tanítóra, ha a szünidőn kívül házasodván, három napi szabadságot mert kérni... Es a középiskolákban ott voltak a Barkóczy-féle igazgatói őrszemek és ők vigyáztak arra, hogy a „szellemi színvonal“ túlságosan és veszedelmesen ne zökkenjen magasra... És vigyáztak és felvértezettek voltak az egész vonalon és jaj volt a Faber Oszkároknak, a Benedek Marcelleknek, a Kunfi

Zsigmondoknak a középiskolákban, a Somló Bódogoknak, a Pikler Gyuláknak az egyetemen, a Zoványiaknak a teológián és a Czabán Samuknak az elemi iskolában. És jaj volt a Zigány Árpádoknak és jaj volt az egész vonalon minden magyar tanítóknak, kik az ismert tények közt összefüggést mertek látni vagy láttatni. És persze, hogy sivárság feküdt meg azok lelkét, kik az iskolák kineveltjei voltak. És persze, hogy akik nagy gondolkodó magyarok lettek, azok félig-meddig az iskola élére lettek nagyok. Meglátták, amit az iskola nem láttatott meg velök, rábukkantak arra, amit az iskola elrejtgetett előlük: az ezernyi tények szerves összefüggésére. Mosolyogva és mégis megütközéssel mesélte három évvel ezelőtt Ady Endre esorok írójának, hogy a jó öreg kollégium kihagyta repülni a falai közül anélkül, hogy megmondta volna neki, hogy porosz-francia háború volt a történetében. És mikor először külföldön utazott, akkor hukkant rá egy idegen revü hasábjain... És akkor elhatározta, hogy ha hazamegy az ősi kollégiumba, számon kéri jó öreg professzorától, mért rejtette el előle azt a nagy háborút, mely nélkül lehetetlen a jelen történetében való eligazodása. De lehetett-e ilyen dolgokkal törődni a protekcionizmus, a komasági politika levegőjében? Alacsonyrendű ténykedésekben merült ki a magyar tanító energiája: a kilincseléstől az udvarlásig minden követ meg kellett mozgatnia, hogy álláshoz jusson és azután hűségesnek kellett lenni a kenyéradó protektorhoz, akár államnak, akár egyháznak, akár gróf úrnak vagy tisztelendő úrnak hítták... És harcolt, harcolt a régi magyar tanító a nyomorral és — ha öntudatra ébredt — önmagával. Erényt csinált a nyomorúságból s ezzel tőkés érdekeket szolgált. S elhitették vele, hogy ez a hazafiság. Mások nem becsülték munkáját s ő maga sem becsülhette meg: önérzetlenül futkosott „órák után“. Mint a selejtes árút, úgy kínálta tudományát és a publikum potom áron

és megvétel ajkbiggyeszéssel vette azt igénybe. És a magyar tanító fáradhatatlanul hirdette a régi magyar dicsőséget; ha értett a rigmuscinaláshoz, alkalmi verset írt a helyi lapokban a főispán úr öméltósága installációjára és április 11-én ünnepi beszédet mondott a törvények szentesítéséről. És a tájékozatlanság és önérzetlenség homokjába túrta bele a fejét a magyar tanító s nem vette észre, hogy megváltozott körülötte a világ... Csak akkor kezdett ébredni, mikor lyukas cipőivel, rongyos ruhájával, ócska kalapjával és még ócskább életnézeteivel nevelés tárgyja lett a hadimilliomos csemeték előtt. Az iskola kényelmesen rágódott a multon, de az életfejlődés nem szűnt meg és az élet nagyobb és hatásosabb tanító lett az okleveles magyar tanítónál. És elkezdtek ellentétekről beszélni, az iskola és szülők között való ellentétről. A szegény jó iskolának a tanítók a reális támasztékai és mikor az ideges szülők az iskolán rugtak egyet, a tanító bordája fájdukt meg belé. A szülők voltak az ezerszemű és ezerigényű Cézár és az iskola a mesebeli hamupipőke, aki néma mosollyal nézi a farka Cézárt, de csak tovább guggol a padka mellett. És akadtak tanítók, akik konjunkturáltak a szeszélyes Cézárral s vigyorogva dobálták a kalkulusokat néhány obulus vagy egyéb csereértékek ellenében. De a magyar tanítók nagy része elfordult ezektől a pedagógiai láncosoktól és bamba megadással viselte nyomorát. És akadtak köztük utópisták, kik szabad emberekké álmodták magukat s polgárjogaikat még a magas kormányall szemből is gyakorolták, hogy 24 óra alatt északkeletről délnyugatra helyezték őket; ezek voltak a magyar tanítói állomány örök plebejusai, a nincstelenek, a vérszegény idealisták, az elveikhez makacsul ragaszkodó kitagadottak, a kopottan baktató, protekció nélkül élődo rongyosok. Ezek rajongtak a kulturáért, melynek nem lehettek igazán részesei, rajongtak a tanulmányutért, melyre nem

volt pénzük, a könyvekért, melyeket nem vehettek meg, a színházért, melyre nem tett sovány jövedelmükből. És szembezártak az egyházzal, a politikai hatalmakkal, hogy a legigénytelenebb hecckáplán is fegyelmet indíthasson ellenök. És családot alapítottak ezek az utópisták — már jelölt korukban boldog vőlegények voltak — és szaporították a nyomor tanyáit . . . Ilyenek voltak a régi tanítók, ilyen típusaik voltak, de hol vannak az újak?! A régiek már menekülnek a sülyedő hajóról, de új hajókra új tanítókat még nem látunk felszállni. Új, friss szellők kezdenek zúgni a régi tájak felett, az emberek színházba járnak, könyveket vásárolnak, lapokat járatnak, előadásokat hallgatnak, tanúlni vágnak minden módon s a régi magyar tanítók — „más állás után néznek“, ahogy a mindennapi életben mondani szokás. És minél intenzívebb a közönség tanulási vágya, annál jobban megéri a régi magyar tanító: mily kevéssé áll kölcsönhatásban az igazi étellel. Érzései, ismeretei, ítéletei mind egy irreális világban tartották őt. Azt hitte: ő az első ember, ő az irányító s rájött, hogy vezetettebb, sőt félrevezetettebb ember nem volt nála. Hogy tudna most újjászületni régi tévedéseinek romjain?! Az új magyar tanítók alighanem a halódó korszak utópistáiból fognak kisarjadzani, ők érezték meg legjobban, mik a múlt értékei, mely értékeket lehet a jelen s a jövő emberének hasznára fordítani. Ma még nem láthatók ezek az új emberek. Ma még visszavonulva élnek, mint Mahomet a pusztaságban és érlelik magukban új időknek új igazságait. És a társadalomnak is el kell vezetnie a pusztaságba, magába kell szállnia és mikor megvilágosodik előtte az a nagy igazság, hogy a tanító az első ember, akkor elő fognak állni az új idők új magyar tanítói. A tanszabadság csillagzata alatt fognak megjelenni, örökké tanuló és gondolkozó emberek lesznek,

világos meglátás jellemzi majd őket a régi, korlátozott meglátással szemben. Nem lesznek mumusai vagy hóhérai a tanulóknak, hanem jókedvű munkatársai, tudós pajtsái. Az új magyar tanító nem tesz a noteszába misztikus feljegyzéseket, nem int, rem ró és nem mond fölösleges dicséreteket, hanem dolgozik és dolgoztat, gondolkozik és gondolkoztat. Az új magyar tanító belátva azt, mire vezetett a magyar nemzeti érzés régi értelmezése és gyakorlata, távol lesz a régiek buta sovinizmusától s épen ezért jobb magyar lesz azoknál. Érezve és tapasztalva a fájának kiváló képességeit, az ezeket érvényesítő munkában fogja látni a magyar faj privilegiumát. Figyeljük meg, mennyi magyar fiú ment az utóbbi évek alatt ipari, kereskedői vagy más praktikus pályára. A jövő magyar tanító tehát nem elégedhetik meg azzal, hogy megadja az alapvető ismereteit a jövőendő fiskális vagy táblabíró uraknak. Az új magyar tanítónak bőszéges gyakorlati ismerettel kell rendelkeznie, hogy ne csak gondolkozni, de fizikai munkát végezni és végeztetni is képes legyen. Ő maga sem jön zavarba, ha házába egy villanycsengőt kell beállítani, tanítványai sem. Önérzetes lesz a magyar tanító s tanítványaiiban is megbecsüli majd az önérzetet. Nem fognak mint ellenségek szemben állni egymással. Igazi emberként igazi embereket fog nevelni. Nem lesz uralkodó klikkek exponense, hanem az úrrá lett emberi társadalomé. Nem fog dogmákat magoltatni, nem fog befejezettet adni, hanem együtt dolgozván tanítványaiival, a gondolkodás, a kutatás kiolthatatlan vágyát fogja bennük felkelteni. Internationalista lesz, de az internationalizmus keretén belül annál tudatosabban, annál szabadabban használja fel nemzeti kultúrájának értékeit. Dogmáknak nem fog meghódolni, de az igazi krisztusi ember szeretetet, az evangéliumi kereszténységet a gyakorlatban fogja alkalmazni. Megszabadulva az anyagi gondoktól, egé-

szen hivatásának fog élni s nem lévén lenyűgözve ideje, energiája és gondolkodása, a magyar faji képességnek ezer invenciójával fogja tökéletesíteni önmagát, tanítási módszerét, tanítványainak képességeit. Az „ezermesterség“ faji sajátossága a magyarnak és az újmagyar tanító nem fog apró részletkérdések boncolgatásával bibelődni, nem fog hajszálakat kettéhasogatni, hanem a tudás minél szélesebb köreit fogja áttekinteni értelmes szemével. És mindenben meglátja majd azt, ami lényeges, ami a mi szellemünkkel, kulturánkkal, gazdasági, ipari vagy kereskedelmi érdekeinkkel vonatkozásban van, vagy lehet. Megértő, világosan látó, munkás ember, európai magyar lesz az új magyar tanító és általa lesz biztosítva a magyar géniusz örök integritása.

Kemény Gábor.

Fordított világ

Jártam a falút s észrevettem az újdonti érdekességeket. Este sötét, sáros úton baktattam a középszegei házak között s a falúháza nagytermének ablakai világosságot vetítettek a lábam elé. Végig a házsorokon, nem fénylett egyetlen ablak sem, elszunynyadt és aludt a nappali élet. Őszies eső áztatta az út fellakadt sarát, a csendnél is mélységesebb volt a vak-sötétség. Csak a falúházi gyűlésteremből áradt ki lámpafény és hangos beszéd. Fontos tanácskozás — gondoltam. Biztosan összeesküvés — ütnének rájuk a politikai detektívek. Pedig mi lehet más, mint a földosztásnak valamilyen sürgős aktualitása, vagy az iskolafenntartásnak széptemberre megnehezedett ügye, a vetőmaghiánynak jól előre megérezett izgalma, a pénzbeváltás, esetleg a tinócsorda legelőjének a sorsa. Dekülönös dikciók, vontatott beszéd közben erőltetett kacaj tör fel. Nem töprengő ráncolt homlokoknak a gyülekezete ez, nem a falúvének komor tanácsa.

Nincsen vita, nincs aggodalom, hanem — megmondják — próba. Nem vándorkomédiások ripacstársasága, nem idegen színjátások elvetődött truppa, hanem azért mégis jelmezes próba. Szóval úgynevezett műkedvelő előadás készül. Nagyvárosi cukrászkisasszonyoknak, hegyes dámáknak, gavalléros úrfiúknak öltözött parasztlányok és legények keringenek az emelvényen. Magassarkú cipőben börtorkálnak, a kurta szoknyában nem szégyenlik alcombjukat mutogatni, sarjurázástól kérges tenyerükben habkosarat esznek, indianert rendelnek, cukrászdát játszanak. Eredeti bohózat, három felvonásban s a szerző az egyik parasztleány, a műkedvelők közül. Hallom, hogy ő szokta a víg darabokat írni. A szomorúakat egy másik, az énekeseket egy harmadik.

A kiránduló nyárspolgár, a nyári turista, ki arra vetődik, azt mondja, hogy milyen nagyszerű és csodálkozik rajta. A faluban a vezető emberek magas elismeréssel szólnak róla: Igen ügyes dolog. A paraszti megelégedettség úgy hiszi, hogy ez haladás. Egy kis szociális érzékkel azonban lehetetlen meg nem ütközni és el nem bosszankodni rajta. Hiszen ami ügyes, attól nem vitatható el az ügyesség és ettől a szindarabcsináló, rendező és játszó fogékonyságtól sem. Önkéntelenül is az kell hogy az embernek az eszébe jusson, mire lehetne vinni ezekkel az emberekkel a népfejlődést, a falusi kulturát, ha nem volnának ennyire magukra hagyatva. A történeti vagy motoszka bennük, a fejlődési hajlamosság produkcióra ösztökéli, a képességek szunnyadoznak s hogy az eredmény most nem más, mint a sajátkezüleg ácsolt színpadon személyesen kreált saját szerzeményű színjátékok gyakori előadása, azon nem is lehet csodálkozni. A világnézetek kavargásának

ebben az átmenetnek is furcsa időszakában a fejtetőre állított emberek tévúton szédelnek és amikor a legmesszibbre tértek le a maguk útjáról, akkor kiáltják a lehangosabb meggyőződésükkel, hogy ráléptek a helyes csapásra. Azok, akik a szocialista társadalmat egy forradalmi csapással megvalósítóknak jelentették ki a maguk földjén, haditerveken kénytelenek dolgozni és rágódni. A politikát katonák igyekeznek irányítani, a polgári hatalmat kezükben tartani, a gazdasági örök-harcot karddal agyonvágni és szuronyokkal a földre szegeztetni. A világhatalmat régen elveszített és internacionálisan szervezett, nemzetközi uralomra vágyó klérus a nacionalista jelszavakat játssza ki. A munkabér magasabbra csavarásáért mindegyre ki-kitörő sztrájkokat irredentizmusnak, a föld jogához hevesen ragaszkodó parasztot bolsevistának, vagy éppen kommunistának szokták mondani. A mágnás földesúr s a nagytőkés zsidó, kik kézenfogva szoktak a kavargó nagy tumultusokban járni, mint kóválygó gyermekek a vásári sokadalomban, elveszítették és szídják egymást, mintha szétszakadt volna az érdekösszefűződésük. A proletár mivoltának öntudatában szocialista, vagy csak szinte szocialista tanítóság az egyházakhoz húzódik, hogy megmentse az egyházi autonómia védőpajza alatt a szétfoszlástól az iskolát és ezzel a maga szerény egzisztenciáját is.

És ezeknél a szavaknál, hogy autonómia, szocialista és iskola, érdemes, mert szükséges a visszaszólalomzavarodásra iskolás egyszerű szavakkal mélyebben rámutatni. Egészen világos csak az, hogy nemzeti elnyomásnak a zónájában élünk. Az elnyomás reakció s az a kormányzati rendszer, amely elnyom, reakciós. Megfoghatatlan és örökéletű uralomra törő

ellenfele az elnyomásnak, a tiszta demokrácia, amit ellensége lefegyverezhet, ki tud játszani, meg is csaphat, de harcok valóját nem ölheti meg, mert a vizek mélységből is újra felüti a fejét és el nem dobja fegyverét, míg győzelme meg nem valósul. A megfoghatatlanságig érthetetlen tehát az, ha e területen magyar nacionalisták a nemzeti elnyomás ellen reakciós eszközökkel akarnak küzdeni. A rövidlátás szellemének tévelygése ez és nem egyéb, de öngyilkosságba kerget az az örült antidemokratikus ideológia, mely ebben a megpróbáltatásos helyzetben is tagadhatatlannul rabjával tart sokat. Az, aki a reakció jelszavait hordozza a száján, aki a demokrácia szelleme ellen beszél és cselekszik, — kapta légyen szavához és tettehez az ösztön ingerét északról, vagy délről — ugyanazt teszi, mint az az osztrák ütegpáncsnok, aki túlbuzgó vakságában, vagy esetleg rosszindulatulag a saját csapataiba lőtte bele a harmincásfeles gránátokat, vagy aki hűsítő limonádét küldött ágyúgolyó helyett az ellenségnek. A közelmúltban lezajlott történelmi eseményeknek az egyéni életre zuhant hatása csalfa látszatokat kelthetett, de csak a felületes nézőben. Jövendőnk sorsa mélyebb oknyomozást követel. Amikor pedig nemzeti sors forog a kockán, akkor kötelességszerűen, takargatás nélkül, nyíltan le lehet szögezni, hogy a feudálizmus hitette el sokakkal a múltban, hogy osztályuralmi makacs főrekvésük magyar nemzeti politika volt. Vannak, akik ebből a mesterségesen élesztett hitegetésből szereztek és hozták át homályos, csalfa ideológiájukat, amely börtönben tartja a lelkiüket, de ha be lehet világítani, ez a tömlőcfa szappanbuborékként kell hogy összeomljon.

Aki a reakció ellen küzd, az a nemzeti elnyomás várának a falait döngeti. Legerősebb és legszervezetlebb ostromot készíti, sőt harcolja a reakció ellen a szocializmus. Mégsem jutottak el a küzdők különálló táborai még a természetes fegyvertársi mi-voltuknak a felismeréséig sem. Ellenkezőleg, a kölcsönös bizalmatlanság, féltékenység verte közékük a természetellenes ellenszenv ékét. Hogy melyik oldalon nagyobb az ok az ellenszenvre, azt most nincsen miért feszegetni. Tény azonban, hogy a különböző nemzeteknek e lakóhelyén lejátszódó zajos munkásmozgalomnak még eddig nincsen céltudatosan felépített nemzetiségi programja s épen e kétségtelenül vezetésbeli mulasztás miatt, a szocialista pódiumon sokszor összetévesztik a nemzeti jogokat a sovínizmussal s a tömeg körében a fogalomnak az összezavarása ok nélkül való félreértésekre ad okot. Nem szabad elfeledni, hogy a nemzeti jogok a népnek a legéletbevágóbb létérdekeit jelentik, amelyeknek biztosítását hirdeti a szocializmus. Így jut el a szocialista Bauer Ottó — kinek tudományos nagy munkáját népszerű fordításban akarja kiadni a kolozsvári szocialista párt — ahhoz a megállapításhoz, hogy a szocializmusnak a nemzeti autonómiát kell kiharcolnia. Egyenesen létérdek az autonómikus közigazgatás, a jogegyenlőség elvének nyelvrendeletekkel és pártos intézkedéssel történő kijátszása nélkül. Létérdek az autonóm iskola, a kultúra, nem is beszélve a társadalmi jóléinek reakciós akadályairól. Létérdek, hogy a népakarat érvényesüljön igazgatásában s ebben a törekvésben az egy oldalon harcolóknak fel kell ismerniök egymást.

Amíg a világhatásztrófa riadalmait után a legnagyobb erőfeszítés, unszolás, ösztökélés, élesztés kell ahhoz,

hogy az irodalmat életre lehessen keltetni, addig a falusi parasztleányok felgyürt ingújjal, nehézkes betűvetéssel szindarabot írnak. Mert nem adunk könyvet a kezébe, nem járátjuk 8—9 osztályos, csak négy elemis iskolába, nem gondoskodunk értékesebb szórakozásáról, fejlődési ambícióinak és képességeinek az emberiség kulturahaladásába való bekapcsolásáról. A városi munkából hazatérő ügyes székely legény nem visz magával a falujába más elhatározást, mint azt, hogy cukrászkiasszonyoknak öltözteti az aratóleányokat, úrfiit játszat a legénytársaival. A legjellemzőbb tükre ez annak az eszmezavárnak, amely fejünk tetejére állít egy fordított világban, ha nem sietünk megtalálni a magunk igaz útját.

Zágoni István.

Futó tekintet — hátra

Érzem, ezzel a folyóirással új mesgye vágódik az erdélyi ugarba, mely ha nem is volt és ma sem is épen annyira ugar, mint az Ady Endre kárhóztatta magyar homok, bizony itt is gyakran sziklára hullott a magvető kezéből a mag, vagy elhordták a szelek más határba s haza hozzánk csak a híre szállott, hogy legyen mivel büszkélkednünk, gyámoltalan, kicsit mindig mostohának nevelt erdélyieknek. Versenyt hoz a Napkelet az állott erdélyi életbe, amelynek mindig az volt a baja, hogy nem tartották jó futtató pályának s legjobb futó csikái a pesti aszfalton vették s vállalták szivesebben fel a versenyt más vidékről fellököttelkel, hogysem egymás közt mérekeztek volna csak úgy erőpróbának, egymás köszöriülésének, honmaradt népiük előbbrevitelének. Igaz, Erdélyben erdélyi magyarnak nehezebb volt profétának lenni, mint máshol akárhol. Könnyebb módja kínálkozott a profétáságnak Pestről előreküldeni a hírt s leereszkedni aztán kicsit a dolyfös Erdélyhez, hogy megálazza magát végtére ő is a tehetség

előtt. Most persze nem olyan nagy vitézség itthon kezdeni valamit, szépet, jót, érdemest a fáradságra. Pest messze lett s egymást falják fel ott a halak a megsekkélyedett vízben. Most érdekes erőprónának ígérkezik: felvenni a harcot egymás közt s Pest mellé szökkenni egyszerre csak a tornán, váratlanul s nagyszerű elugrással szegényes, vidéki emmagunktól.

Kétfő a hitünk a sikerben. Egyet a példa állított elénk, egyet a biztatás. A példát is, a biztatást is erdélyi emberektől kaptuk, örökségbe. Az egyiket, az elsőt, egy soha érdeméhez illőn még el nem ismert s a nagypublikum számára úgyszólván fel alig fedezett s túlhamar feledett vásárhelyi székelybe ojtott örmény hagyta ránk, Petelei István, akit irodalmi asztaltársaságoknál és más hozzáértő helyeken „magyar Gorkij“, „magyar Turgenyev“ nevekké tisztelet s tisztelnek néha ma is, de főként csak publicista tevékenysége hatott a maga korában, mikor ketten forgatták a pennát a kolozsvári professzoros, avatag porondon néhai Bartha Miklós nyakas szikultussal s teremtettek Erdélyben pár évi érdeklődést Erdély iránt, ami pedig nagy szó, mert Erdély maga iránt érdeklődni legtöbbször uraságán alulinak tartotta. Életet izgatott fel ez a két nagy ember, ellenfelek a politikában, de kézfogó barátok a politikán felül, a mindenek felett való ügyben, Erdély ügyében. Megnépesítették a kocsmákat és a szerkesztőségi asztalokat furcsa fiatal emberekkel s felnevelve rajonként bocsátották szárnyra őket, neki Pestnek, hol aki pille, pörkölt szárnyakkal szédül alá a névtelenségbe, de aki sas, az kivág a füstös falak közül nyílegyenesen, neki az örökkévalóságnak. Csak maga Petelei nem mozdult innen. Tudta, látta, érezte, hogy itt tennivaló dolgok marasztalják azt, aki tenni tud, mer és akar. Kissé feláldozta magát, mert áldozat nélkül nincs jó eredmény. De kidőlt, megroskadott időnekelőtte, lapja elnémult,

az irodalmi társaság, melyet alapított, elvidéki esedett, utána több, áldozatig elszánt erdélyi nem jött, Pest magában maradhatott és teljessé lett diadala a vidék felett.

Az idők teljességében vette Erdély a biztató szót Ady Endrétől, a partiumból messzeszakadt, de megújra visszakívánkozó nagyságos nagy fiától. Hányszor, de hányszor vallotta szerelmét a zseniális gyermek ennek a titokkal vert, hallgatságra kárhoztatott földnek, mely talán legutóljára fogadta őt hittel szívére, miután már minden kapuk és minden szívek megnyitlak volt előtte. De most, idők változtán, egészen a miénk lett ez az Ady Endre. Most értjük őt, amikor nem tehetünk róla, hogy már kicsit késő. Pedig két kápráztató, váteszi írása mutatta az útát már tíz esztendővel ezelőtt Erdély felé, ahonnan sokszor jött már a reménységekre a beteljesedés. És még mindig innen várható. A vallás-szabadságos, Bethlen Gáboros, Dávid Ferences, a felszín alatt egyre buzogó, s egyszer-egyszer aztán az erupció hevével magából kitoró Erdélyből.

Az eljövendő erdélyi írásnak csudálatos erejű talizmánja Petelei példája, Ady biztató, meggyőződészerű hite. Aki Erdélyben kezd, csak rájuk kell függesztenie szemét. Petelei áldozatkészsége, elszánt akarata és elért eredményei: erőtadó példa. Ady hite az iránytű, melynek hegye iránt Petelei-munkával felelhető az Eljövendő. Az erdélyi munkának fundamentuma ime tehát adva vagyon. Rajtunk, most már mindnyájunkon múlik, mert nemcsak ki vételeseké ezentúl a kötelesség, hogy a fundamentumokhoz méltók legyenek a falak, hogy el tudják majd hordani a végtelenbe csúposodó, méltóságos tetőszerkezetet. Szentimrei Jenő.

Levél egy prágai professzorhoz

Két éve imaginárius leveleket írok. Levelek, melyek személytelenek, postailag ki nem szállíthatók, lélektanilag be

nem érhetőek. Két év óta talán ez lesz az első külföldre adresszált írás, melyet kiszednek a postaszekrényből és elvisznek jó professzoromnak, a tudós Brabeknek asztalára. Az első levél — szinte hevesebben ver a pulzusom az elképzelés gyönyörűségétől — ki bekopogtat, várván a választ és hordozza is magában a válasz ígérését.

Pedig hányszor kísérleteztem már! Hányszor idéztem Manojlovichot, a szerb íródeákot, aki ma a jugoszláv sajtóiroda élén tölt be hazájának fontos szolgálatot. Be sokszor gondoltam a tót vérű Medveczky kollégámra, akivel katonakoromban rugtam a port és aki ma a tót földön jobban irányíthatná az emberek érzéseit az emberiség irányában, mint én itt Erdélyben magyar tollal. És román katonatársaim, kikkel egy sátorban, egy katonaköpenyeggel takaróztam! Ma mind nagy fiúk, ma mind harcosok lehetnének, ma mind aprópénzre válthatnák a k k o r i lelkük aranyát. És írtam és kinlódtam és kisóhajítottam magam a szélrózsa minden irányába, de minden leírt szó az íróasztal-fiókban rekedt, egyszerre vágta el előlem minden táviró vonalat, egyszerre csuktak be orrom elől minden postahivatalát, egyszerre szedték fel hirtelen kezek a vasúti sineket és csak most, két évre rá van érkezésem, hogy folytatni tudjam a félbenmaradt beszélgetést.

Úgy történt, hogy ön, professzor, a következőket mondta:

„Érdekes, egy doppelrájban marsol magyar katona a cseh katonával, ausztriaiával és románnal. Nem bakák intellektuelek, valamennyi önkéntes. És úgy mennek egymás mellett, mintha ellenségek volnának. Az egyik német szóra vágja haptákba a fejét, de hazudik, mert belül a szíve a „kde domov muj“ -ot muzsikálja. Egy doppelrájban: Négy ellenség, egyik kancsalit a másikra, gyűlöli egymást. Magát tartja a legjobbnak, a másikat kulturálatlannak, tanulatlannak

csepi és ez a négy talán holnap egy lövészárk aljában rothad meg. Anélkül, hogy túltették volna magukat a nagy hazugságon, egyik sem volt kíváncsi a másik kulturájára. Egyik sem ismerte és ami még szomorúbb, akarta ismerni a másik szellemi kisugárzását... Pedig a dolgok jó és rossz sora egy táborba terelte őket a múltban és talán együtt fognak küzdeni a jövőben is.“

„Nekünk, írónak lett volna a feladatunk, hogy ha már a szembe küzdő ellenségeket nem tudjuk kibékíteni, legalább a monarchia népeit hozzuk közelebb egymáshoz. Én megtanultam magyarul. Lefordítottam Madáchot, Petőfit.“ . . .

Figyelemmel néztem Brabekre. Ez az én emberem! Amikor itt Prágában mindenki meg akar enni bennünket, akkor előáll egy vérbeli cseh férfiú, ki a cseh egyetemen a hussziták lelkesedésével védte a maga szilávságát és azt mondja: Tudunk rólatok, kún legények! Tudjuk azt is, hogy nem nyereg alatt puhítjátok a húst és ha mindjárt vezető szerepet is visztok a korcs tákolmányban, amit monarchiának neveznek, azért dolgozik bennetek is a jó ösztön és tudtok nemeset és értékeset is produkálni.

Faggatam Brabeket, kit fordít? Jelenleg Pekár Gyulát — mondja a professzor. Ej, ej, professzor úr, Pekár Gyulát?! — csóválom a fejemet. Hogyan? — fakad ki Brabek — hiszen Pekár Gyula az önök élő legnagyobb írója. Kétségbeesem. Ki mondotta ezt professzor úr? — Ferenczi Zoltán, az egyetemi könyvtár igazgatója. Sajnos, csak őt ismerem személyesen Magyarországról. — Más senkit? Szorongok, hátha mégis. Brabek gondolkodik. — Igen, még egy író ismerek, Gyalui Farkast. Talán Pált, próbálom jobb útra téríteni. Nem, — marad csökönyösen Brabek, — Farkast.

Ez volt az első beszélgetésünk. Beláttam, hogy Brabek úr igazán nem tehet

arról, hogy nem ismeri az élő magyar írók legjobbjait. Ugyanazt a rossz módszert használta a néhai magyar kormány az irodalom és művészet informálása tekintetében is, amit a politikában. Teljesen orientáció nélkül hagyta a külföldi közvéleményt és ha mégis kijutottak magyar nevek (egyébként tiszteletre méltó, munkás életnek hordozói), nem azok jutottak ki, akik a legnívósabban reprezentálhatták volna a sajátos és értékes magyar szellemet. Ennek vége kell, hogy szakadjon — állapotunk meg Brabekkel. Érintkezéseink mind gyakoriabbakká váltak. Brabek megismertetett bennünket, néhány ott rekedt magyar író és művészt, a prágaiakkal. Mi pedig Pekár Gyula könyvei mellé elhoztuk Karinthyt, Molnár Ferencet, Lengyel Menyhértet, Móricz Zsigmondot és last but not least Ady Endrét. Brabek és egy új fiatal tehetség, Pergina, megkezdték a magyar litteratura legkomolyabb megismertetését és viszonzásúul mi is erős fogadozást tettünk, hogy ha majd visszamegyünk Magyarországra, megismertetjük honfitársainkat Bohémia íróival és művészeivel.

Szép idők voltak ezek! Há nem jöttek volna a „békés átalakulás“ döcögő évei, akkor folytatni tudtuk volna a kulturaprogramot. Kicsérélhettük volna termékeinket a csehekkel és viszont, később a szerbekkel, románokkal. Nem rajtunk múlt, atyai jóbarátom, Brabek professzor úr! Mi akkor is, most is azt hangoztattuk, hogy a kulturában nincsenek demarkacionális vonalak, az összes kulturál egy tengerbe vágatnak, hogy minden emberi és művészi megnyilatkozás számunkra értéket jelent és hogy egy szépnyomású könyv, egy végzetesen összecsengő vers többet ér a mi szemünkben, mint Ludendorff összes csatái. De sajnos, olyanok voltak a körülmények, hogy féltreértés nélkül még ezt a pacifista hitvallást se vallhattuk. Hogy érzelmileg, emberileg lehetetlen volt más

kulturák megbecsülését hirdetni akkor, amikor a magyar kultúra szabad kibontakozását az új államalakulási láz megakadályozta. Hogyan jutott volna eszünkbe a Szlavia-kávéház csendes félhomálya, ahol beszélgetéseink, álmaink olvadtak össze köddé, amikor a színház csarnokai-ból szűk macskaasztalhoz, egyetemünk falai mögül a nagy tudatlanságba és bizonytalanságba kergették bennünket. Hogyan, milyen lelki affektációkkal hirdethettük mi minden ember, lett légyen fölrajzilag avagy történelemben bármennyire is idegen, megnyilatkozási jogát akkor, amikor mi a fekvőhelyjében sem voltunk biztosak. Szeméremérzetiünk nem engedte, tudja isten, nem illett, hogy mi a nemzetköziség tisztultabb értelemben vett gondolatát röptesük szét akkor, amikor a felszabadult sovinizmus szegezte mellünknek pikáját. És így került minden, az izomrekeszekből a szájba felsőhajtott szó vissza az izomrekeszekbe, minden levél a papirkosárba — ó, tragikus imagináriuság — és ezért, csak ezért oly későn jut be Prágába a levél, melynek első sorait már évekkel ezelőtt vettem papírra. Ám az emberben dolgozó jó érzés elnyomja bennünk a kétségbeesést. A keresztbe font karok újból testvér karok után kívánkoznak. Nem igaz, hogy van Babel és ha van, az csak a szerte-szakadt nyelvek bábele lehet. Az a törekvés, hogy minden nyelvet egy toronyba emeljünk, nem Babel. Minden nyelv alapjában egyet mond, minden nyelvben egyforma a jaj és az öröm és a csodálkozás szava. Minden száj egyet keres, minden ujj egy irányban tapogatózik. Ez az az isteni kozmikus lánca, a „Böhmische Brüder“-ek atyafiságos összefogása, melyet a cseh költők, Brabek professzor úr, zengettek Kommeniustól Brezináig. Csak azt akarom mondani és ezt annyira önönmagamból, mintha velőbe mártanám a tollam: én hiszek ebben a kozmikus láncban.

Ligeji Ernő.

Az olaszországi szocializálás

A világreakció szervezkedésével párhuzamosan erősödik az ellenhatás is: a munkástömegek a szocializmus megvalósításának taktikájában egyre jobban közelednek a forradalmi cselekvések felé. A két véget harsogó jelszavai közepette nagyon megnehezült azoknak a helyzete, akik gyökeres reformokkal akarják elhárítani a társadalmi fejlődés akadályait s akik a társadalom egységnyitét féltik a rossz időben, alkalmatlan módon végrehajtott forradalmi változásoktól.

Az olasz munkásság a múlt héten köztulajdonba vette az ipari üzemeket. Az eddigi jelentésekből nem állapítható meg, hogy mely termelési ágakban s milyen arányú üzemekben hajtották végre a szocializálást s hogy állami vagy szövetkezeti vezetés alatt folytatják-e a termelést. Annyi már bizonyos, hogy rendzavarás nélkül, imponáns fegyelmelzettel hajtották végre a köztulajdonba vételt. A volt tulajdonosokat amortizációs járadékokkal fogják kárpótolni s többeket közülök felszólítottak arra, hogy a szocializált üzemeket tovább is vezessék.

A fináncpatalizmus mohó kapzsisága ma már minden elfogulatlan néző előtt valóban világossá teszi, hogy a többtermelés, az igazságos elosztás és az észszerű fogyasztás megvalósítását sehol sem lehet várni a konjunkturák üzletes kihasználótól. A fináncötke nem az árúért, hanem kizárólag a profitért termel s számára teljesen közömbös, hogy üzemtechnikai javításokkal, avagy kereskedelmi manőverekkel (a munkabérek leszorításával) tud-e mennél több profitra szert tenni. Számítalan esetet tudunk, amikor a tőkészek egyes iparágakban mesterségesen csökkentették vagy teljesen megállították a termelést, sztrájkokat pro-

vokáltak, nem szereztek be nyersanyagot, vagy nem javították ki gépeiket, csak azért, hogy ezáltal leszorítsák a kínálatot s felverjék rakétáron levő cikkeik árát. Megtették ezt politikai okokból is, például Magyarországon a Károlyi-kormány idején, mert a termelési válság nyomában fellépő szociális zavaroktól a nagy vagyonadóval fenyegető radikális kormány megbuktatását remélték.

A munkásság a mai termelési rendben szintén nem az árúért, hanem kizárólag a munkabéért termel. Az ő célja sem mennél több, jobb és olcsóbb termék létrehozása, hanem csakis a mennél több munkabér. Ez a tény, amely szükségszerűen folyik a mai gazdálkodásból, szintén a termelés sűrű válságait vonja maga után. A munkásnak nem érdeke, legalább is nem közvetlen érdeke a termelés folytonossága, mert nem barát, hanem ellenségnek érzi magát az üzemből. Tőkés és munkás szakadatlan harcban állanak egymással s ennek a ténynek az árát természetesen a termelés adja meg, amely így gazdátlan, bitang jószágja a véletlen eshetőségeknek, nem lévén közvetlen célja, feladata senkinek.

A szocializálás kérdését ez a jelenség lúzte napirendre. Kizárni a termelés vezetéséből a kereskedelmi manőverek társadalom ellenes szempontjait s ugyanakkor a munkásságot közvetlenül érdekeltté tenni a termelésben: ezt a kettős feladatot kell megoldani, anélkül, hogy az egyéni kezdeményezés és kockáztatás nagy többtermelő erejét elvonnánk a termelést hajtó energiák közül.

Ez az utóbbi szempont az, amelyre a mai időkben különösen fel kell hívni a figyelmet. A marxi elmélet olyan időpontra vette programjába a szocializálást, amikor a kapitalizmus túlnó

önmagán s amikor az üzemtechnika nem tökéletesedik tovább, mivel a tőkekoncentráció következtében egy kézbe került üzemkolosszusok termékeinek árát a néhány termelés-király monopolisztikusan szabhatja meg, nem lévén kívül versenyeznie a piacon.

A háború azonban elvezetett a marxi horoszkóp mellett. A tőkekoncentráció nem következett be s az árúfeleslegek helyett, amelyek Marx szerint kiváltották volna az utolsó válságot, a termelés hallatlan csökkenése állott elő. Így a társadalmi problémák rangsorában a munkanélküli jövedelmek kiküszöbölése helyett a többtermelés kérdése került első helyre.

A szocializálásnál is ezt a célt kell szem előtt tartani, mert ha alkalmas is arra, hogy egy csapásra megszűntesse a tőke munkanélküli jövedelmét, azt a kétségtelenül nagy eredményt teljesen lerontja, ha ugyanakkor a termelés csökkenését vonja maga után. Az első szempont ma nem az, hogy hogyan osszuk fel a termékeket igazságosan, hanem hogy egyáltalán legyen. mit felosztani.

Épen ezért a szocializálás nem politikai, hanem szigorúan műszaki, közgazdasági problémának kell tekinteni. A munkásságnak óvakodnia kell attól, hogy csupán a politikai konjunktúra lehetőségeitől tegye függővé a szocializálást és annak mértékét. A mérnök és a közgazdász tudja megmondani, mit, hogyan, mikor kell kivenni a magángazdálkodás kezéből és nem a politikus. Elsietett és hibásan végrehajtott szocializálással a munkásság mindent elveszíthet, amit egy emberöltő gigászi munkájával kivívott.

Kíváncsian várjuk az olaszországi mozgalom részletesebb híreit, hogy vajjon milyen igazságok szemmeltartásával vállalkoztak a nagy lépésre.

Kádár Imre.

Népbiztosok könyve:

Josef Pogány:
Der weisse Terror in Ungarn.

A magyar kommün népbiztosai Bécsben négy könyv megírásával töltötték ki az internáltság lekötött, tehetetlen napjait. Kun Béla könyve: „Von Revolution zur Revolution“ immár harmadik kiadását éri. Varga Jenő dr. népbiztos, a kommün legmagasabb gazdasági tanácsának elnöke „Die wirtschafts- politischen Problemen der proletarischen Diktatur“ című könyvében a magyar kommunizmus gazdasági vonatkozásainak adja tudományosan rendszerbe foglalt képét; Szántó Béla volt hadügyi népbiztos pedig „Klassenkämpfe und die Diktatur des Proletariats in Ungarn“ címen már történelmet ír, a kommün napjainak közvetlen beszámolóját. Pogány József, — a negyedik könyvíró népbiztos harci készségét nem köti le a bécsi internáltság: számára még nem érkezett el a megállás, a visszatekintés pihenője. „Der weisse Terror in Ungarn“ címmel könyvet ír s ebben folytatja a harcot, ahol elhagyta. De ez már nem az üldözött, Tisza-gyilkossággal vádolt, Napoleon imitátornak csúfolt népbiztos harca többé. De az újságíróé, ki a történelmi materializmus biztos logikájával ragadja ki az újabb magyar események krónikájából, ami maga is történelem. És a történelmi materialista harca ez, ki viszont az újságíró fürgeségével, harcrakészségével agítál, tüzel az adatoknak azzal a roppant garmadájával, melyek idők múltán elkallódnak, elerőtlenednek. E kettős harcban végeredményében mégis az író kerekedik felül: övé a higgadság, mellyel — rendszerbe foglalja az eseményeket, övé a józan kritika: mely felismeri a történelmi szükségesség által irányított események

logikáját. Az adatok felsorakoztatása nem öncél nála — mint a hasonló emigrációs irodalomban, de a bizonyítás az okfejtés eszköze. A történelmi megisméltetés könynyebb teszi Pogány munkáját. A „terreur blanche“-nak a Bourbonok fehér liliomos terrorjának maga Marx volt a történetírója. (A polgárháború Franciaországban; Anemzetközi munkásszövetség kormányzótanácsának felirata) és Engels, ki Marx könyvének előszavát megírta. A szimptomák is egyeznek; a bourgeoisie harca a rövid időre lefegyverzett proletársággal. „A magyar fehér terror lényegében nem egyéb, mint bourgeoisie diktatúrája. Formáját azonban meghatározza az, hogy eszközei elsősorban aktív katonatisztek“. — Ez a fehér terror definíciója, de egy újabb megállapítással is kiegészíti ezt: A listis terror a maga „lumpenmoráljával“ túlhágja magának a bourgeoisieiának érdekeit is.

„Lehetetlenné kell tenni, hogy még egyszer proletár-diktatura lehessen, — meg kell kötni, tönkre kell tehát tenni magát a proletáriátust. A kapitalizmus a maga „eiserne Reserve“ törvényeivel erre nem képes; sőt a falú és a kispolgárság szempontjából épen a kapitalizmus az, amely akaratán kívül erőt, egységet ad a proletáriátusnak. Tehát nincs szükség kapitalizmusra, legalább ipari kapitalizmusra.“ — Így fordúl a terror a zsidóság és a város, — főleg azonban Budapest ellen. „Decapiter et decapitaliser!“ fenyegetik meg a junkerek 1871-ben Páris. Le kell „szerezni“ Budapestet, adják ki a jelszót Friedrichék. A munkásságnak két ereje van: nélkülözhetetlensége az iparban és a szervezetsége. Az elsőtől megfosztották a gyárak megszállás alatt történt leszerelésével; a másodiktól pedig azzal, hogy a tömegek vezéreit

az internált táborokba organizálfák. „Ha nincs kapitalizmus, — nincs nagyipar, ha nincs nagyipar, — nincs ipari proletárialus, ha nincs proletárialus, — nincsen forradalom“... ez a logikája Rubineknek és Szabónak, kik a parasztság, ez Friedriché és Pállyé, kik a kisipar és kispolgárság és ez a logikája Prónaynak és Ostenburgéknak, kik a katonaság diktatúráját hirdetik. Ez a sok szétfutó akarat csak akkor lesz eggyé, — ha a proletárság ellen irányul. Ma azonban tehetetlen, elzúzott, megfogyott, elárult a magyar munkásság...

Ki következik, mi következik mostan?

Erre nem ad választ Pogány József könyve. Nincs is kitől kérdezzük. A kapitalista „művelt“ Nyugat a reakció frontját most erősíti; mi gondja vele? A világ munkássága pedig? Jól tudja, hogy ez a sors vár rá mindenütt, hol elbukik. Ez annak a történelemnek rideg igazságtévése, melynek egyik legfőbb tényezője az osztályok harca, mely csak akkor szünhet meg, ha magukat az osztályokat megszüntetik. Mi egy magasabb, igazabb emberibb társadalmi rend egységében akarjuk ezt elérni.

Pogány József könyve erőshatású bátorítója lesz azoknak, kik a terror bármely formáját elvetik, akármilyen színnel jelezzék is azt meg. És erős hatással lesz a világ proletáriátusára — Pogány könyvét francia, angol nyelvre is lefordították —, amely ebből kapja bizonyosságul: a terrornál is véresebb az, ami utána következik.

Ez a tanulság azonban szerte Európában azoknak is szól, kik a fehér terror nyílt vagy rejtett, véres vagy vértelen formájával próbálják megakasztani a szocializmus útját.

Székely Béla.

Pánturáni tudós professzor

Cholnoky.

Valaha Kolozsváron igen népszerű előadó volt e fehérfejű, mosolygó kékszemű egyetemi professzor. Földrajzot adott elő az egyetemen és a festőmesterségbe is belekontárkodott. Ez adta neki a bátorságot, hogy művészek közt művésznek, tudósok közt tudós-nak érezze és vallja magát. A feletudós művész s a feleművész tudós mozgékony öreg úr könnyen maradhatott népszerű, miután tudományos nem olyan könnyen lehet az ember, mint populáris. Elrontott élet volt professzor úr Cholnoky élete, ambícióinak szűk volt a szamosparti Athén és így mindig egy kicsit az álmok birodalmában élt, ahol a népszerűségnek nincsenek korlátai és olyan jeles és híres lehet az ember, amilyennek éppen elképzelni szeretné.

Feljuta végre professzor úr vágyainak Mekkájába, Pestre, ahol mostanság félreáll, akinek tenni kellene s nagyrészt csak a népszerűség hullámainak hajószél lobognak a megkerült felszínen, az álomjárók, akik maguk is hisznek álmaikban vagy a hazárdőrök, akiknek ragyogó konjunktura a mások álmodozó tértelensége.

Pesten nagy tennivalók szakadtak Cholnoky professzor uramra. Békeszakértő lett, földrajzi államtitkár vagy micsoda és a határmegállapítóbizottság vezéralakja. S mialatt estenden mappái fölé hajol, melyen hazája határait ama nevezetes Clemenceau oly igen megszükitette volna, kifeszíti vitorláit az álmok csónakának s a valóság feletti magyar bánatában reménységhatárokat vonogat a világ-gömbön fajtája számára, ott ahol éppen nekije jól esik.

Igy lőn Cholnoky professzor uram vezérálmodó Pestbudán. Mert ott ma — ó milyen szomorúan érthető tü-

net ez — az a legnépszerűbb vezető kétségkívül, aki túl tudja álmotlatni népét a sivár jelenen, aki megrogygánt hiteknek alája álmokból varázsol vesszőzárparipát, aki reménység bő emlőjét tudja ennek a naiv, örökceszemő-ázsiai népnek keserű szájába tömködni, hogy hallgasson, ne nyü-gösködjék a máért, a soványra sorvadt túlszigorú valóságért. A szegény magyarnak oskoláskönyvek tanították, képviselő urak és poéták szavalták, hogy milyen nagy nemzet ő voltaképpen, nincs hozzáfogható ke-rek e világon és felvonultak aztán a csatapiacra a világ ármádiái és megmutatták a valóság éles világításánál, hogy porszemebb a porszemnél s hogy elszántság, hűség, virtus, mindhiába, mert megmondattott a régieknek, hogy sok lúd disznót győz.

A kegyetlen valóság világosságában így életrendítő csatlakozást szenvedvén, jaj kellene az álmok felhomályai irak a sajogó sebekre s Cholnoky professzor uram beállott álombintő, írcsepegtető doktornak, áldja meg a magyarok Istene. Négy-százmillió ferdeszemű atyánkfia van — úgymond — Kinában és jaj, felnyög a föld akkoron, meglássátok, ha rettenetes seregei egyszer meg találhatnak mozdulni és akkor megint három tenger vízében fürdik északkelet-dél hullócsillaga. „Mi fáradt öregek újra visszakapnók erőnket, hogy ebben a fenséges hőskölte-ményben részt vehessünk.“

Ah megint, látjátok, megint hőskölte-mény kell a „fáradt öregeknek.“ Mert nekünk fiataloknak elég volt a hőskölte-ményből. Mi, nagy éposz-beli névtelen szenvedők, bizony mondom megelégtünk a hőskölte-ményt. Munkát adjátok a kezünk alá ti öregek, vezetők a szenátusban, mert mi nagy szükségét látjuk a durva realitásnak, a prózának, a jó ipar-

nak, a megfizszerezett termelésnek, a szellem határtalan lehetőségeire ránevelő iskolának, a harcnak az elemekkel, a babonával, az álmokkal, melyek idáig jutattak minket. Vagyon nekünk is egy turáni hitünk a turáni rendeltetésben, de ez valóban másnemű, nem álmok birodalmában kalandozó, nem ködökben lengő szalmaszálmetszvár, inkább akarat és cselekedni vágyakozás. Nem a nagy Khán újra előretörő, földreszkettető százezrei a mi reménységünk, nem a szétzülött aranyhorda újra összetoborzott és előrelelendített féktelen vadsága, de a turáni kulturképességeinkbe vetett hit, amely kész lesz minden időközön felvenni az élet-halál küzdelmet az ipari Nyugat, az eszközbeli kultúra, elnyomásával szemben. Bizalmunk van benne, hogy a turáni éretnyek birtokában, a turáni kultúra szélesebb megismerésével és elmélyítésével megtaláljuk szilárd alapjait magunknak s komplexünk kiköt végre az igazság partján, hogy a szellem felettevaló az anyagnak s hogy nem a nehézipar és számlálhatatlan seregek birtoka az egyedül üdvözítő életlehetőség a földön élő népek számára.

Kivándorló magyarok, vigyék üzenetünk Cholnoky professzornak és átoméhező magyarjainak, hogy itt Erdélyben a magyar jövőt nem az olyan pánturánizmusban látjuk és kérve kérjük őket, ne szédüljenek rá ismét az álmok ringó vizeire ők sem. A mi hitünk nem tarija szükségesnek, hogy átlendüljön a Volgán, hogy nyugtalan kóborlásokba kezdjen a kirgiz pusztákon. Mert ma álmodni és álmokat festeni, mikor mindenki mást a cselekvés vad láza kerget, halálos vétek önmagunk iránt. Mi a hitünket népünk kulturképességeibe, hősies munkabátörődésébe és vállalási kész-

ségébe vetettük. Álomvárat nem építünk, de azon vagyunk, hogy csinosítsuk, tatarozzuk s fokról-fokra építségünk a magunk sárgunyhóját s hiszszük, hogy palota is lesz egyszer belőle, de csak úgy, ha magunk dolgozunk rajta két kézzel, omló verejtéssel s nem a magyar mitológia tündéreit várjuk, hogy építsenek álmokból várat — helyettünk s magunk ámitására.

Szentimrei Jenő.

Találkozásom Gorky Maximmal

Akkoriban sokat beszéltek Moszkvában Gorky Maximmól. A szovjet-kormány beszüntette lapját, — a legtűrelmetlenebb, a legforradalmibb orosz író elzárták a levegőtől, a betűtől. A szovjetlapok ugyan azt írták róla, hogy Lunacsarszky népbiztos megvette tőle összes munkáinak kiadási jogát 5 millió rubelért és ki fogják adni valamennyi remekművét díszkiadásban, de ezt senki sem hitte el. Még maguk a legvörösebb bolsevikiek sem. A rabságba szorított sajtó legjellegzetesebb tulajdonsága, hogy senki sem hisz neki. Legkevésbé az, akinek készül.

Hadifogságból hazafelé utazva lőtöttem akkoriban néhány napot Moszkvában. Egyik régi barátom, Arieh Dimitrie, a „Ruszkoe Szlovo“ munkatársa, sokat mesélt nekem Gorkyról. Egyszer megkérdeztem, vajon nem láthatnám-e?

— Hogyne! Gyere velem ma délután felkeressük.

— De így, — kérdeztem és reámutattam hadifogoly rongyaimra, szétaposztott szeges bakkancsaimra. Arieh mosolygott.

— Moszkvában vagyunk, ... ki az ördög néz itt ruhára, különösen ma. Kora délután indultunk meg kettesben. Arieh barátom szófukar volt, mint rendesen és alig beszélünk útközben. Keresztülvágunk az Arbátszky plos-

csádon, kikanyarodtunk a külváros apró, görbeoldalú házai közé. Valami nyaralóban lakhatik Gorky, — gondoltam, de nem kérdeztem semmit. Metsző hideg téli nap volt és szóltlanul mentünk egymás mellett. Arieh hirtelen megáll egy csajnaja ajtajában, int, hogy kövessem és belép. „Hál Istennek, legalább felmelegszi a kissé, mielőtt Gorkyhoz megyünk“, — gondoltam. Alacsony, piszkos, nehéz levegőjű helyiségbe léptünk, a padló sikamlós volt a sok kiöntött meleg víztől, a falakon néhez vízcseppekben gyöngyözött az izzadság. Ezekben a helyiségekben ül össze rendszeren a külvárosok facér népe, meg a melegedő kocsisok.

Most majdnem üres volt a helyiség, csak az egyik sarokasztalnál ült három kopott, tarka orosz inges alak. Arieh egyenesen oda tartott, szó nélkül melléjük ült és teát hozott. Követtem példáját. A külső nagy hidegtől meg voltak dermedve tagjaim, szemeim égtek, a meleg vízpárás levegő megszédített, meg sem figyeltem asztalfársaimat. Azok sem sokat törődtek velem, a mellettem ülő ember beszédét hallgatták figyelemmel. Közben elénk tették a teát, poltárba töltöttem és anélkül, hogy felnéztem volna, figyeltem szomszédom beszédét.

— Undorító, amikor a bojár bojár voltával kérkedik, de érthető. Elvégre is arra nevelték, az üres kérdés hozzátartozik lényéhez. De amikor a hatalomra jutott proletár veri a mellét büszkén, hogy „ő proletár“, előjogok ura, akkor előnt a düh, az utálat, a megvetés...

Szomszédom felé fordultam és arcába néztem. Gorky Maxim mellett ültem.

Sok mindentéle emberrel jöttem össze életemben és pedig a legkülönösebb körülmények között, de soha sem voltam még olyan zavarban,

mint most. Ariehre néztem. Két kezével megtámasztotta fejét és Gorkyt figyelte. A többi is az ő szavait leste. Magam is szerettem volna figyelni, de sokáig nem voltam képes. Hosszan elnéztem ezt a legkarakterisztikusabb orosz arcot, képzeletemben megelevenedtek az „Éjjeli menedékhely“, az „Egy ifjúság története“, az „Anyá“ szerencsétlen hősei és sokáig képtelen voltam a szavakat figyelni. Gorky nyugton beszélt, arcán volt valami maszkszerű, valami halott. Csak akkor birtam előadását követni, amikor egyik novellája alakjairól beszélt. Valami képtelenül züllött fiatal koldusasszonyról volt szó, akit Gorky féleven keresztül követett kalandos koldusvándorlásában, hogy megismerje lelkét.

— Minden lélek mélyén ott lappang az isteni szikra, csak ki kell ásni... Iszonyú szenvedés reám nézve, hogyha olykor hiába keresem, bár érzem, tudom, hogy ott lappang a durva külszín alatt...

És Gorky Maxim arcáról eltűnt a maszk, markáns arcvonásain az élet galvánárama futott végig. Csupa szenvedés, csupa szenvedély, csupa igazi volt az az arc. Gorky Maxim igazi arca volt. És lelkiszemeimmel is tisztán láttam Gorky Maximot, a szép keresőjét, aki mindenütt, mindenben a szépet keresi, aki még a szenny, a mocsár fenekén is megtalálja az igazgyöngyöt, az isteni szikrát.

A züllött ember, ... a züllött embernek van egy nagy előnye a főbbi felett. A züllött ember elvesztette előítéleteit, levetkőztette principiumait, a züllött emberben intenzíven él az ember. Ezért kifogyhatatlan kincstára a kutatóknak a züllött ember.

A beszéd egyik fordulataánál valaki szóba hozta a züllött ember problémáját, Gorky melán mosolygott.

Az idő későre járt, Moszkvában nem tanácsos későn járni, haza mentünk. A csajnája ajtaja előtt Gorky Maxim karonfogta az egyik társát, — ahogy mondották, — egy kocsi, aki visszakészül falujába és beszélgetve, lassú lépésekkel mentek a külső periferiák felé. A mi útunk másfelé vezetett. Nem zavartuk Gorkyt búcsúzás nélkül indultunk a belváros felé.

A közeli sarokról még egyszer visszaneéztem. Gorky meggörmnyedve, lassú lépésekkel haladt a köd felé és szorosan karon fogta társát, aki széles mozdulatokkal magyarázott neki valamit. Erdélyi Viktor.

Ligeti Ernő: Asszony

A Napkelet olvasóit megnyugtathatjuk, hogy lapunk hasábjain céltalan „beldicséreteket“ nem kapnak. Amilyen őszinte örömmel kell ma fogadni minden kulturális akarást, ép oly kemény pillantással kötelességünk az akarat valódi súlyát, hogy úgy mondjam: helyzeti energiáját mérlegelnünk.

A marosvásárhelyi Kosmos Új Könyvtárának legújabb számában Ligeti Ernő novelláit adja közre. A Ligeti Ernő írásművészete, kissé elburkolt, de mélyről patakzó világszeretete nagyon kell nekünk e kopár, embertelen időkben. Az itt-ott felbukkanó keserűség (I want a hero), mely olykor egészen orgiázik (Cirkusz) egészen bizonyosan megrezgette a kábulat mérgeiből ocsudni akarók szívét. S ami minden novellának is lelke: a sors drámaisága, az is él, zsong itt (Az oratorium. És beszélünk kellene külön-külön a kötet minden írásáról, melyek együttesen talán valami felület, szétfolyó hangulatot adnak, de nem ezzel fotografált-e le mindannyiunkat legtalálóbban a művész? Bizony nézzetek magatokba: az értékeink, a vágyaink, a könnyeink e zűrzavaros, ziláló ködben elrendeztetlenül, szanaszét lobognak, fájnak, próbálko-

nak. És így, ilyen ziláltn is erősen vagyunk és ebből akúzza chãoszból — talán még halkán, vékony, cirpelő hangon — zúdul az élet, a megteremtendő, diadalmas élet. Ligeti Ernő verseken indult s ma a régi, nagy versei átzenélnek e novellákon s jelzik, hogy a megváltozott forma csak másalakú jegece ugyanannak a lángoló matériának, ami: a költő szíve. Köszöntjük őt és dicsérjük a Kosmos kiadóvállalatot, hogy lehetővé tette együtt látnunk a lapokból külön-külön ismert írásokat. Bárd Oszkár.

Pár szó egy képkiállításához

Kisvárosban: szenzáció.

Polgároknak: nyálcsurgató érdekesség.

Három vagy több művész, kik oda-vetköztek szomorú lelkük vágyával, szubtilis perceik víziójával ez emésztő hasú, szivaros, karomnyi aranyláncú, először lornyettező kisvárosi undor-ensemblebe

a most felvergődtek, az utálat konjunktúráiban kifelelőzködöttek véres szomorúságig menő megkacagató műélvezetbe.

Most látjuk, milyen elcsüggesztően hézagos, milyen hámulatosan szegény e proletár-sorsból hirtelen a burzsoázia könyökigbőségébe betörték szellemi és művészeti készültsége.

E szegény, életkihasztalt csoport igás napjaik mostohaságát ceni takarhatják.

Elképesztő járatlanságuk kirí a selyemruhák és lornyettek alól.

Csak komoly, odaadó tanulással segíthetnek.

Dr. Lázár Lajosné nemes intenciójú, Désen úttörő, demonstratív vállalkozása eszméltető lehet az érdekelteknek.

Kisvárosban sem szabad manapság a „műélvező“, képkiállítást járó közönségnek annyi felületességet, hozzá nem értést tanúsítani és főképp nem

szabad annyi tettetést és műveltet-
adást mimelniök.

Hiányos képzettségük okai társadalmi rendszerek és felépítettségek strukturájában gyökereznek, melyek könyörtelen hajzában zsákmányolták ki az odadobott proletár tömegek utolsó, művelődésre szánt percét is, ma e rendszerek megváltoztatásáért a vajúdo ember a világ legnagyobb forradalmát vívja. Ezek az okok rajtuk és akaratukon kívül működtek — tehát nincs mit szégyenkezniök. Ellenben őszinteséggel, becsületés akarással, szorgalommal kell segíteni.

A képek pár kivétellel impresszionista meglátások, klasszikus lehajlással.

Némely művész erősen küzköd a formával, más viszont zsonglór virtuozitással ugrik át a legnehezebb forma-problémákon.

Általánosságból pár képet azonban ki kell emelnünk, melyek magukban külön-külön tükrözhetik egy művész értékeit.

Ilyen Szopósnak „Szentesi néptanítója“, kinek internacionális, hideg, közönyös arca mögött messze, mély horizontokra esik belátás a művész lelkébe, egy izmos, székely-tehetség felé. Szopós újabb dolgait nem ismerjük, nem tudjuk, hogy a háború, ez a tömegmegmozdulás s a társadalom új nagy revolúciói mennyiben hatották át művészetét, de némely képének új beállítása, merész lendülete a lélek forrongásáról tesznek tanúságot.

Daday ki az összes között a legtisztábban impresszionista, szomorú, fojtott bánatok, eltűnő percek megérzékítésében tündöklék legjobban.

Kolozsvári tájképének épen ez a fojtott, tompa színezése uralja egy művész tökéletes ihletét a pillanatban.

Többi képei: a cselédszerzőnél és sok-sok esti és éjji képe, téli tájai, menekülő zsidója, a felpörkölt volhiniai mezőkön mind arról tanuskodnak, hogy ez a fiatal művész a röpké hangulatok lejegyzésén hamar túlnövekedése új kifejezésbeli lehetőségek után kutat, melyek a forrongó kozmikus ember lelkét revelálhatják.

Marselek a legfajsúlyosabb hármak közül alig pár képpel szerepel. De ezen pár képe is meggyőz, hogy munkáiban erős világszemléleti egység, monumentális erő, szuggesztív hit és sok-sok tudás van.

A kiállítás újabb képekkel lesz felfrissítve, a vásárlási kedv nagy.

Bartalis János.

A Napkelet hírei

A Napkelet legközelebbi számában megkezdjük Tabery Géza: Októberi emberek c. regényének közlését, amely az októberi forradalom miliójében játszódik le s egy szerelmi történet keretében hű tükrét adja az izzó levegőjű, tragikus összeomlás napjainak.

Irodalmi estélyeinket Nagyváradon kezdjük meg, ennek a hónapnak második felében. Az estélyen a Napkelet íróin kívül a kolozsvári Nemzeti Színház legkiválóbb művészei vesznek részt, köztük Janovics Jenő, Szentgyörgyi István, Táray Ferenc, Lengyel Vilmos, Mihályfi László, Poór Lili, Izsáky Margit, Baróti Erzsé és mások. Színe kerül Bárd Oszkár Csoda c. egyfelvonásos misztériuma és Móricz Zsigmond A tanító úr c. parasztragédiája. A helyeket elsősorban a Napkelet előfizetői számára tartjuk fenn, akik két db. kedvezményes árú jegyre tarthatnak igényt.

Október hó folyamán Kolozsvárt, Marosvásárhelyt és Désen rendezünk estélyt.

A Ben Tariy bey sorsa c. sorsmisztérium fordítási és előadási jogát Bárd Oszkár fenntartja magának.